

Velibor GLIGORIĆ

HRABROST DUHA I STRASNO ANGAŽOVANJE

Preda mnom je drugi odlomak ratnog dnevnika poginulog skojevca Selimira Jovanovića Seleta (Borba, 27. maj 1961). Lik borca omladinca je u njemu ljudski i revolucionarni. Srce čezne za porodicom, brine zlostavno i tuguje, a duh je prekaljen za samopregor, žrtvu i veruje u pobjedu revolucije. Snaga vere u njemu je jednostavna, pouzdana, stameno, nepokolebljivo umirujuća. Revolucija u njoj nije neki mit nego deo života. Nasušna, neophodna. Takav lik je i one poezije koja je posvećena revolucionarnoj borbi pre i u vreme rata, bez obzira na njenu manifestacionu retoriku i njene estradne demonstracije. Ziva, elementarna spona po stoji između nje i revolucionarne omladine u srcu i duhu.

Zbog toga vidim otuđenje od nje u pojedinim priredbama njoj posvećenim, onima u kojima dominiraju lamentacije, zapevke i jadikovke, onima koji od nje stvaraju rekvijeme. Čini mi se da bi svaki onaj koji komponuje takvu priredbu i umetnik koji učestvuje u njoj, trebalo da pročita ovakav ispovedni ratni dnevnik, da bi uvideo da je poezija pisana u tim burnim vremenima živeća u omladini, da i one njene reči o veri u snagu i pobjedu revolucije nisu na konturnama, već na zemlji, u krvi onih koji daju živote za nju. Tragedija je tu, život se daje u prvom poletu, no ona nije sve, a čini mi se da pojedine priredbe baš tu tragediju koja nosi u sebi vrele emocije ljudske, stavljaju na konturne.

Poezija koja je bila nadahnuti, spontano jednostavno ljudska, patriotska i revolucionarna, stokratno je odjeknula u srcima ovakvih omladinaca kao što je Selimir, kod kojega je Partija iskovala etiku borbe i duh vere u pobjedu revolucije. Omladinac toga kova doživljava velike potrebe, roditelji su mu taoci, čuje da su oni zbog njega i streljani, no njegov duh se ne ruši ni u ovakvim tragičnim katarzama. A ta poezija, pisana u doživljaju revolucije daje snagu vere u više ideale, u viši smisao borbe koji oslobađa čoveka. Tumačiti tu poeziju, u drugom vidu nego što ona jeste, tumačiti je otkinutu od duha boraca i borbe, sklanjati taj duh u senke tragedije, čini mi se da znači lišavati je onoga što je njen suštinski poetski smisao.

Čitam Selimirov dnevnik, i iskrsavaju mi u sećanju poslednji časovi jednog mladog od njega omladinca, dečaka, srednjoškola, koji je nestajao iz života kraj mene u logoru na Ba-

njici. Još nije ušao u pravi život, ali kakva čvrstina morala, kakvo srčano držanje. Zna da će za koji čas biti streljan, i svi mi to znamo kraj njega, a do kraja živi snaga duha borbe u njemu, drži ga da ne popusti strahu i žaljenju života. Samo su mu oči grozničave i želja je u njima da taj čin smrti ne traje. A kada je odlazio u smrt, pozdravio se s nama odvažno muški. Sve je to bilo ljudski, duboko iz potresa života, tamno i svetlo u isti mah, tamno jer gine jedan nejak mladi život na oči naše, svetao jer duh revolucije, moćan u biću i jednog takvog nejakog dečaka, pobeđuje smrt. Kada bi umetnička interpretacija dala i tu tragediju, i tu pobjedu, zar bi prestala da bude umetnost ako bi ono svetlo koje ostavlja za sobom, odlazak tog dečka u smrt, iznela u njegovoj magiji nad čovekom, u takvim trenucima u kojima on i nejak bije veliku i odlučujuću bitku za spas ljudskoga!

Imao sam prilike da vodim duge razgovore sa onim mladima koji su zbog udara dopadali zatvora i logora, uhvaćeni u ilegalnim akcijama, ili zarobljeni u partizanskim borbama, da razgovaram o literaturi, a o tome su sasvim prirodno i želeli da sam-

nom izmenjaju misli i utiske. Revolucionarna literatura bila je tada deo njihovog ličnog života, i kod omladinaca intelektualaca i kod omladinaca radnika. Oni su je voleli kao izražavanje lepote najuzvišenijeg čina u životu i borbi. Ono što je bilo poetsko u tom činu suočavali su sa poezijom. Voleli su u njoj bunu na nasilja, revolt na niskosti ljudske, njenu etiku i njenu idejnu snagu, a to je u tom trenutku kada su se našli oči u oči sa najopakijim opasnostima bio i jedini smisao njihovog života. Lik slobodnog čoveka, iskrenog, odvažnog, požrtvovanog, duševnog tražili su u njoj. I vrelu ljubav prema zemlji i njenoj slobodi.

Otkriti ono što je pravo ljudsko i pravo poetsko u toj poeziji stvar je umetnika koji joj daju interpretaciju. Postoji glumačka i recitatorska patetika koja ne mora da bude indentična sa patosom ove poezije. I tu leži više puta i raskorak. Naravno da i u samoj toj poeziji postoje i slabosti, i nemoći, no zavuču u njoj s vremena na vreme, od pisca do pisca i to novi vrelu proživljenog, kada to što je vrelu proživljeno, i u idejnom pogledu rečitije progovori nego i deklaracija. Za mene i jeste prava patriotska i revolu-

cionarna poezija ona u kojoj se spontano uskladi ljubav prema zemlji i njenoj slobodi, sa dubokim doživljajem njenog životnog puta, i njenih tragedija, i njenih borbi, poraza, i njenih pobjeda.

Patriotska poezija, ona tematski određena i obeležena, uslovljena je istorijskim putem života jednog naroda. Kod nas je u procesu žilave borbe naših naroda za oslobođenje prirodno nalazila mesta i menjala izraz u samom razviku procesa te borbe i u kvalitetnim skokovima same literature, naravno prodorima pojedinih pesnika, zavisno od njihovog talenta i snage njihove mašte i duha. Širi smisao dobila je u razbuktavanju revolucije u danima kada se spojila borba za nacionalno oslobođenje sa borbom za oslobođenje čoveka.

Tada se proširio i njen humanistički smisao. Saosećanje sa borbom drugih naroda za slobodu i nezavisnost, kao španskog naroda na primer. Taj smisao se još više širi u našem vremenu kada smo svedoci dramatičnih ustanaka onih naroda koji su živeli u kolonijalnom ropstvu. Potresla nas je smrt ustanika Lumumbe, ogorčila hajka na čove-

Nastavak na 5. strani

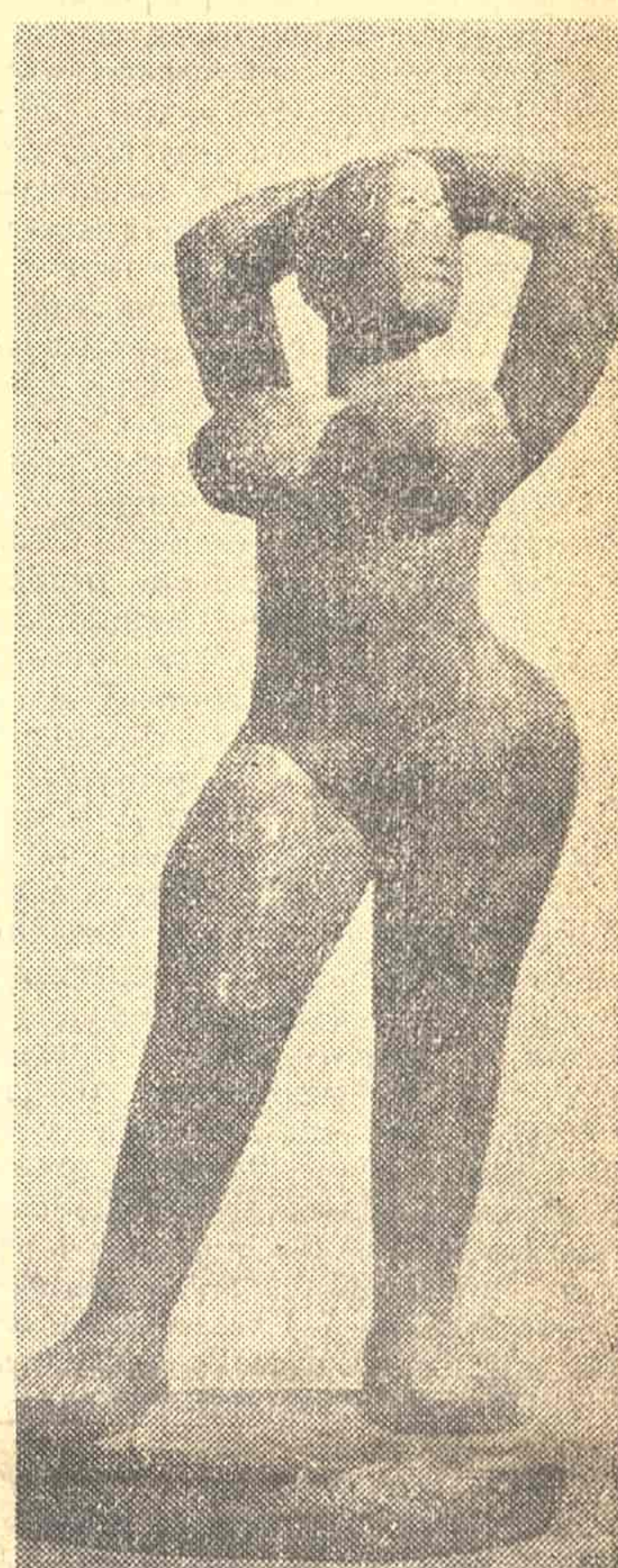
Zoran GLUŠČEVIĆ

RODOLJUBA LIRIKA NEKAD I SAD

Rodoljubiva lirika ima kod nas tradiciju kao retro koji pesnički rod. Ta tradicija kod nas je stopljena sa pojmom same literature, od njenog postanka, od prve beleške koju je usamlje ni anonimni črnorizac u mutnim vremenima turske najezde zapisao na listovima manastirske knjige, žaleći svoj otačastveni rod i patnje koje mu predstoje, pa sve do poslednjih posleratnih modernističkih varijacija na temu rodoljublja. Kod nas je rodoljublje kao poetska inspiracija već odavno postalo i stvar duga ne samo prema tradiciji rodoljubive lirike nego i prema literarnom poslu uopšte tako da smo, isuviše uljuljkivani talasima rodoljubive poetske tematike skloni da zanemarimo činjenicu da se ona već decenija nalazi u latentnoj krizi.

Ako nas, prema tome, pomenu ta tradicija obavezuje, ona istovremeno i stešnjava, pogotovu danas kada ne može da odgovori savremenim potrebama. Da kriza, međutim, nije počela danas ili juče, nego još ranije, pokazuje i najsumarnija šetnja kroz negdašnju našu rodoljubivu literaturu zaključno sa Milanom Rakićem. Zapravo kriza pojma patriotizma i patriotske lirike započela je i one njegove stihove u kojima pesnik, diskretno i sa maskom otmene mistificirajuće čudljivosti na licu, propušta da definiše svoj patriotski ideal procedivši kroz zube da će svoj život žrtvovati za otačbinu „znajući šta“ daje i „zašto“ ga daje.

Akordi latentne krize počinju u patriotskoj poeziji još ranije i pored toga što su se u njoj dugo zadržali i dugo odzvanjali patetični zvuci verbalističke rodoljubive emfaze. Ovdje ne mislim na otvoreno suprotstavljanje i sukob sa realizmom ili prvim oblicima modernizma, nego na tihu diskretnu negaciju koja započinje još u doba romantizma i koja pokazuje da starovremenski, tip rodoljublja i rodoljubive lirike nije stoprocentni proizvod tog našeg kakvog takvog romanizma, već jedna građanska aplikacija tom pravcu. Patriotizam kao građanska ideologija, bez obzira što je izazvan nacionalnim građanskim žarom i težnjom za oslobođenjem, morao je neminovno da se formira u uslovima građansko-čaršijske skručenosti i jednostranih klasnih i političkih interesa, što je patriotskom žaru otpočetak dalo lažan ton i prizvuk. Zapravo mit o Kosovu i zavetnoj srpskoj ulozi na Balkanu srozali su patriotsku literaturu verbalnog praznoslovlja prvenstveno zato što se buđenje

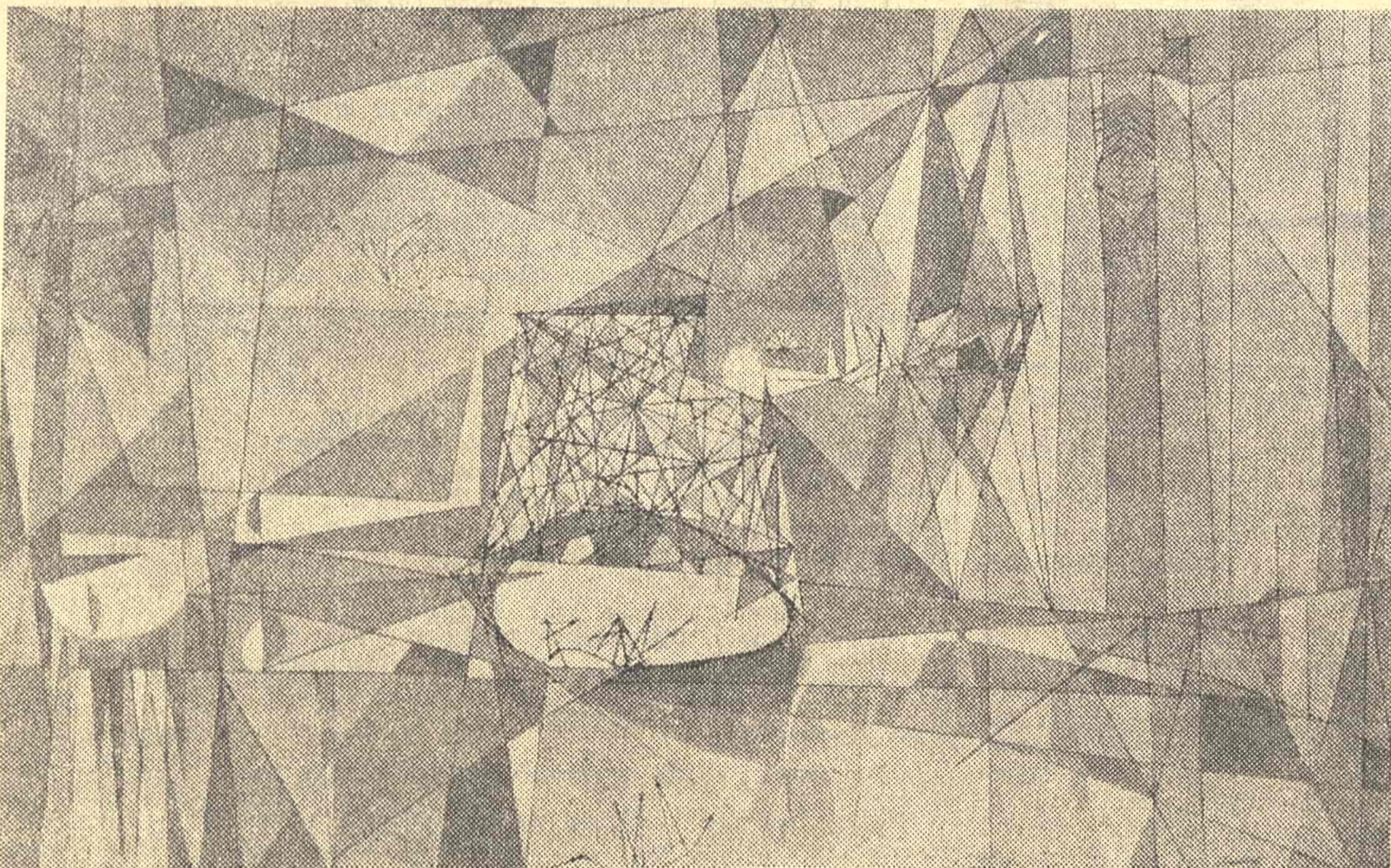
KOSTA ANGELJ RADOVAŃI: KUPAČICA

nacionalnog zanosa vremenski poklopilo sa sve jačim i bržim socijalnim raslojavanjem, te je opšti patriotski zanos postao veštačka i prazna formula za tobožnje jedinstvo nacije, čija je klasno-socijalna homogenost već potpuno izgubila realan osnov. Na tako iskonstruisanom patriotskom osnovu stvoreni nacionalni mit i epos još od početka nagrizla je nerešiva unutarnja antinomija, protivurečnosti između uskog klasnog interesa i masovne angažovanosti nacije. Na tom mitu o tobožnjem jedinstvu nacije decenijama je stvarana naša nacionalna svest ali njime je imala da se inspiriše i rodoljubiva lirika. Razumljivo je onda što se ona ubrzo našla pred alternativom: ili da usvajajući programsku laž građanskog patriotizma podeli njegovu sudbinu, tj. sroza se u bombastiku i praznoslovlje, ili da ga negirajući potraži izlaz na drugoj strani.

Pojava genijalne gogoljevske humoreske „Sve će to narod pozlatiti“ označava literarni kraj

Nastavak na 7. strani

SA I TRIJENALA LIKOVNIH UMETNOSTI

SLAVOLJUB EGOJEVIĆ: DIJAGNOZA

MALI ESEJ

OŠTRICA UTICAJA

Nedavno je uzviknuo jedan mladi pisac, vrlo odlučno, samozadovoljno: »Neću da čitam Džojlsa, jer ne želim da utiče na mene.« Za trenutak se učinilo da nije potreban nikakav odgovor. Čak i mladom piscu je dozvoljeno da ima svoj stav i opredeljenje, pa da ga pothranjuje i njeguje već kako hoće i kako mu je moguće. Ali neodoljivo se nametnula misao koliko je problem uticaja i danas veoma živ i bolan, mada nešto pozadinski pomaknut, jer je veoma dugo bio osvijetljen bljeskom govora i ogovaranja, ali još uvijek neosporno prisutan i treperav.

Konvencionalno naviknuti da sve dijelimo na dobro i zlo, prihvatili smo i podjelu na dobre i loše uticaje. Imali smo dovoljno vremena da se bacimo drvljem i kamenjem na loš, nezdrav, porazan, poguban, malograđanski, čaršijski, žabokrečinski, neboderski, pomodarski, revijski uticaj, ali u trenutku kada smo iskreniji prema sebi nego obično, priznajemo da uticaj nije ni dobar ni loš u bilo kakvom apsolutnom

smislu, nego da se karakteriše u odnosu prema predmetu i licu koje ga podnosi i koje mu se prepušta. A pošto smo više neiskreni prema sebi i češće zastrašeni misterijem »lošeg uticaja«, skloni smo da se pomalo podsmješljivo naklonimo Geteovom oduševljenju: »Iskusio sam smisao srodstva sa svakim predmetom i bićem oko sebe, novu harmoniju između mene i prirode tako potpuno da svaka promjena mesta, doba i vremena, svako novo poznanstvo i uticaj djeluje na mene duboko i prodorno.«

U grčevitoj želji da se sačuvamo od lošeg uticaja, da sagradimo neprobojni štít, uvlačimo se u svoju vlastitu, jedino sigurnu ljušturu, zaboravljamo ipak da ne možemo umaći koplju uticaja. Ubodu njegovog vrška izložen je i onaj najpovučeniiji, najosamljeniji, najskriveniji i što je manje kopalja koja ga pogađaju, to je efekat i jednog pogotka veći i odlučniji.

Prihvatanje uticaja kao današnje hronične bolesti, kao nečeg neminovnog kobnog za čoveka, kao vrst podmuklog prepada na pojedinca,

kao zločin uvrede ličnosti ostavlja još teži i nezdraviji otisak nego sam »loš uticaj«. Mnogi je danas sklon da se prigrbljuje uz svoju ličnost, uz svoj dragi i draguljni život, pa ako i opazi da je ta ličnost bezoblična, teturava i pješćana, ona će još uvijek naći dovoljno hrabrosti da se bori i za svoj najmanji dio.

Postoje raznolike vrste straha — strah od starog, strah od novog, strah od niskog, strah od visokog, strah od crvenog, strah od crnog, ali od svih takvih bojazni najsmješniji je strah od gubitka ličnosti. Ličnosti pisca tako osjetljiva, prefinjena, mekušna, prijanjajuća za sve promjene i otiske, uplašila se od svog nestanka, ne zbog svoje suštinske vrijednosti, nego što osjeća da je u stalnoj opasnosti da bude izgubljena zbog praznine i nevrijednosti u kojoj živi.

Dogodi se da pisac izumije novi manir, vladati stil, »ličnost« u ornamentnom redanju sti-

nova, zanemarujući interpunkciju i upotrebu veznika. Ali ako uistinu nema ničeg drugog osim gramatičkog i rečeničnog žongliranja, novonastala »ličnost« će se nepovratno istopiti čim joj se desi da upotrijebi negdje zapetu i dvotačku. Strah da liči i podsjeća na nekog na gonu je da se muči i razapinje izmišljajući sebi nove i neobične crte i odlike. Strah da se ne bude originalan i individualan sprječava prodiranje pod površinu, jer »ličnost« traga samo za vanjskim tajnama forme, za onim artističkim »znači kakov«, ona kuša samo vrškom jezika. Na kraju od te »ličnosti« dobijemo još samo slabog ekscentriku, književnog čudaka.

Andre Žid je jasno ocrtao lik tog smiješnog plašljivca: »Oni koji se boje i bježe od uticaja, otvoreno priznaju jednu i siromaštvo svoga duha. Ne postoji u njima ništa novo za otkrivanje sve dok odbijaju da upotrijebe instrument koji će im to pomoći. A ako ne žele da tragaju za svojim skrivenim vrelima, to je, mislim, zbog toga što su i sami posumnjali da su načinjeni od bezvrijedne gline.«

Od bezvrijedne gline još samo blato ostaje.

Sinha KABILJO

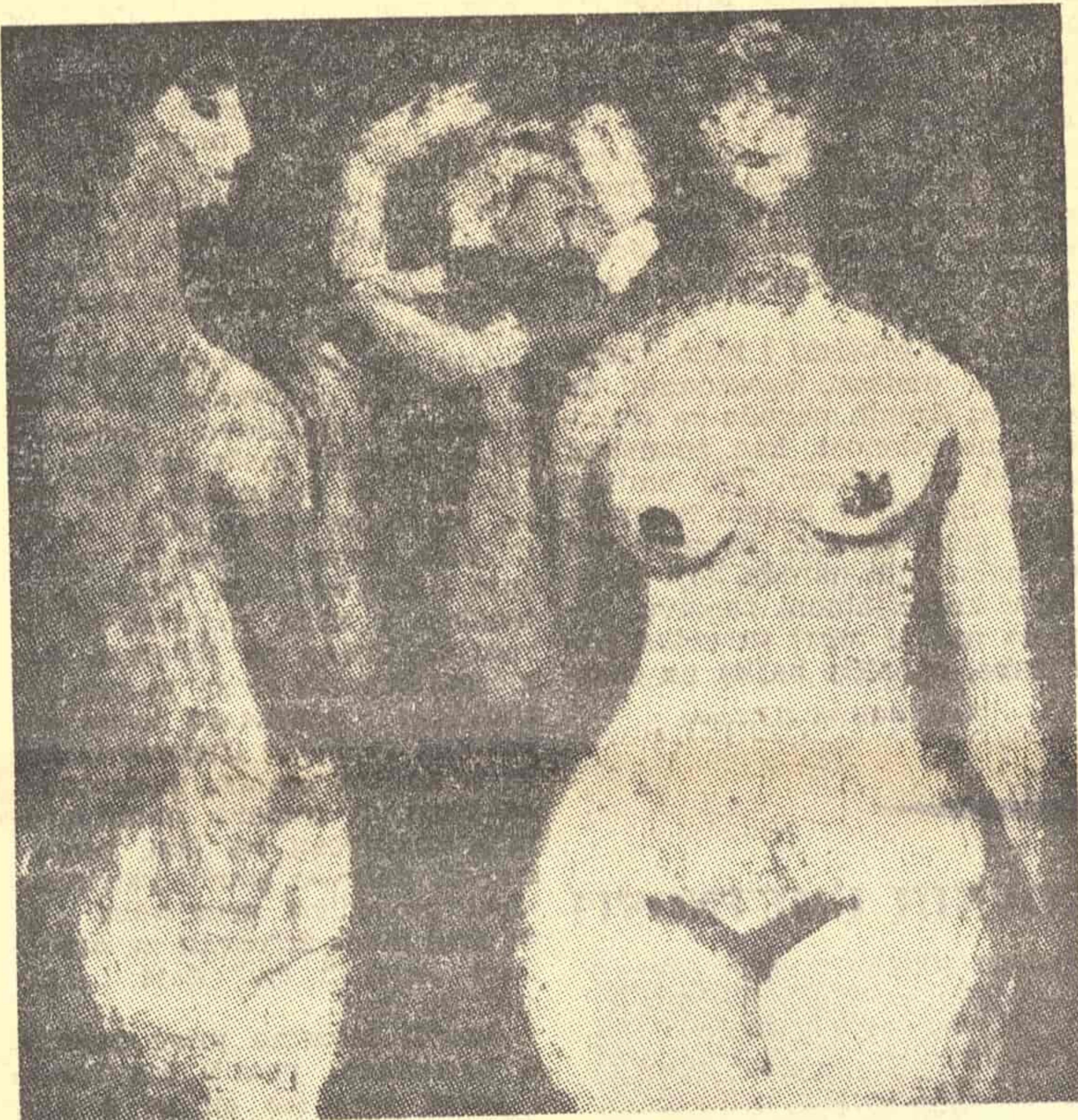

U KORAK SA NOVIM ZVUČNIM STRUKTURAMA

(Na Mednarodnom bijenalu savremene muzike u Zagrebu)

Duže vremena pripremana i tako i one u ostalom prosvetnom, civilizovanom svetu, nisu bili prisutni uglavnom baš oni domači muzičari koji u novim izražajnim sredstvima ove umetnosti ili, prostije rečeno, u izražajnim sredstvima jedne moguće buduće umetnosti zvukova (koju pomenuti ne žele priznati za muziku) — vide nekakvog strašnog opasnog i uništilačkog, anti-umetničkog bakuka. Ne verujem, međutim, da je pomenuta oštra podeljenost među muzičarima tradicionalistima i muzičarima novatorima isto ta ko jaka među ljudima bez ikakvih estetskih predubedenja i predrasuda, dakle baš među slušaocima muzike, a pogotovu među onima koji će kroz nekoliko godina tek biti pravi muzički slušaoci. I kada sam napred apostrofirao dovođenje dece na priredbe prvog zagrebačkog bijenala, ja sam ustvari pomenio jedan srećni nesporazum između organizacionih faktora ove smotref koji su po svoj prilici želeli vidljiv, opaziv, spoljašnji efekt široke za interesovanosti ljudi za savremenu muziku) i predstavnik sasvim mladih generacija, koje

sa iskrenom odvratnošću Stokhauzenove „Kontakte za klavir, udaraljke i elektronske zvukove“, kao simbole možda baš i nadmene glorifikacije snaga osvajačke rat ne najezde i agresije (na koncertnom matine-u 22. V) i prihvatajući sa ozarenim zadovoljstvom tihi nirvanu kozmički fluidnih i eteričnih zvučnih palpacija sa magnetofonskog snimka jedne druge i sasvim drugačije elektronske kompozicije istog stvaraca, koju je on prikazao na kraju svog popodnevnog predavanja tog istog dana. Ali eto, već sama pojava mogućnosti raznovrsnog estetskog opredeljivanja prema raznim pojedinačnim ostvarenjima elektronske „muzike“ jasno svedoči o mogućnosti doživljavanja elektronskih zvučnih struktura kao simbola dubokih i trajnih opšteljudskih vrednosti. Jer, počev od trenutka u kojem slušalaca svest prokućuje sve ove nove zvučne strukture vezivati asocijativnim procesima uz daleke i neodređene slike sećanja na duboke i značajne doživljaje iz same životne stvarnosti, od trenutka u kojem slušalac tih novih zvučnih

SLAVKO SOHAJ: DVE ZENE

poseduju sve normalne ljudske auditivne uslove za navikavanje ne samo na neobični, novi, svojevrsno kompleksni i bogati zvuk bilo konkretne bilo elektronske muzike nego i sveži, duhovno elastični smisao za uopšteno pravu ljudskog moguće i unutarnjeg karaktera i značenja tog zvuka, za otkrivanje njegove skrivene potencijalne simbolike, za uočavanje jednog upravo ljudskog smisla i sadržaja u „jeretičkom“, artifičijelnom, čudesno uzbudljivom zvuku konkretnih i elektronskih zvučnih struktura.

Nije ovim rečeno da su sve „muzičke kompozicije“ (nazovimo ih bolje zvučnim strukturama šumova, praskova, grmljavina, krkljanja, klopotaanja, pištanja, nekog fantasmagoričnog ječanja ili cijukanja nekog transparentnog brujanja ili glacijalnog treperenja iz elektronskih generatora) — našle usrdnog odziva u estetskom senzibilitetu heterogenog zagrebačkog bijenala auditorijuma. Naprotiv, bilo je odbojnog reagovanja, do užasavanja i gadenja; a pisac ovih redova, imao je istog dana antipodno doživljaje od muzike jednog istog autora, odbijajući

strukture počinje u njima i iza njih raspoznavati nove simbole starih i trajnih, „večnih“ ljudskih istina, od tog trenutka sve te nove strukture, kao specifično i kvalitativno izmenjene, auditivno opazive zvučne slike postaju umetničke slike, dakle izražajna sredstva jedne izmenjene i nove muzike, no muzičke — bez znaka navoda oko te smisla i sadržajem ispunjene reči.

Stajući ravnopravno uz bok značajne i duboko sadržajne tradicionalne tonalne i modalne muzičke umetnosti (čijim je nekoliko svetlim primerima pret poslednjeg večera ovog zagrebačkog festivala trijumfalno zablistao pariski gudački kvartet „Parene“, sa čijim su izvrsno odabranim ostvarenjima duboko impresivno blesnule izvodačke majstorije Zagrebačkog gudačkog kvarteta ili klaviristička virtuoza Ivone Lorio iz Pariza) dodokafona ili serialna, konkret na i elektronska muzika na ovom festivalu, možda baš sa kompozicijama trojice poljskih stvaralaca (Serockog, Gureckog i Pendereckog) na čelu, potvrdile su svoje puno pravo na opstanak upravo svojom moći da budu dirljive, uzbudljive i potresne. što će reći, snagom da deluju na svest slušalaca jednom specifično novom semantičnošću svojih osobnih struktura.

A ta pouka sa prvog Mednarodnog bijenala savremene muzike u Zagrebu poslužila je kao potpora i podrška onim našim kompozitorima koji su na nove puteve već zakoračili, kao ohrabrenje onima koji izražavaju tim novim zvučnim sredstvima istinski gravitiraju.

Pavle STEFANOVIĆ

VINJETA U OVOM BROJU IZRADIO BRANKO OMCIKUS

MEDEJA

Lica: Medeja
Jason
Kreont
Egej
Dadilja
Hor korintskih devojaka
Hor atinskih građana

Prvi čin

(MEDEJIN DVOR, SUTON)

MEDEJA:

Šta misliš, Dado, kako da osvetim se Nevernom Jasonu? Tom prokletom mužu Coveku oholom, kome je slava pomračila mozak.

On što više ništa ne vidi zbog ambicije Cudovišne, i zaboravlja ljubav, decu, brak Sve sveto i neprocenjivo, radi sticanja nekih Smešnih počasti ko što je kraljevim zetom se zvati.

DADILJA:

Poslušaj me Gospo, obuzdaj sada bes prvorodni Kada usahne, kada prođu dani, nedelje, godine Od časa kako za svadbu Jasonovu saznasmo Tada će sve drukčije biti. I ako bogovi Budu milostivi i Jasonovu Nepouzdanu čud ne promene, imaćeš svoga muža

Opet pokraj sebe, kao da vratio se s putovanja dalekog.

MEDEJA:

Ala ti mudruješ! Tako lucidan može biti Samo onaj kome se sečivo ni traga stopala Dotaklo nije. Ali budi mudra, tih i dostojanstvena

Kada te prži bol. I poniženje, Gore nego i sam Ad, razdire. Lomi. I o nesreće Ljigavu treska hrid. Tad reči o budućnosti izreči.

DADILJA:

Ali Gospo, već danima me guši nešto Kada saznah za svadbu neočekivanu. Osećam kako mi se u grudima oganj taloži, te bih prosto Srž ispla bestidnici što za oženjenog muža Polazi. Ali gnev nam je nemoćan. Ona: čerka je kralja, razmažena, zaljubljena I samim tim ko more svirepa. Čutimo. Od jedne da ne stvorimo mirijadu nesreća.

MEDEJA:

Šta nam još mogu učiniti?

DADILJA:

Mogu. Mogu. Mnogo nevolja novih, Gospo.

MEDEJA:

Recimo.

DADILJA:

Čuh jutros da Kreontu donose razne glasove O sržbi tvojoj. Plaše ga čarolijama i tvojim Umom, što ume uvek osvetu da nađe i do Zrtve dođe putevima najskrovitijim. On je plašljivac, to znaš. Jasonu daje čerku Zato što se plaši Jasonova gneva. Inače voleo bi on da je za kralja nekog uda I sklopi savez, proširi zemlju, pritegne vlast. I zato te reči on ozbiljno prima. Oprezan kao Večernje nebo možda će prvi početi da napada Kako bi sebe odbranio i kćer I Jasona još više privezao.

MEDEJA:

Boginjo da li vidiš ovo? Da li postojiš Uopšte, uobražena boginjo što čuvaš brak? Ili su te Heleni izmislili da postojiš Samo kao ukras, kao vazna korintska Kao čempres, i razne detinjarije S kojima svoj život izmišljaju. Dok živeh u svojoj zemlji Među varvarima, za tebe boginjo, Nisam znala, ali znadoh brakove večne i božanske.

DADILJA:

Ne prepri se sa boginjom Gospo, možda je i ima Pa će to biti još nesreća više kada čuje Tvoje prekore. Od gore nesreće ne dolaze, već niču Ovde, na zemlji, i njih se treba čuvati.

MEDEJA:

Hiljade laži o mojim čarolijama se pronomi O tome da sam magiji vična, i da mogu Oživeti mrtvog, a živom oduzeti um i govor. Ali ono malo što se u trave razumem, dovoljno je Da Jasonu pomrsi niti. Da li da mu naspem Od neke trave što mušku oduzima putenost Pa da kraj nove svoje supruge leži kao cvet Prelomljen preranom burom, da čupa pohotom svoje Uzbudene mišice, remene otkida mesa, val očekujući Izgubljene muškosti. Ili da ga zajedno sa nevostom Zauvek sigurnom predam Haronu?

DADILJA:

Opet o osveti misliš. Ne preteruj. Zar vredi jedna preljuba besa takvog. Pogledaj oko sebe, svuda su pomirene žene helenske

MEDEJA:

Sa likom bahatim svojih muževa. Ali mi varvari u jednoj ljubavi vaspitavani I samo za jednu ljubav učeni, ne možemo

Zablude helenske primati, zato što je geslo to. Mi ne izgubismo ljudske odlike, koje pesnici vaši

Divno objašnjavaju, a loše ostvaruju Loše primenjuju. Divlja sam varvarska kao što Moji novi sugradani vele i muž moj Jason Što o meni potajno misli. I ako me stid ponekad Obuzme zbog toga, o običajima kada razmišljam Ljubavnim, ovde u Heladi što ih saznah Ponos me prekrije ko besputni oblak, i ponosom osmehnuta Zemljom se gordim svojom, tužne pevajući pesme varvarske.

DADILJA:

Ne preteruj Gospo, na svetu nema ničeg Kada o tome govore. Znači i ljubav, brak filozofe Apolutnog. Slušala sam po trgovima mnoge I sve ostalo, promeni je sklonu. Ako je to Priroda sveta, zašto protiv prirode roptati?

MEDEJA:

Oh, odvratni jeziče grčki, što posle gozbe Perverzne, za pohotne zveri pogubne I vina smolastog, što na sudbinu miriše Vina sa Samosa, o životu i smrti Neprekidno brbljaš ismevajući Prirodu, nebo i božanstva, smrtnike, prijatelje i dragane.

Da li da te zaspem otrovom I da slušam kakvu češ u grčevima Samrtnim otkriti repliku duhovitu Trpezu da nasmeješ oblaptopnu. Idem Dado. Ostavi me samu s mojim ponorom Ti mi pomoći ne možeš Ti si Grkinja.

(MEDIJA ODLAZI)

DADILJA:

Neka ti Zevs pomogne, i nek ti Jasona U postelju vrati, al varvarski govoriš Gospo-tudinko.

(NAILAZI HOR)

HOROVODA:

O počastima što za svadbu Jasonovu Kreont pripremi, kaži nam starice.

DADILJA:

Istina je.

HOROVODA:

A postidjena Medeja šta o ženidbi svoga muža reče?

DADILJA:

Reče što reče.

HOR:

Pun je ovaj svet promena uzbudljivih I nelepih često. Pre još nedelju dana Ložnica se orila Jasona i Medeje Pomamnim strastima dvoje supružnika Ko da je puna džinovskih jelena i košuta prečistih.

A danas? Pustu Medeju gledamo kako usamljena svoju Sledi natmurena, ko školjka nožem grubim otvorena.

O neodređena žena, dopadljiva varvarka Zig što joj ne ucrta nebo helensko.

DADILJA:

A vi nemojte devojke praznoglave Što ceo dan se bez posla vijete O bolu Medeje da pričate svima. Najbolje čutite, i ostavite je samu Nek doživi, jadnica, do srži svoju nevolju.

HOR:

Tužna Medejo, kako da te iscelimo? Bogovima da prinosimo žrtve. Pred Jasonom da padnemo na kolena I u tvoju ložnicu ga povratimo.

HOROVODA:

Niko neće da shvati tvoj ponos Jer reći će varvarke to je primitivna sujeta. Zar Jason samo njoj da pripada. I ne zasipa svojim plodonosnim semenom I device grčke, kraljevske kćeri, što boginjama su

Istovetne.

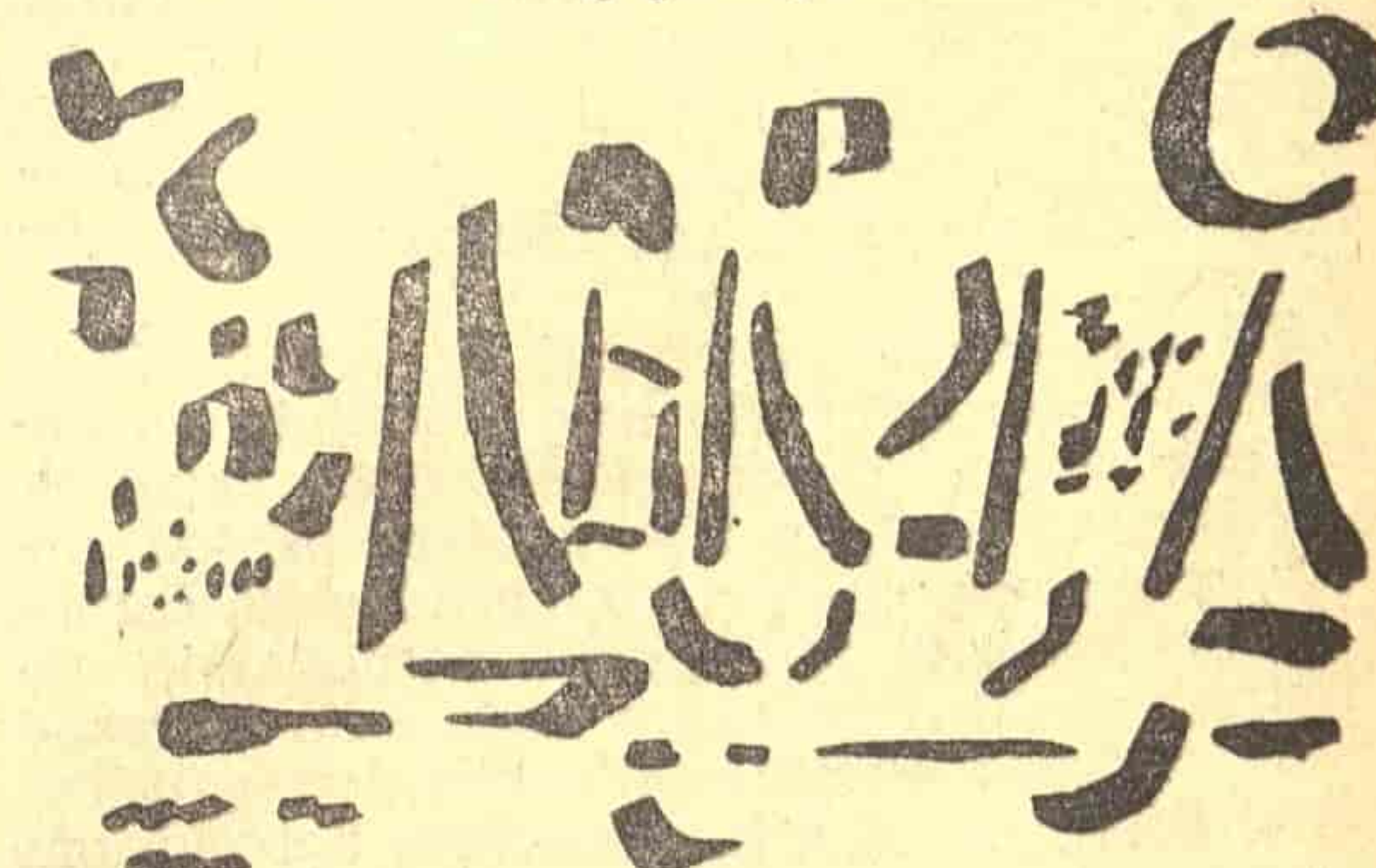
HOR:

To surovo je biti varvarin i među Helenima zaspati i ujutru među njima Probuditi se. Reč: poverenje, nikad nećeš otkriti.

A drugu jednu: poniženje Svakog češ dana na glas čitati. Moraš da si varvarin, makar i bio ko Atina mudar,

U dušu češ svoju verovati varvarsku I zgrožen prostotom u vrat će Sjuritit otmeni mać. I to je varvarski. Reći će Grci umesto pohvale na tvom pogrebu.

— Kraj prvog čina —

ZLATNA KRLETKA SAMOSTI I TIŠINA

(Stevan Raičković:
»Tisa«, »Prosveta«, Beograd, 1961)

»Vraćamo se, odande gde nismo bili, u sebe, kao puž u kuću svoju.«

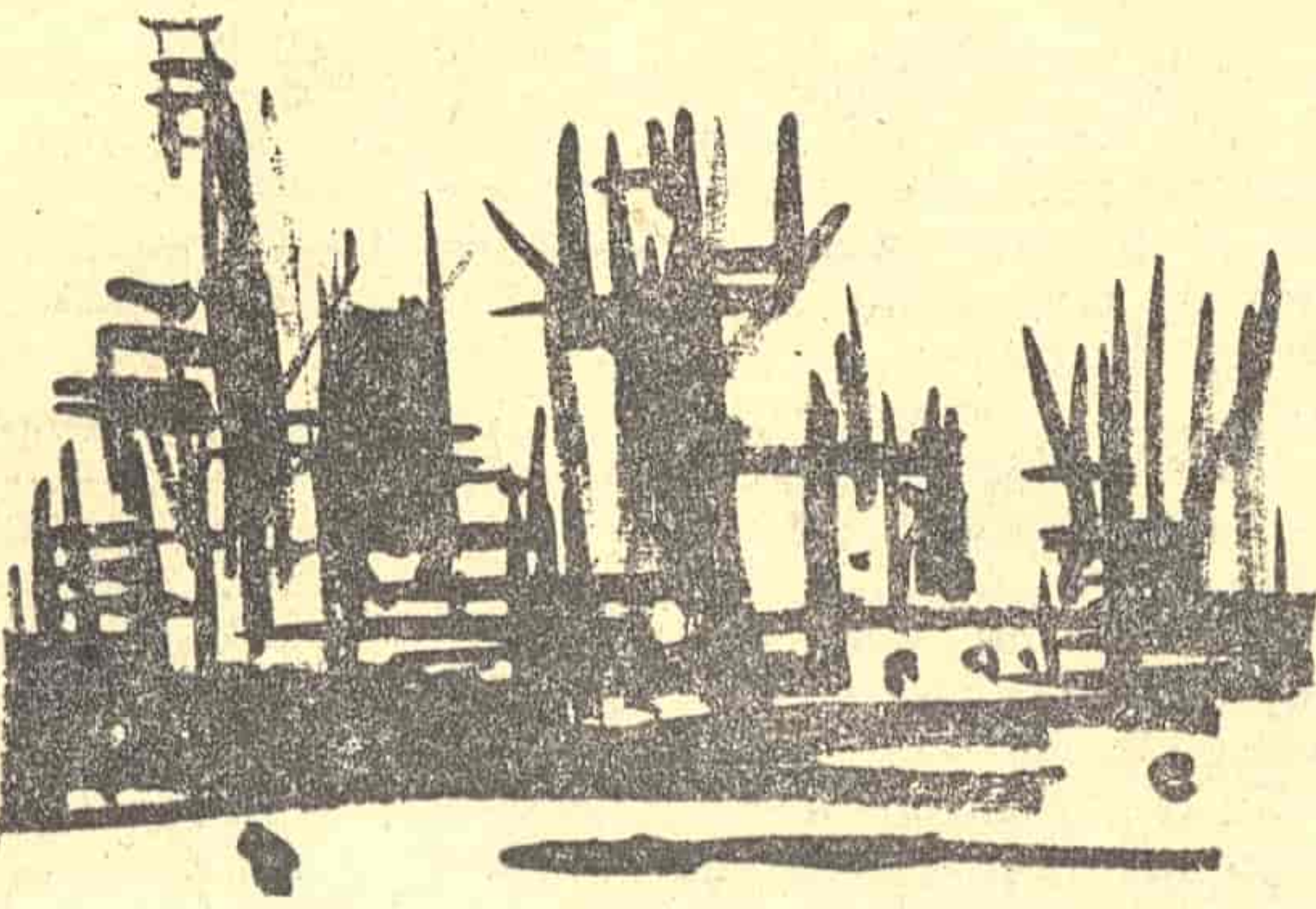
Zatvoren u zlatnu krletku prisnih i dragih bolova samoće, do koje dopiru samo odjeci nekih dalekih, tuđih života, ne narušavajući različen i blažen mir pesnikovih budnih snova, okružen i dalje svojim starih svetom samosti i tišine, Stevan Raičković se ponovo vraća da obeleži i još jednom potvrdi sva ona stanja i sve one odnose koji su od samoga početka utkani u njegovu poeziju. »Zarobljen u svoj lik, zarobljen u naviku«, pesnik u »Tisi« ne menja nijedan ton, nijednu bitniju osobinu svoje poezije, nego se još dublje povlači u oblast svojih stalnih lirskih senzacija, otkrivajući svojevrsnu moć oplemenjavanja malih i neprimetnih istina koje bi kod drugih i drukčijih pesnika već odavno postale dosadne i izandale.

Ta poklonička odanost Raičkovićeve onome svetu koji je u njegovim pesmama već odavno prisutan, to njegovo strasno i gotovo religiozno prepuštanje božanskoj sili samovanja, predstavlja možda najzanimljiviji motiv što ga »Tisa« donosi i sugerira čitaocu. Mnoga svojstva Raičkovićeve poezije, o kojima je kritika davno kazala blagu i lepu reč, potvrđuju se u »Tisi« istom snagom kao i ranije, tako da bi sve ono što je o Raičkovićevoj lirici već rečeno moglo, povodom »Tise«, da se ponovi i parafrazira. Prošlo je već više godina od kako sam, pišući o Raičkoviću, rekao ponešto na šta se sada ponovo vraćam i nehotice otkrivajući da bi te reči mogle da posluže i danas: U Raičkovićevoj poeziji svet se sužava, zatvara i izoluje kao školjka, i jedino što ostaje jeste neka bestelesna, čudnovata i magična žudnja za samoćom, za zatvorenim krugom, u kome se pesnik kreće vilinski opčinjen prirodom, umrtvijen njenim raznovrsnim oblicima i spreman da od te bolećive egzaltacije načini kult i svetu tajnu koja ga smiruje, nadahnjuje i oplemenjuje svojom nesebičnom lepotoš i svojom osobenošću. Biserna školjka na dnu mora čvrsto je sklopila svoje rubove i isključila običnu realnost, zadržavajući samo jedan njen vid, njen idealni oblik, nadrealnost koja je, kao i svaki mikrokozmos, obeležena osobinama univerzalnosti. Na pragu tog Raičkovićeveog sveta treba skinuti obuću i studenom vodom jordanском oprati noge, ruke i oči, i poveriti mu se do kraja, jer nije to ni izlaz ni nadoknada, već smisao i apsolutna vrednost. Vratiti se prirodi, tišini i usamljenosti, razumeti bezglasne govore, shvatiti njenu uzvišenost i

njenu lepotu onako kako je shvatio i doživeo pesnik.

Ostaje, međutim, neizvesno šta zapravo znači ta uz Raičkovićevo poeziju često upotrebljavana reč pesnik ima svoj svet. Da li ona označava snagu i čvrstinu stvaralačke individualnosti, koja svemu čega se pesnik prihvati daje svoj pečat, ili se njome nagoveštava da postoji nešto deformisano u karakteru pesnikove imaginacije, koja samo u dodiru sa određenim izvorima senzacija uspeva da procveta i da dočara stvarnost unutrašnjeg pesnikovog bića? Ako bi se sudilo na osnovu poezije Stevana Raičkovića, koja, više nego mnoga danas u našoj književnoj situaciji, živi svojim životom, prepuna prigušenih nemira i napona, zagoneška »pesnikovog sveta« mogla bi da se odgonetne utvrđivanjem jednog specifičnog Raičkovićeveog stava prema realnosti. Vešto sročena krilatice pesnik ima svoj svet ne podrazumeva postojanje neke mistične stvarnosti, u kojoj se pesnik snalazi bolje i lakše nego drugde, već ukazuje da postoji pesnikov lični ugao gledanja i njegov subjektivni način prilazanja svetu, koji uvek, uprkos svemu, stoji onakav kakav jeste, »sa nešto tajne, kao prastaro otkriće«.

Među svim dosadašnjim Raičkovićeovim knjigama, »Tisa« pruža možda najviše podataka o tome pesnikovom odnosu prema realnosti; po svoj prilici i zato što se neskladi i neravnine u njoj primećuju lakše nego ranije, pošto duh Raičkovićeve poezije više ne omanjuje i ne deluje onako fascinantly kao nekad. Raičković se tom knjigom ne predstavlja onakav kakvog su čitaoci možda očekivali, i kakvom su se čak nadali, nego onakav kakav jeste i kakav još uvek hoće da bude. U »Tisi« se zato gotovo iz

pesme u pesmu može pratiti ponavljanje jednog istog raspoloženja, i dok su se ranije, naročito u »Kasnom letu«, sve te male varijante i parafraze istoga stava gubile u raskoši i bogatstvu pesnikove reči, njihovo dejstvo se danas oseća mnogo neposrednije. One su ključ za razumevanje Raičkovićeve poezije, u kojoj su glagoli mirovanja uvek nadmoćno dominirali nad glagolima kretanja. Nekadašnji stidljivi tonovi prigušeno patetične himne samoći i tišini zabrujali su u »Tisi« kao melodičan lajt-motiv, koji se više ne utapa u orkestraciji nego ističe kao nešto definitivno, kao sveobuhvatavajući stav Raičkovićeve poezije.

»Mene ne vidi niko. Zurim iz korova i trave Duboko u uglu, u zaturenom skrovištu.«

Samo da se ne pokrene nešto: neka vrata.

Samo da ne padne neka dunja, između nas, natrula.

Il crep da ne pukne iznad, od nečeg: od ptice, od mačijeg bata.

Tišina raste između nas: penje se kao prozirna kula.

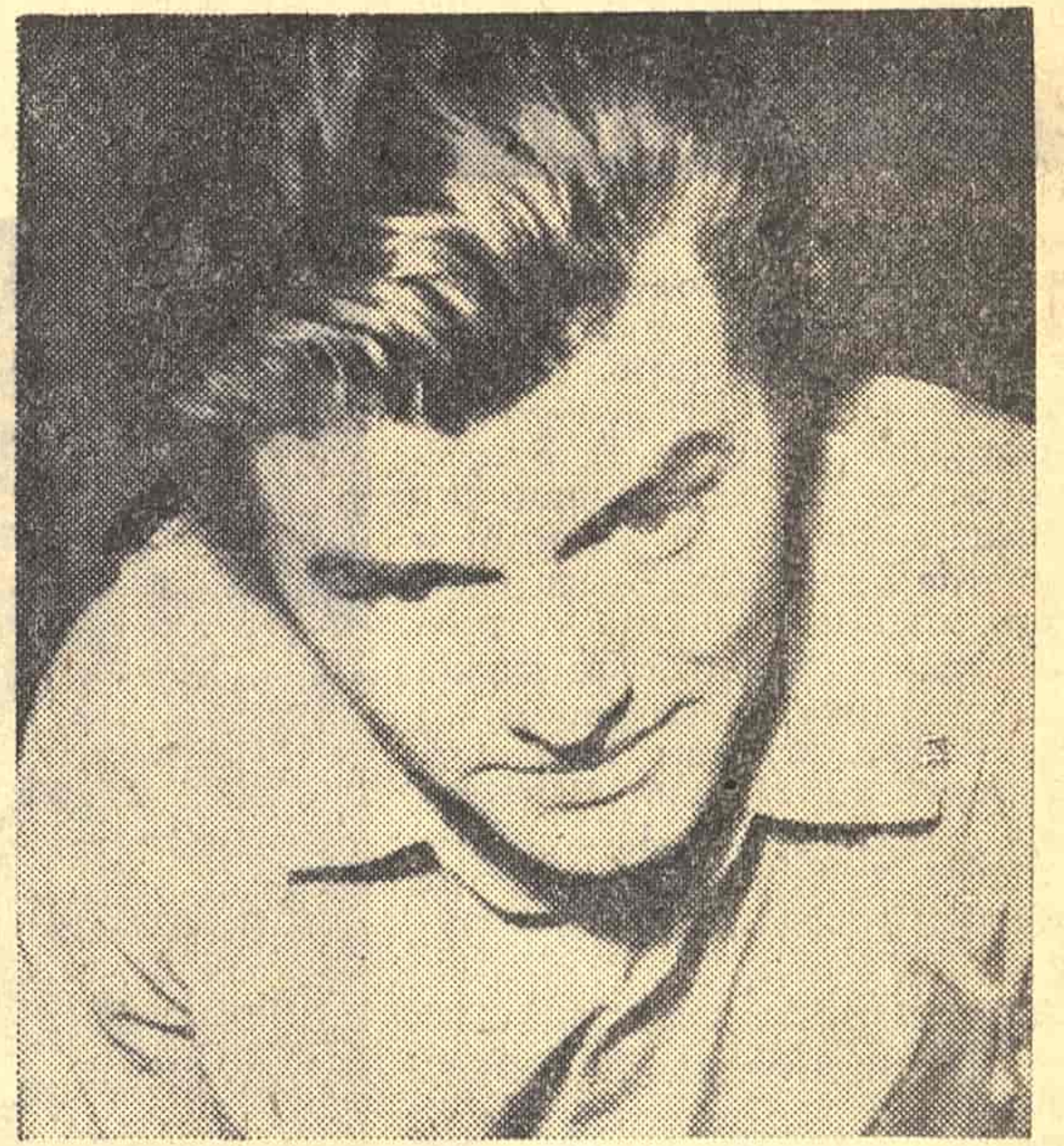
Samo da je niko ne dirne, nikad. Osim ove pesme.«

Pesnik danas sam priznaje dobrovoljno zatočeništvo i odočćenost od sveta, pokušavajući da objasni poreklo nemira i usamljeničke žudnje za prirodom, harmonijom i tišinom koja mu omogućava da prema svetu zauzme prividno nadmoćan i nezainteresovan stav, neopodan za utehu njegove prenapregnute romantičarske osećajnosti (»Kako pomeram glavu — tako pomeram i reku.«): »Dovoljno mi je u gradskoj ulici da se prisetim... prelepe mogućnosti mog odlaska... pa da se ravnoteža u meni, bilo čime poremećena, ponovo uspostavi«. Ma gde se našao, pesnik stoji i iz neke snene odsutnosti otvara oči: »Ovaj svet i jeste i nijek, ali

»Ne vredi sad širiti oči nit veslo stezati grublje Već jednostavno: čekati sunce (kao spasonosno pismo)«

Da kroz rupu u krošnji zapali svoje zublje.«

Izdvojen, usamljen, zatočen u sebi i svome lirskom panteizmu, Raičković posmatra svet kroz prizmu svoje samoće koja ga sprečava da tačno vidi ono u šta gleda, ali koja mu omogućava da stvarima da oblik prema svome srcu i da onome čega se takne udahne svoj duh, mirise svoje samosti i boje svoga bola. Otuda njegovoj

STEVAN RAIČKOVIĆ

poeziji ona specifična draž prisne čovekove želje za mirom, tišinom i opuštanjem, strasnoga htenja da se rastereti, oslobodi i vrati samome sebi, iskonskom miru kojim ga blaži čarobna i večna lepota prirode, čiji je i on jedan blistavi delić, rođen s pravom da slobodno proživi svoj vek.

»Niko nas sad neće prevariti više U ovom svetu gde se već sve zna Ni ljubav koja na ružu miriše Ni predeo maglen iskrso sred sna.«

Otvoren, iskren i sav topao od žudnje za slobodom koja se najbolje potvrđuje u tišini prirode i blagom miru usamljenosti, Raičković se u »Tisi« predstavlja kao pesnik koji je definitivno utvrdio svoj sistem i svoj životni stav, ne mareći što ta definitivnost može da ugrozi lepotu i bogatstvo njegove poezije. »Zarobljen u naviku« da ne izlazi iz svoje biserne školjke, da ne menja ugao i način posmatranja raznovrsnog i mnogostrukog sveta koji se pred njim prostire mnogo bogatiji i mnogo širi nego što ga on vidi, Raičković »Tisom« ponovo podstiče staru sumnju da se ono što je do sada bilo nesumnjiva vrednost njegove poezije ne skamenilo i ne izmetne u svoju suprotnost. »Pesnik — kaže Robert Greys — treba da bude svestan na koji način posmatra svet (u najbukvalnijem optičkom smislu) i kako prima ono što vidi; ako utvrdi da je stekao vizuelne navike, koje ga sprečavaju da stvari izgleda jasno ili u celosti, on treba da se potruži da te navike ispravi«.

Poezija je podložna iskušenjima, ali sama sobom nije iskušenje; ona mu se suprotstavlja svojom večnom svežinom. Zlatna krletka ne sme da se pretvori u tamnicu.

Predrag PALAVESTRA

PESNIČKI DOŽIVLJAJ PRIRODE

(Dragan Kolundžija:
»Čuvari svetlosti«, »Prosveta«, Beograd, 1961)

Dragan Kolundžija je pesnik koji svet doživljava čulno, neposredno, instinktivno. Otuda i proističe sva suština njegovih stihova punih naivnosti, sirove snage, neobuzdanih izliva osećanja, vitalnih sokova mladosti koja se ne stidi sebe, ni svojih omamljujućih vrtloglavica. On hrli prirodi, utapa se u more zelenila, u nepregledne šume i polja, izgubljen u bujnosti pejzaža, privezan za zemlju koju oseća kao zavičaj i večito utopište. Vrednost i ove Kolundžijine zbirke treba tražiti u vatrenom poletu i snazi njegovih emocija. Elementarni doživljaj bujnosti prirode proizvodi viziju u mnogočemu sličnu slici sveta koju izražavaju naivni slikari. Jarke i tople boje kojima se iskazuje viđenje sveta prožimaju Kolundžijinu poeziju i čine je vrlo živopisnom, nabrekliom i jedrom od direktnih, spontanijih reakcija ljudskog bića na okolinu sa kojom se ono stapa u nerazlučivo jedinstvo.

Kolundžija voli prirodu toliko mnogo da mu je jedina želja da se s njom poistoveti. Time se može i objasniti metaforično bogatstvo njegovih stihova u kojima pesnikovo ja biva stalno preobraženo u niz predmeta i bića, služeći kao bogati i nepresušni izvor nabujale slikovitosti. On ne želi da se zatvori u svoj unutrašnji svet i da stvari posmatra iz daleka i sa visine. Uspostavljaajući prvobitne veze sa realnošću na intuitivan način, koristi njene mnogobrojne vidove i pojave za stvaranje sadržaja svojih simbola, većinom konkretnih, materijalnih, jasnih. Ta težnja za stvaranjem, za iščekivanjem u pejzažu, ispoljava se najrazličitijim metaforičnim izrazima. Važno je istaći da Kolundžija ima pred očima određeni objekat ili pojedinačno biće, a ne apstraktnu predstavu zemlje, vazduha, vode, čoveka. Pojmovno uopštavanje i refleksivnost nisu njegova snaga.

Kolundžija se ponekad udaljava od tema koje autentično izazva i pravi izlete, vrlo neuspelje, u intelektualnu liriku. Uplašen da mu ne bude prebačeno kako je nedovoljno misaon,

on racionalizuje svoj rečnik, izneverava sebe i postaje mučan, neoriginalan, hladan. Uticaji koji se tada otkrivaju, mogu da budu korisni ukoliko zamisao nekog uzora služi kao podsticaj za razvijanje vlastitih ideja. Kolundžija je pesnik osobene vokacije, sasvim suprotne vokaciji koja se ispoljava i pokazuje u poetskoj meditativnosti, intelektualnoj simobilici i cerebralnim konstrukcijama. On nesumnjivo ume da stvori pesmu ali ne zna o njoj da razmisli. Zato se njegova senzibilnost u stvaralačkom smislu nikako ne obogaćuje dostignućima onog toka savremene poezije, koji sposobnost nadahnuća želi da unekoliko zameni lucidnošću, a amorfnom kazivanju po diktatu nesvesnog i imaginativnog, strogim formama i duhom poetike.

Pesma »Ana« (uzimamo samo ovu pesmu između ostalih uspešnih ostvarenja) pokazuje da Kolundžija postiže punu meru svojih mogućnosti kad se nalazi u svom domenu. Ta elegija, sva u nekom unutrašnjem iracionalnom grču, koja liči na vrisak, sadrži divlju, neukrotivu snagu izraza, vrelo pulsiranje krvi, strasne, isprekidane slike. Bol na Aninom grobu je jak; duša stenje pod težinom telesne patnje (»grmelo je u krvi, pucalo je u kostima«). Jačinu ljubavi pesnik ne kazuje smirenim razmišljanjem, već plahovitim postupcima očajanja, koji nisu lišeni dirljive lepote izražene čudnim, jakim poređenjima i simbolima:

»Ana, ja hoću dole tebi Pronašao sam jedan otvor Kroz koji te gledam: vekia si I lišiš na dunju sunca. Vukovi smrti pevaju ti na kolenima.«

»Ana« je samo jedan primer, kao što je napomenuto. Postoji još mnogo pesama u knjizi »Čuvari svetlosti« (»Nose me psi u srcu«, »Krika«, »Pesma posle snak«, »Ludilo svetlosti«) na osnovu kojih se sa sigurnošću može tvrditi da se ovaj pesnik vrlo izrazite darovitosti, nalazi u prvim redovima naše današnje mlade poezije.

Pavle ZORIĆ

ŠIRINE A. B. ŠIMIĆA

(»Sabrana djela« I-III, »Znanje«, Zagreb, 1960)

Kod nas odvajkada postoji zalosna činjenica na koju se često tužimo i koju nikako ne možemo da otklonimo: ona je u neizdatim sabranim delima većine naših književnika starijih i novijih, onih novijih koji su za vršili, zaokružili svoje književno delo. Zbog te praznine i propusta, koji svakim proteklom danom bivaju sve veći, nama se i dešava da pojedine pisce slabo ili gotovo uopšte ne poznajemo, a ako nešto i znamo, najčešće je jednostrano, pa ne retko i po vršno. Tek izdata sabrana dela mogu da pruže pravu i potpunu sliku stvaranja jednog pisca, tek iza njih mogu da uslede prave analitičke i sintetičke studije o njima, njihovim lutanjima i traženjima, nađenom i ostvarenom, nevrednom i vrednom, o onom što ostaje za svagda kao sastavni i neizbrisivi deo naše književne baštine. Kod Hrvata se u tom pogledu ipak nešto i ura-

đilo, mada ni to nije naročito mnogo. »Sabrana djela« S. S. Kranjčevića. Na primer, donela su niz novih ne beznačajnih pesama i prozih zapisa koji osvetljavaju njegov poetski lik, raščljavaju mnoge podatke iz njegova života, i slično; »Sabrana djela«, Janka Polića Kamova omogućila su tek sada da se posle njih mogu učiti i reći konačni sudovi o ovome pesniku lutalici i prokletniku koji je nestao, ugasio se neobično mlad među golim zidinama jedne barcelonske duševne bolnice. Zatim: »Sabrana djela« Antuna Branka Šimića, koja se pojavljuju posle tri deset i pet godina od njegove smrti, bacaju iedno sasvim novo svetlo na njegovo delo i na njegov nesređeni život, mučan i bolan, razjedan i prekinut tuberkulozom.

Pesnik svojih preobraženja i pesnik siromaha izdao je za svoga života svega jednu zbirku pe-

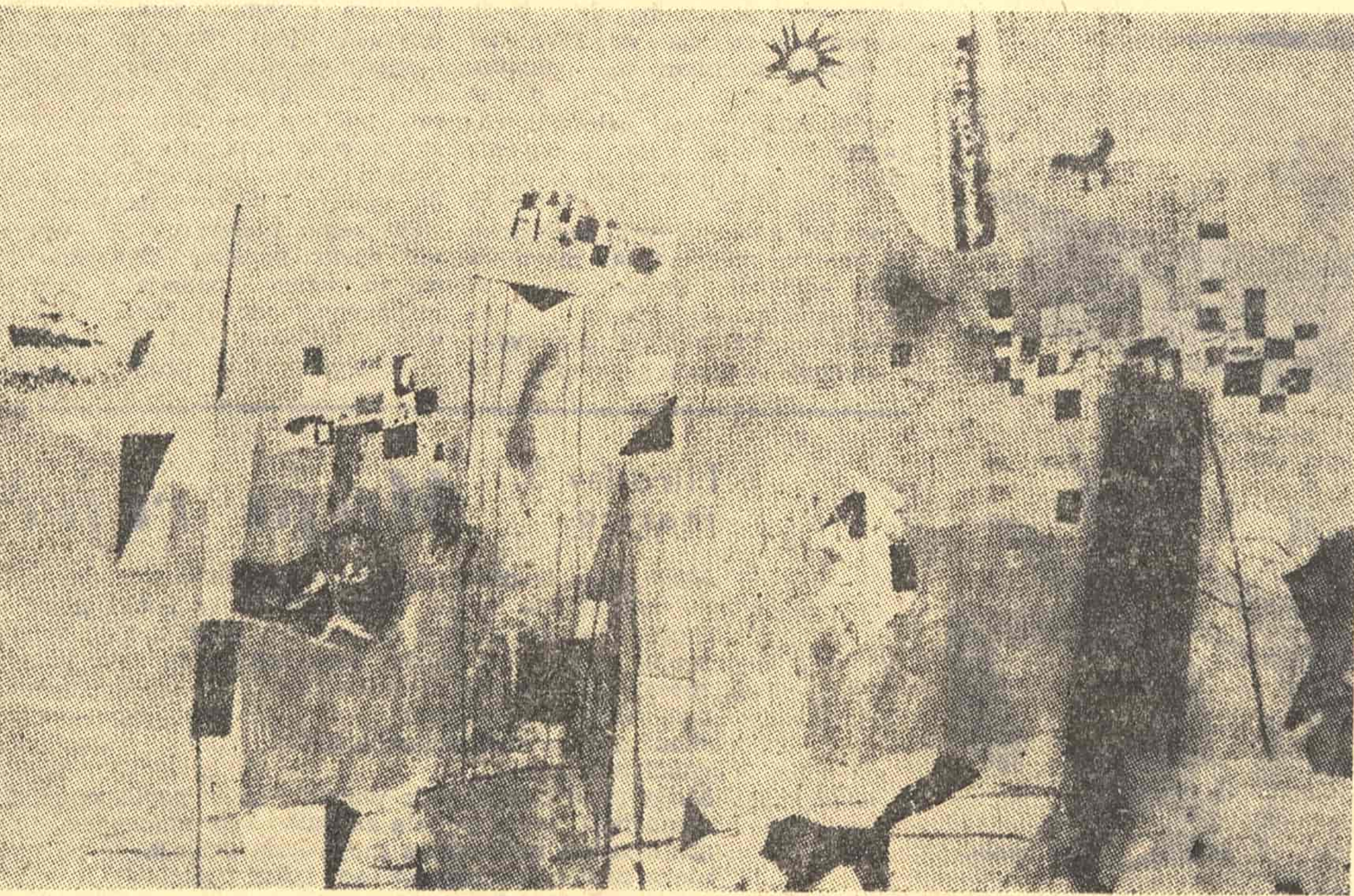
sama pod naslovom »Preobraženja« (1920), a tek posle njegove smrti izdala je Matica hrvatska njegove »Izabrane pjesme« (1933). Sem tih podataka, retko je koji znalac njegova života i rada znao nešto više o njemu. Znalo se, naime, još i to da je uređivao nekoliko književnih revija, neobičnih po svojoj sadržini i formi svojoj, naslovima svojim (»Vijavica«, »Juriš«, na primer). Ali »Sabrana djela«, koja je priredio njegov nedavno umrli brat Stanislav Šimić, uređivši ih pedantno, ne dirajući u verodostojnost, uvrstivši sve ono u njih što je vredno i značajno, govore o neobičnoj plodnosti A. B. Šimića, njegovu neprekidnom radu, danju i noću, o njegovim širinama i poznavanjima, dubo- kim i svestranim. Njega nije interesovala jedino poezija, nije

ANTUN BRANKO ŠIMIĆ

samo u njoj ispovedio svet, svoj svet i svoje intimne doživljaje i unutrašnja proživljavanja.

»Preobraženjima« se A. B. Šimić predstavio kao gotov, formiran pesnik koji je u tadašnju našu poeziju uneo niz novina, sadržajnih i formanih, učinio stih jugoslovenske pesme elastičnijim, zglasnutijim, jezgrovitijim, sadržajnijim. Međutim, upravo ova dela, nekoliko njegovih ciklusa (»Rani stihovi« i »Sunce detinjstva«) otkrivaju razvojni put i put traženja do sebe, i do svoga izraza, do svoje originalnosti. Ti stihovi, iako doneti u izboru, govore o nesumnjivim uticajima drugih pesnika i to dobrim delom pesnika Hrvatske Moderne (Bogović, Domjanić, Vidrić i dr.) na A. B. Šimića. To nisu slobodni stihovi, već »okovani«, s određenim brojem slogova, rimovani, pa je možda zbog toga u njima dosta nedorečenosti, nenadenog pravog izraza, nakalemljenog i ponekad neadekvatnog. Ima u tim stihovima i sentimentalnog pevuckanija, tužnog, bolnog, ima razočarenja i sete i bekstva u samoću. Samo ponekad kao da se potkrade neki izraz koji navešćuje pesnika preobraženja, pesnika »tijela i siromaha«, koji je značio prve iskricke ekspresionističke poezije kod nas. Pa, malo docnije, kada pređe na sasvim slobodan stih (ciklus »Slobodni stihovi«) lutanje je primetno, naročito u pesmama u kojima ispoveda druge, iznemogle, ubijene

GABRIJEL STUPICA: ATELJE

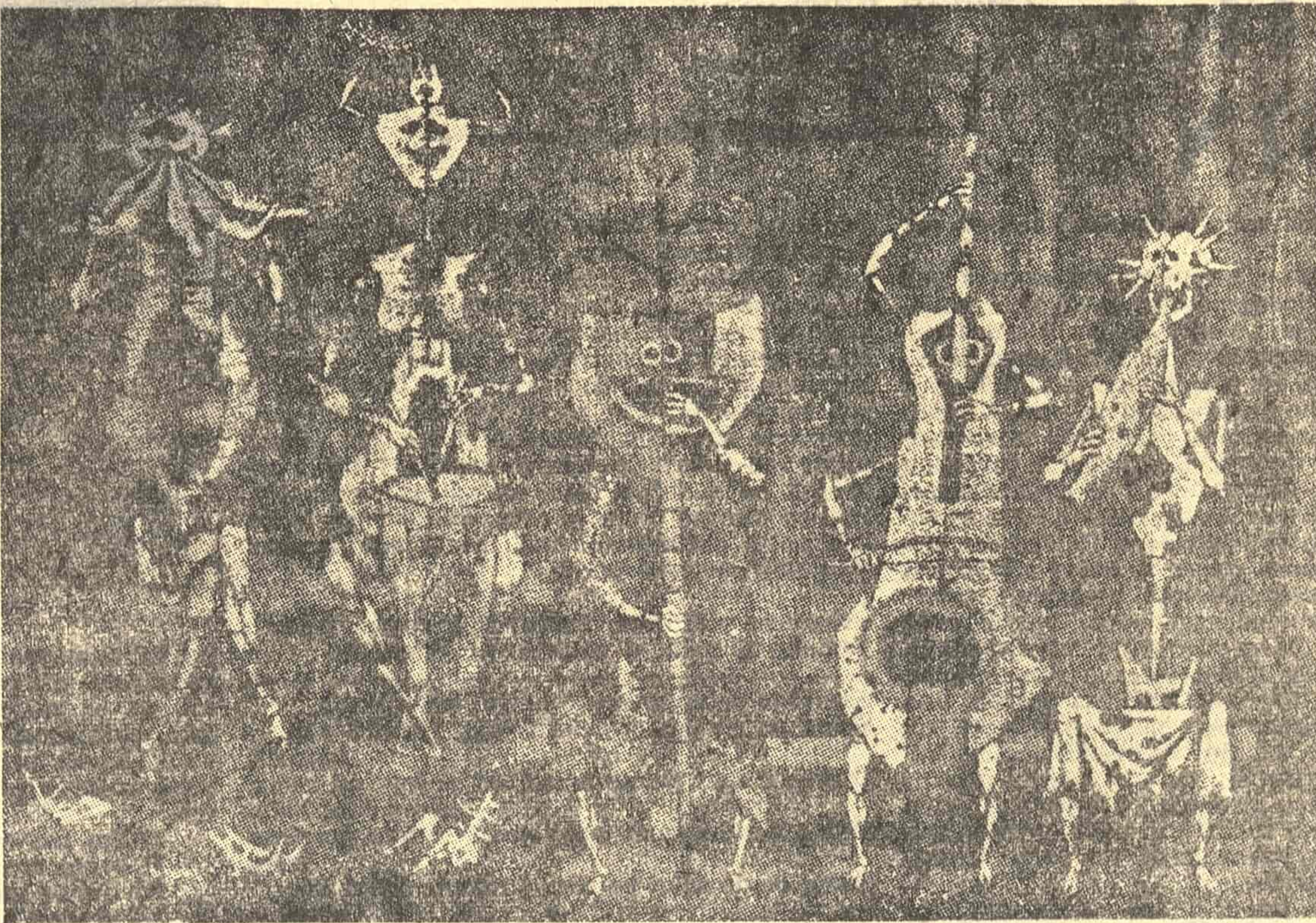
životom, bezradosne i tužne. Niz pesama, donetih u odeljku „Post huma, nedovršeno — fragmenti — skice“, deluju zrelo, životno, doterane su i proširuju saznanje o poetskom svetu A. B. Simića. U njima je najviše intimnih preokupacija, bolnih ali životnih: u te pesme on je uneo svega sebe, svoje životno saznanje o promašenosti i nenađenom smislu života, pa nije retka poneka i pesimistička primesa, boja, ton. Cela prva knjiga ovih „Sabranih djela“, u kojoj se nalaze pesme, dovršene i nedovršene, pruža novi profil pesnika A. B. Simića.

Ako se ostave po strani njegovi prozni pokušaji, pripovetke i nedovršeni romani, njegovi dnevnički, urednički posao i drugo, ipak se nužno nameće upozorenje na njegovo esejističko-kritičarsko delo koje nije ni malo ni beznačajno ne samo za pisca već ni za čitavu našu kritičarsku misao. U srži tih eseja i kritika nalazi se Simićevo shvaćanje poezije i uopšte književnosti, umetnosti, njene društvene funkcije i njenog značaja za pojedina, ispovednika. Oni rečito govore o njegovu širokom poznavanju literature svoga i starijeg vremena: za sve je jednako bio zainteresovan. Blisko mu je bilo slikarstvo i arhitektura, znanstvenost i sve ostalo što je čoveku omogućavalo lakše prodiranje i polmanje problema s kojima se susretao. Likovne umetnosti su ga neobično zanimalo, pa je u nizu svojih napisa govorio o njima, o njihovim novim vidovima, naročito ekspresionizmu. U ekspresionizmu je video posebne izražajne mogućnosti, samo ih je on više nalazio u slikarstvu nego u literaturi. I ni je stoga čudo što će i on ekspresionistički poetski izraz ostaviti odmah posle svojih „Preobraženja“ i preći na jedan realistički, socijalni način slikanja stvarnosti, prelazeći od sebe ka drugima.

S druge strane, kritičarski rad A. B. Simića upozorava na niz problema u našoj literaturi za vreme prvog svetskog rata i ne posredno posle njega. On aktivno prati tadašnja literarna strujanja, oštro reaguje na sve pojave koje su, po njegovu mišljenju, pogubne za književnost, za njeno usavršavanje. Ali, dok je u nekim slučajevima imao pravo, u nekoliko je ipak preterivao, možda namerno. Strana mu je Krležina lirika, njena ekspresivnost i bunt koji sadrži u sebi. Sem toga, nisu retke i kontradiktornosti u mišljenju o nekom, umetniku koje su nesumnjivo posledica preterane Simićeve subjektivnosti.

„Sabranim djelima“ A. B. Simić je predstavljen u svoj svojoj celovitosti: u svojim pokušajima i svojim ostvarenjima. On je i pesnik, i pripovedač, i kritičar, i esejista, uvek nadahnut životom i njegovim problemima, i uvek svoj. Mnoge momente iz njegova života i rada sada je moguće sagledati, a tom celovitijem sagledavanju njegove ličnosti i dela u mnogom će doprijeti topla napisana studija Stanislava Simića, koja objašnjava (i opravdava!) mnoge protivurečnosti i mnoga neshvaćanja A. B. Simića. Tek sada, posle ovih dela, omogućeno je sveobuhvatno ocenjivanje ove izuzetne ličnosti naše književnosti iz prve četvrtine ovoga veka. Bio je modezan pesnik, po svemu, po izrazu i formi, po fakturi svoga stiha, a: znad svega uvek svoj, originalan. I zato možda — u svome vremenu — meshvaćen.

Tode ČOLAK

MUZIKANTI

KORISNO, ALI ZASTARELO DELO

(„Uvod u književnost“, „Znanje“, Zagreb, 1961)

Već nekoliko godina čitalac koji redovnije prati književnost zapaža korisno delovanje jednog kruga univerzitetskih nastavnika, istoričara, kritičara i teoretičara književnosti u Zagrebu. To delovanje se moglo zapaziti najpre neorganizovano u časopisu „Pogledi“ i njegovom specijalnom almanahu „Pitanja teorije književnosti“, a zatim i organizovano u časopisu „Umetnost riječi“ (od 1957). Pisci iz tog kruga objavili su sada obimno delo od oko 700 strana, u kome pod skromnim imenom „Uvod u književnost“ popularno izlažu osnovne probleme teorije književnosti. Ono je rezultat četvorogodišnjeg rada i sastoji se od priloga dva naestorice univerzitetskih nastavnika, a uredili su ga Zdenko Skreb i Fran Petrić, koji su i urednici „Umetnosti riječi“.

Kada se prouči struktura ove knjige i raspored materijala u njoj, otkriva se da u osnovi gleda tvorca stoji izvestan dualizam. Taj dualizam se zapaža u tretiranju književnog dela kao društvenog čina i kao jedne specifične umetnosti, umetnosti reči. Naime, pisci ove knjige polaze od mišljenja da je za razumevanje književnosti najpotrebnije shvatiti književno delo na osnovu njegovih osnovnih kompozicionih elemenata: na osnovu pesničkog jezika, kompozicije i tematike. U tom svom shvaćanju oni se oslanjaju na teoriju stilističke analize književnosti, a naročito na dva njena istaknuta predstavnika: Georga Kajzera i Emila Stajgera. Ali oni su svesni da je stilaska analiza dela nedovoljna i da pored nje treba sprovesti i ideološku, marksističku, odnosno istorijsku, društvenu i klasnu analizu književnog dela. Ove dve različite analize, čine dve strane integralnog, potpunog proučavanja književnosti. Svaka od njih je jednostrana, a uzete zajedno pružaju jasnu i tačnu sliku i pojedinačnog književnog dela i književnosti u celini.

Ovaj dualizam, vidljiv ne samo u strukturi knjige nego i u nizu izričitih sudova, najbolje mož

da izražava urednik Zdenko Skreb: „Dakako, marksistička će poetika u pojam stila uključiti i povijesne, društvene i klasne značajke pesničkog djela. Ako se stilaska analiza ne obazire na njih, ona će nužno ostati krnja i nepotpuna, i upravo zbog toga netačna i nenaučna. Ali je s druge strane marksistička poetika, koja je prva u velikim razmerama umjela naučno prikazati spomenutu povijesnu, društvenu i klasnu uvjetovanost pjesničkog djela, često zapadala u zabludu da se slabo ili nikako ne obazire na druge njegove stilske osobine koje su već antičkim teoretičarima uočili tako dobro“ (str. 233). Na osnovu takvog shvaćanja, „Uvod u književnost“ je podeljen na dva dela, dok je treći deo neka vrsta praktičnog aneksa i primene metoda interpretacije kao uslova za razumevanje pojedinačnog književnog dela.

Ono što čini izvesnu novinu u ovoj knjizi, to je njen prvi deo, u kome se raspravljaju problemi najopštijeg smisla književnog dela, porekla književnosti, narodne književnosti, izvora evropske književnosti i odnosa književnosti i društva. U drugom delu ova knjiga se, međutim, svodi na standardne i oveštale teorije književnosti: osnovnu strukturu ovog dela čini teorija stilskih figura i podela književnosti na tri osnovne grane: liriku, epiku i dramaturgu. Tome je dodato i jedno poglavlje o romanu i pripovetci kao grani književnosti koja je prevazišla epiku, ali se time u osnovi ništa bitno ne menja, kao ni u ostalim poglavljima, u kojima se razmatraju istorijski razvoj poetike, suština stiha i metode i značaj kritike i istorije književnosti. Najzad, ovom delu je priključena i jedna teorija stila, zasnovana na dvostrukom smislu pojma stil: u individualnom i u kulturno-istorijskom smislu.

Sa ovom knjigom se ponovo postavlja problem koji sam već jednom postavio prikazujući „Teoriju književnosti“ Dragice Živkovića: šta treba da bude savremena teorija književnosti? U osnovi problem je, mislim, jasan. Krajnje je vreme da se teorija književnosti oslobodi vekovne tradicije, koja je ograničava na teoriju poezije, a stvaralački postupak u književnosti svodi na kičeni govor. Savremena teorija književnosti mora da bude estetika književnosti. A kao estetika književnosti ona mora da vodi računa pre svega o samom procesu stvaranja kao

centralnom problemu, od čijeg rešenja zavise svi ostali aspekti književnosti kao umetnosti. Prvo je pitanje: zašto i kako umetnik stvara književno delo? Izvrnuto, ovo pitanje glasi: zašto čitamo jedno književno delo? Na njega je Skreb pokušao da pruži odgovor, ali to je inverzna strana ovog pitanja, onako kako se ono vidi spolja, kako ga vidi čitalac, a neneke koji polazi iz sredine problema.

Uz ovo osnovno pitanje postavljaju se pitanja sociologije književnosti, morfologije književnosti, književne stilistike, aksiologije književnosti, komparativne književnosti, književnog ukusa, istorijske teorije književnosti itd. Umesto svega toga u ovom delu imamo samo sociološki i stilistički aspekt proučavanja književnosti. A i sociološki aspekt je više iznošenje nekih ličnih zapažanja, nego naučno razmatranje problema. U svom eseju „Književnik i društvo“ Skreb, umesto niza problema sociologije književnosti (vidi, na primer, popularno delo: Robert Escarpit, Sociologie de la littérature), u stvari razmatra problem vrednosti književnog dela, a nje govori zaključujući su opšti, površni i proizvoljni. On, na primer, netačno misli da je partijnost šira od socijalnog stava, da je tendencija samo izrazit i jasan socijalni stav, da vrednost književnog dela ocenjujemo na osnovu osećaja (?) evidencije, koji zavisi od socijalnog stava (!) i umetničke uverljivosti dela. Mada povremeno pada u sociologizam, njegova shvaćanja su pretežno individualistička i stoga je najviše pažnje posvetio problemu mecenatstva, a socijalni smisao književnosti posmatrao kao lični književnikov socijalni stav!

Moglo bi se misliti da bi bilo teško da se u ovom popularnom delu izvede korenita reforma u shvaćanju teorije književnosti. Ali to je, čini mi se, bilo lakše učiniti u jednom radu bez naučnih pretenzija, koji nastoji da objasni u čemu je specifičnost književnosti i njena vrednost za čoveka i kako se proučavaju njeni raznoliki aspekti i njeni elementi. Danas je, mislim, nemoguće još uvek smatrati poetiku naukom o književnosti, a podelu poezije uzimati za podelu čitave književnosti (tako da roman i pripovetka predstavljaju samo podvrstu ili noviji vid epske poezije). Očevidno je da se danas poezija i prozna književnost moraju tretirati kao dva različita (čak i istorijski sukcesivna) vida književnog iz-

NOVI VID NAŠE UMETNOSTI

Neophodnost sagledavanja oštrog nivoa našeg likovnog stvaralaštva, proveravanje pojedinačnih vrednosti, isticanih na nekim izložbama u zemlji kao i inostranstvu, komparacije i, još više, konfrontacije pojedinih ostvarenja kao i mogućnost povlačenja jedne generalne paralele naše savremene umetnosti sa onom u velikim centrima u svetu, sva ova pitanja i problemi čekaju već godinama odgovore i obaveštenja.

Naš umetnik sve više govori o onom što oseća i misli, sve manje o onom što vidi. To je činjenica. Znači da je umetnikovo reagovanje na percepcije vizuelnog sveta postalo dublje i kompleksnije i da je transponovano

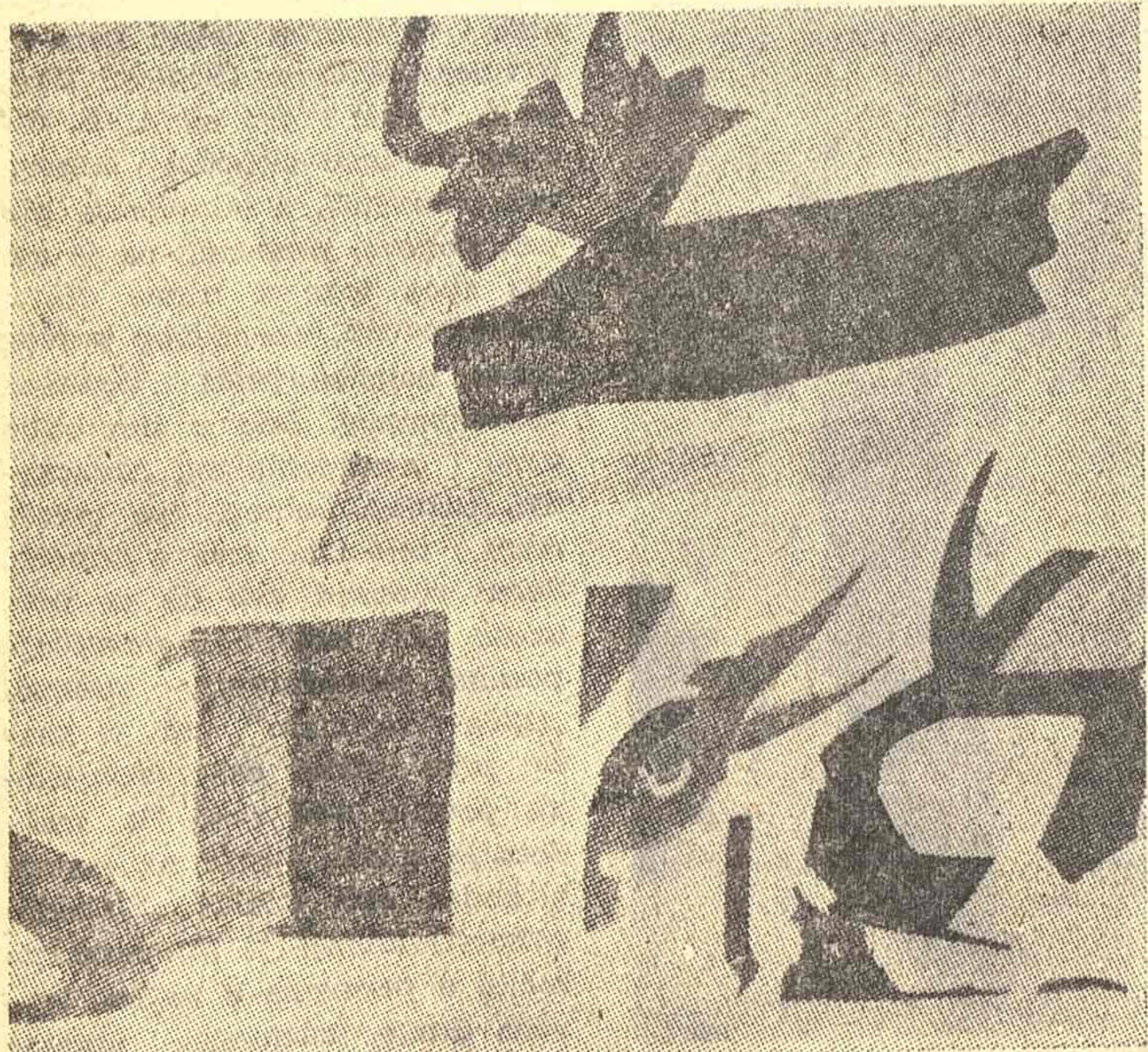
tek pošto je postalo element umetnikovog doživljajnog potencijala. Svakaako, to ne znači da stvarnost i čovek prestaju da postoje kao povod inspiracijenog da se umetnikova intervencija u odnosu na vizuelni doživljaj oslobodila dimenzija koje je priroda i navika nametnula autonomiji likovnog jezika (Stupica, Stribinović). Otuda je u našem savremenom slikarstvu figura — u tradicionalnom smislu — sve reda. Zanimljivo je da i kvalitet ovakvih slika kao i dubina rešavanog problema na njima znatno zaostaju, kako to ekspozit pokazuju, za čisto likovnim vrednostima do kojih u svojim delima dopiru naši apstraktni umetnici. Među ovim ekspozitima izuzetak čine dela koja na ovaj ili onaj način potiču iz poniranja u snove izmaštanih svetova i koja bi po svojoj koncepciji mogla pripadati novim strujama nadrealizma, osetnog naročito kod najmlađih (Ivković, Kunoski, Većević, Milić-Stanković).

Na izložbi je očigledno da se i naš umetnik zamorio od aspekta realnosti kodificiranog za starelim i nepromenljivim sredstvima. Sa razvijenim sluhom za opšte zvuke svoga doba oboje najvišim smelostima duha i mašte, i on se otišnuo u pustolovinu usvajanja novog i traženja ličnog u mozaiku savremenih likovnih mogućnosti. U atmosferi naše apsolutne kreativne slobode pošao je umetnik ne više od fiksiranja delića spoljne stvarnosti nego od afirmacije sveta svoje unutrašnje realnosti. U određivanju vitalne dimenzije svog saopštenja i ispitivanju mogućnosti materije kao adekvatnog izražajnog sredstva, umetnik je logično morao ući u sferu apstrakcije. Kada znamo da je sadržina umetničkog dela merilo njegove najviše vrednosti, onda je jasno da apstraktni rečnik govori često ubedljivije o ljudskoj prisutnosti, o čovekovoj misli i osećanju, o njegovoj težnji za novim i nepoznatim, nego ljudski likovi na slikama gde predstavljaju prazne forme lišene životnog pulsiranja i temperature stvaralačkog uzbuđenja. Kod nas, kao i u svetu vrednost senzacija se produžila, izražajne mogućnosti i sredstva proširila. Dijalog čoveka i stvarnosti nastavila je većina naših umetnika u mnogim varijantama apstrakcije. Ova raznolikost očigledna je na izložbi gde govori o mogućnostima novog stila. Uz malo geometrijske apstrakcije (Knifer), dosta je primera apstraktnog ekspresionizma (Kalina, Jemac), jedne varijante tzv. „action paintnig“ (Perić, Murčić, lirske apstrakcije (Ivančić, B. Protić), poetizacije enformela (Mica Popović) kao i nekoliko ozbiljnih pokušaja „strukturalnog“ slikarstva (Bernik, Kulmer). U ovom momentu dakle, kako ekspozit pokazuju, apstrakcija je dominantan akcent i naše umetnosti. Na ovom polju dali smo i mnogo raznolikosti i ozbiljnih vrednosti lirske apstrakcije (Ivančić, Gliha, Protić, Vaništa), novih saopštenja visokog kvaliteta (Baretić, Božičković, Damjanović, Kožarić) kao i uzbuđljivih prodora u novo (Petlevski).

Ovom se skicom, naravno ne iscrpljuje niz dobrih i karakterističnih ostvarenja, o čemu će biti reči kasnije, nego samo markira nekoliko novih podataka čiji nam je opseg i vrednost u okviru našeg savremenog stvaranja pokazala tek ova prva izložba trijenala, a koji se, kada je reč o liku današnje umetnosti, nameće u prvi plan.

Dragan M. JEREMIĆ

Dr. Katarina AMBROZIĆ

STOJAN ČELIĆ: PREDEO

Miroslav S. MAĐER

Moja riječ moja duga riječ

Moja riječ iz mog oka iz mojih usana sa dva svijeta sa tri dobra sunca sa četiri neba moja riječ sa mojeg čela moje kose mojeg srca moja riječ moja bajka moj zemljopis moj urnebes znači bijelu misao i vedro inje znači duboki cijeli dan znači noć sa svih svijetlih krila znači pun san Moja riječ odnekud iz petnih žila iz prvih početaka moja riječ sveta svirala za nešto i za nemoguće moja rujna nedoumica moja luda griznja moja sablasna pitomost moj ružni nered moja sol moj bog

bila igra bila zid bila kreč bila prariječ bila varnica bila nesvjestica bila vila bila mit bila kriva siva ljupka crna riječ samo riječ bila mašta koja mašta bila vis koji vis koji led bila brdo propanj u sve u krak bila ostvarena među rukama među prsima moja na unutarnje rasipanje i vanjski lijet moja od kapi moja od mora od žitnih vihara moja poput mene poput sebe poput stiha Moja riječ u tom jarkom vijorenju moja riječ na tom žudnom okretanju moja na tim određenim cestama moja riječ moja duga riječ

Prvi koraci slobode

Piše Čedomir MINDEROVIĆ

(Fragmenti ratnog dnevnika)

Poslednjih dana ostavili smo u Posavini nekoliko drugova. Jedan od njih je iz grupe koju sam ja doveo iz Beograda. Moša.

Poginuo je pre nekoliko dana, opkoljen sa jednom drugaricom od obrenovačkih bandita. Drugarica se spasla blagodarci nje-mu. Ostao je sam, pao... Govorio je glasno, voleo je dobro i mnogo da jede, imao je potpunu uniformu srpskog vojnika. Jednog dana doveden sam u vezu s njim tamo, u Beogradu. Pružio mi je snjebljivo ruku, gledajući na sve strane — na ruci mu se žuteo jevrejski znak. Ruka mu je bila velika, gruba radnička šaka. Dok sam izlazio drumom iz Obrenovca, jednog vrelog avgustovskog dana 1941. u svet koji mi je do tada bio nepoznat, u fantastični partizan ski svet, pratio me je sigurnim koracima na određenom rastojanju a za njim, takođe na određenom rastojanju, išlo je još sedam omladinaca. Nastupio je momenat kad smo se mogli okupiti. Iz šumarka je izniklo još nekoliko mladih drugova seljaka. Razdělili su nam jabuke. Sunce je sjalo. Sloboda je otpočinjala jabukama, smehom, suncem. O pojasi našeg novog putovođe sada je visio, sasvim vidljivo, demonstrativno vidljivo, revolver...

Spava prvi mrtvi drug iz moje prve desetine. Spava u Posavini koja nam se u svojoj čudnoj, mekoj, krvavoj lepoti otkrila ovog leta. Spava u zemlji žita, majčine dušice, gustih malaričnih isparenja i kukuruza koji su u toku naših borbi doživeli slavu poznatih utvrđenih linija. Sada je ta linija probijena, kukuruzi su obrani, šašovina posečena, zemlja preorana.

Spava naš drug. Ne spava sam. Ostavili smo nekoliko života u Posavini, skupo plaćenih života. Vidim Mošine širom otvorene oči, vidim njegove zdrave bele zube kako se tako usredno zarivaju u lepi, ukusni hleb Posavine, vidim njegove snažne radničke šake koje su tako sigurno nosile dobru staru pušku za slobodu naroda. Njegove oči, njegovi beli zubi, njegove šake mešaju se sada s posavskom zemljom. On se potpuno, većito sjedinjuje sa Posavinom u kojoj se prvi put sreću sa slobodom.

Pada kiša. Teški san drugova zamagљуje prozore. Putova li smo čitavu noć.

Mnogo ih je ostavilo svoje domove u Posavini, svoje bliske, decu. Spavaju kao deca, oterana, prkosna, deca koja će se vratiti jednog dana i reći majci Posavini:

— Vidiš, to nije bilo nevaljalstvo, iako sam se borio da leko, borio sam se za tebe. Ti se više ne ljutiš, je li!

Među njima ima četrdesetogodišnjaka i sedamnaestogodišnjaka. Tu je Tula, lepi džin, iz rastao skoro dva metra, lovac do brh vesti za utehu duši. Tu je Tija, drugi džin, kome su Nemci zapalili udžericu u selu, Tija — seljak koji ide tamo kuda idu svi seljaci, njegovi drugovi, nepismeni, mek kao hleb. Veliki je broj sudbina — izvesne sudbine ispunjavaju grozom, izvesne tu-gom, izvesne radošću i divljenjem. Život vri, život se sudara, iskre koje izbijaju iz tih sudara osvetljavaju nam put.

Kao dekor neke drame izgleda ova učionica sa usnulim partizanima u povlačenju, dok napolju zviždi vetar i pada kiša i pristižu, kroz blato, naši vodovi. To je drama Posavine. To se povlači Posavina da nastupi sa no-ve nam snagom. Iz ove školske klupe na kojoj pišem ove redove hteo bih da čujem svaki udar njenih damara, da zabeležim sva ki osmeh, da ovekovečim svaku suzu. Posavina je ovde, u ovoj beloj učionici, s puškama naslonjenim na zid. Posavina se sad odmara. Tiše! Tiše!

Da bi se vratila, da bi nastupila, Posavina treba da odstupi!

Putovali smo skoro ceo dan lepim brdovitim krajem, s brda u dolinu, iz doline u brdo. Pregazili smo Dobravu, rečicu koju Nemci ne smeju da pređu. Zastali smo se vratili i postavili je dan vod u Nakućanima. Citavim krajem dominira Cer. Za koji

dan možda ćemo se dohvatiti Cera. Ovde u Zablaču, moji borci, nekoliko radnika i većina seljaka, bivakuju u napuštenoj villi jednog lekara. Impresionirani su velikim ogledalima u kojima se ogledaju goli zidovi soba sa ponekom zaboravljenom fotografijom, golim madracima, parketom, kupatilom. Mnogi od njih nikada nije video te stvari. Vila je na sred ogromnog platoa — vidik je dalek, pitom. Masiv Cera isprečio se u daljini, negde na istoku nazire se večita Avala, ne pomična, nedokučiva, sa svojim svetom uspomena koji lebdi iznad nje kao izmaglica.

O, taj nepomični, tužni dim — skamenjeni dim uspomena!

Skoro celi dan proveo sam na konju, nekoliko kilometara od nemačke linije, kroz nepoznat kraj, po sunčanom jesenjem danu. Obišao sam danas sva tri voda. Pomalo su zbunjeni u ovom kraju, pomalo bespomoćno isprućaju komandira i mene, tuđim im je kraj — Posavina je sve dalja.

Sunce je zalazilo kad smo dojahali do napuštene vile. Većina boraca bila je u patrolama, na straži, u zasedama — blizina po

ložaja daje nam svoje znake. Među našima našli smo sedam boraca jednog razbijenog pocer-skog voda. * * *

Teške kiše. Nemci su napali naš vod u Zablaču. Dva seljaka, ranjena u toj borbi, donela su nam tu vest u Kaonu. Pošli smo u pomoć vodu, borci su pevajući putem, ali je neprijatelj već bio odbijen.

Juče sam bio u Vladimircima, radi dogovora sa komandantom mesta, poručnikom Aleksićem.

Nemci su ponovo zauzeli Kru panj.

Čitav jedan dan nisam video Cer. Osvojili su ga. Bio je plani na slobode — prljavi nokti ne mačkog tenka zaparali su i nje govo telo.

Naši vodovi smenjuju se na položaju, u zasedama, na osma tračnicama i u patrolama — Ne maca opet nema. Oni nadiru s druge strane, u mnogo većem broju, sa mnogo jačom snagom. U pomoć nam je stigla četvrta četa, moj nekadašnji vod.

Pristižu u mrkli mrak, tabaju nogama umornim od dalekog puta kroz blatno dvorište. Raza znajem tihe, poznate glasove.

Kraj mojih nogu pa dalje do kraja sobe tonu u san. U teški san. Pre nekoliko trenutaka čula se napolju bomba, pa top. Oni spavaju. Lampa čilji — noć je sve crnja. Pregrejano je u sobi, zagušljivo. Uvek sam mrzeo ka sarme. U ovoj kasarni osećam se kao kod kuće, kao da sam se rodio u njoj, i nijednog trenutka nisam osetio onu užasnu puš toš koju sam osećao u nekadašnjim kasarnama.

To su naše, partizanske „kasarne“.

* * *

Od ranog jutra, od svitanja, preko rasvetašenih oranica, preko vlažnih strnjika, blatnjavim drumom koji od Šapca za Osečinu prolazi kroz Zablače, pored Dobrave, obilazio sam sa zamenim komandira naše položaje. Jedna seljanka, kad nas je ugledala, prišla nam je i darovala nam jabuke, vlažnih očiju.

Poginuo je Bora Kečić. Tamo, u Posavini, u Grabovcu. Na čelu svoga voda, izrešetan nemačkim mecima, pao je da više ni kada ne ustane. Pao je kraj neke slame koja se zapalila od nemačkih metaka i mrtav izgoreo.

* * *

Stojim sa prvim vodom pred nabujalom Tamnavom, na ulasku u Koceljevu. Vod se odmara na suncu, a pored njega komora — vo koji već nekoliko dana prati vod na njegovim marševima. Prva naša komora.

Pred nama se širi Srbija, novi, crveno pozlaćeni prostori, sa nabujalim vodama, sa žitkim crnim oranicama od višednevnih kiša, Srbija koja mora biti po novo naša. Nastavljamo put po suncu, tamo, na najviši vrh na vidiku, na Konjski Grob.

Otkrili smo Srbiju. Hoćemo da je odbranimo, da je sačuvamo. Uvek je lepa. Svuda je lepa. Ne bo Srbije, crni blatnjavi putevi, ovce, i crkve, i vode, i ptice, i srca.

Preksinoć, u Kaoni, stigle su u četiri vesti da su opet nekolicina naših popaljene kuće. To je zadesilo i Žoju, komandira. Izišao sam nekim poslom iz sobe u kojoj smo bili sakupljeni, a u povratku začuo sam kolo, dvojnice. „Pogorelici“ su igrali. Igrali su tako zaneseno, igrali su tako strasno, u toj maloj, niskoj sobi sa zemljanim podom ka ko, čini mi se, nikada Srbija ni je zaigrala. Soba je plovila kroz užasnu noć. Prigrtili su me u kolo, zaborav je pao na sve, sve je obuhvatio čudni, neobjašnivi zanos. Bile su borbe i bile su patnje. Bilo je smrti, strašnih velikih rana od nemačkih dum-dum metaka, bilo je gladi i smrtonosnog zujanja bombardera, bilo je zapaljenih kuća u kojima su proveli svoja detinjstva, i praska bombi, i tenkova, i beskonačnih marševa — ali toga trenutka oči su se maglile u radnosnom samozaboravu a noge su trupkale, trupkale, Prozorska stakla su se tresla. Vreme je lelo, hujala je mračna noć u kojoj je jedan prozor nadaleko svetleo radost.

I za trenutak sve je stalo — bilo je vreme da otpočnemo sastanak radi koga smo se iskupili.

EMILI DIKINSON

Književna sudbina Emilii Dickinson (1830—1886), čija sedamdeset peta godišnjica smrti pada ovih dana, predstavlja zanimljiv fenomen u istoriji američke književnosti. Ta mala i skromna provincijalka, usedelica koja ni svoju kuću poslednjih dvadeset pet godina života nije napuštala, za čijeg su života, od oko hiljadu pesama pisanih na bakalskim kesama i otpacima hartije, štampane samo dve, pa i te bez njenog znanja i odobrenja, pesnički je u stvari rođena tek posle prvoga svetskog rata i gotovo pola veka posle svoje fizičke smrti. I odmah je, ne bez osnova, verovatno i zbog svog dugogodišnjeg pesničkog mučeništva, ukrašena pesničkim aureolom apostola i osni-vača moderne poezije, naročito angloameričke poznate pesničke škole takozvanih imazista, kojoj su pripadale i takve književne veličine kao: Emi Louel, Džon Flečer, Ezra Paund, pa i D. H. Lorens i Uindam Luis među Englezima. Takvom njenom glasu doprinele su, za vreme i sredinu u kojoj je pisala, zaista izuzetne slobode u formi stiha koji se voljno ili nevoljno otima važećim kalupima, i izvanredno smeje, slikovite metafore kojim se obilno služila.

Njena prava i, rekli bismo, nemala vrednost pre svega je u amaterskoj iskrenosti tih pesama koje, neskavarene pesničkom pozom i zanatskom rutinom, slično romanima sestara Bronte, odražavaju osećanja jedne usamljene, u provincijskoj pustoši izgubljene egzistencije i bolne trzaje jedne ličnosti izuzetnog senzibiliteta. Izvesna aforističnost većine njenih pesama svedoči, sem toga, i o njenom daru jasnog i bistrog posmatrača i jedan američki kritičar zato, s pravom, zaključuje: »Umele je duhovitim obrtima da izražava osećanja najveće dubine. Poput Emersona, njena ljubav za bitno i suštastveno navodila ju je da se često služi preterano konci-znom frazom, ali je njena veština u moduliranju jednostavnih sadržaja, kao i delikatna upotreba nesavršenih rima, bila veća od njegove«.

KOČIJE

Pošto nisam mogla sa sačekam viteza-smrt, On je ljubazno došao po svoje; U kolima je bilo mesta za besmrtnost I samo za nas dvoje.

Polako smo se vozili; nije mu se žurilo. Sve poslove svoje i svu dokolicu Napuštala sam zbog učite molbe Na njegovom licu.

Prodosmo pored škole u kojoj se igrahu deca, Tek što se behu završili časovi; Ispratiše nas polja radoznalog žita I zalazeći zraci sunčevi.

Ustavismo se pred kućom što beše Nalik na zemljinu kuku; Krov joj jedva nazirasmo, Od pervaza samo humku.

Prošla su stoleća; ali svako Čini mi se kraće od dana Kad mišljah da su glave konja okrenute U pravcu većitog stana.

MOJA SU NAJBOLJA POZNAVSTVA

Moja su najbolja poznavstva ona sa kojim nisam progovorila ni reči; pa ipak me zvezde koje su dolazile nad varoš nikad nisu smatrale neučtivom,

I mada njihovom nebeskom pozivu nisam odgovarala, moje većito ponizno lice bilo im je dovoljna pažnja.

Dan je izgledao miran zla nije bilo ni na nebu ni na zemlji sve dok sa zalazećim suncem slučajno rumenilo, lutajući preliv reklo bi se, krenu na zapad od varoši.

Ali kad zemlja počne da se tresne i kuće nestaje sa bukom a ljudi se skrīše mi shvatismo sa strahom, kao oni što videše razaranje, znak u oblaku.

DUŠA SAMA BIRA SVOJE DRUSTVO

Duša sama bira svoje društvo, Zatim zatvara vrata svoga sveta Božanskoj uzvišenosti njenoj Ništa ne sme više da smeta.

Ravnodušno sluša kako se ustavljaju kola Na niskim njenim kapijama; Ravnodušna što neki silnik kleči Na njenim asurama.

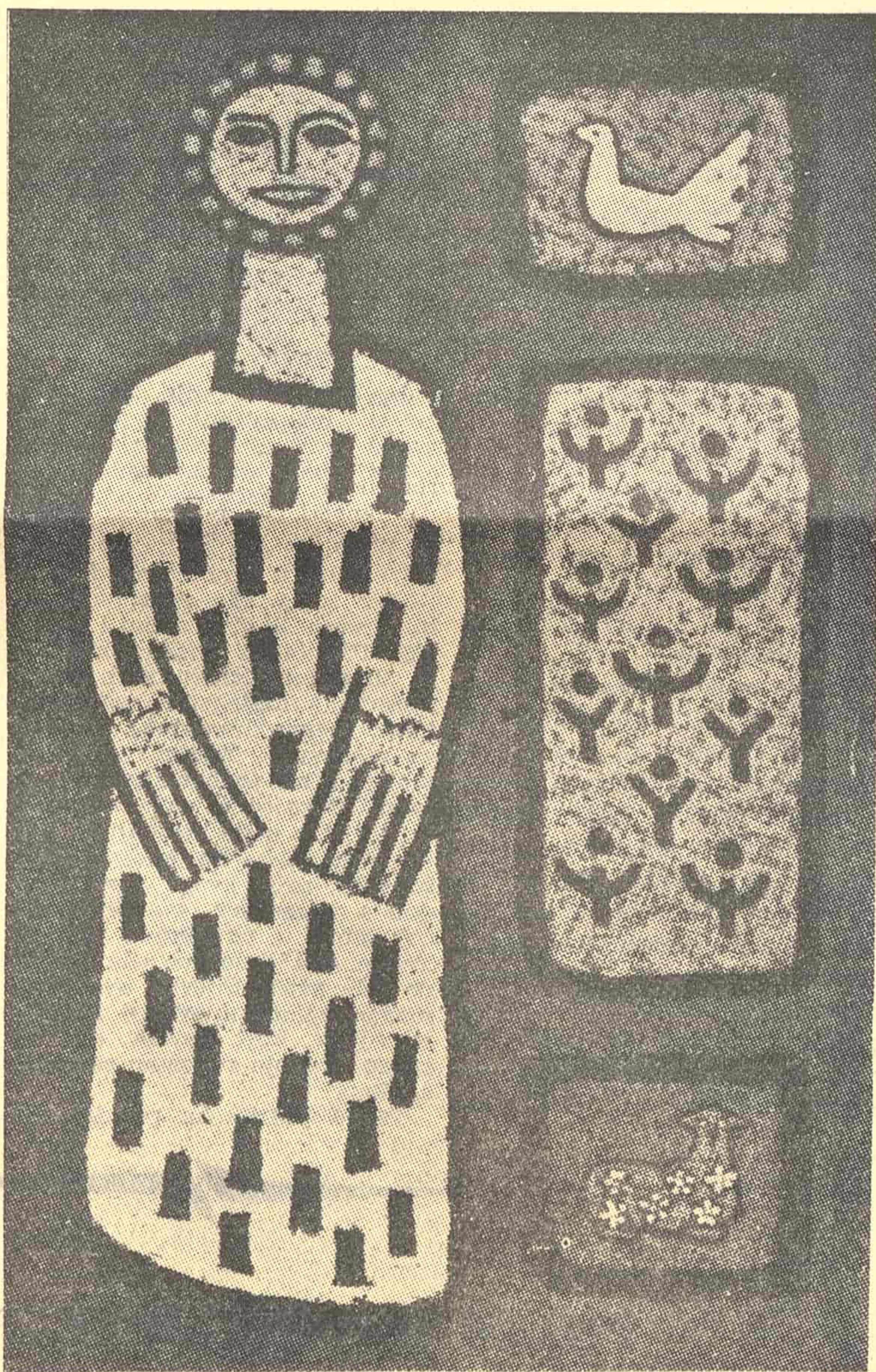
Videla sam kako iz golemog naroda Samo jednoga bira; Zatim sklapa zaliske svoje pažnje Sred kamenog mira.

DVAPUT MI SE ŽIVOT ZAVRŠAVAO PRE SVOG ZAVRŠETKA

Dvaput mi se život završavao pre svog završetka; Pa ipak još ostaje da se ceni Hoće li besmrtnost skinuti veo I s trećeg događaja, meni.

Tako velikog, tako neshvatljivog kao prva dva, što su me se već takla. Otići je sve što znamo o nebu, I sve što nam treba od pakla.

(Preveo Erih KOŠ)

LAZAR VUJAKLIJA: NEVESTA

HRABROST DUHA...

Nastavak sa 1. strane

ka, zverstvo zločina izvršenog nad njim, kao i podmukla priprema zločina, zavera čutanja i zavera zataškavanja nasilja nad njim. Ogorčile su nas takođe i druge hajke na čoveka, vršene i u jednom i u drugom bloku, hajke na slobodu čovekovu, na pravdu i istinu, na najviše dragocenosti života. Takvi događaji uzbuđuju i naša slobodarska, i naša humanistička istovremeno i patriotska osećanja. Reč je o slobodi i nezavisnosti naroda, a pojam te reči danas je kod nas nerazdvojan sa slobodom i nezavisnošću čoveka, njegovog života i lika. To nerazdvojno je i najsavremenije, najveća pokretačka, stvarna snaga progressa, a ono je postignuto u našem shvatanju sveta i njegovog puta, i

u našem shvatanju rodoljuba. Pitanje pojma savremenoga postavlja se, čini mi se, pre ove ankete. Mi se više ne zadržavamo koncentracijom samo na ono što se događa kod nas i naših suseda. Danas su nam veoma bliski i događaji na kontinentima. Sve što je progres u svetu odjekuje živo u nama.

Ljudsko, prekaljeno borbom i u njoj doživljajem velike širine života, ne dopušta danas frazu i golu tendenciju, ni pozu u izražavanju rodoljubivih osećanja. U poeziji. Ono zahteva istinu i iskrenost. I spontanost u pobudama, inspiraciji, hrabrost duha i strasno angažovanje. Ono što je savremeno, progresivno proširilo je njene slobode stvaranja i ne dopušta da se lomi njen poetski svet na deonice. Vi-

še se ne može govoriti o rodoljubivome, kao posebnome, u poeziji, kao poetskom svetu za sebe, odvojenom od poetskih ispovedi i doživljaja opšte ljudskoga. Niti akcenat savremenog pojma rodoljuba, opstaje samo na poeziji. U našoj literaturi elemenata tog savremenog pojma rodoljuba možda danas sadrži ponajviše pripovedačka i romanijska proza, danas ona više, sutra možda više poezija. Od pesnika, nje govog talenta, snage imaginacije, vizionarstva i dubine veza sa životom i progresom zavisi i kakve vidove ekspresije daje savremenom pojmu rodoljuba. Ta ekspresija nužno se menja na putu kretanja istorije, života naroda i njegove literature.

Velibor GLIGORIĆ

PATRIOTSKA POEZIJA DANAS

RISTO TRIFKOVIC:

RODOLJUBIVOST POEZIJE - NOV POETSKI DOŽIVLJAJ I KVALITET

Poezija po svom isključivom pravu osmišljava i obuhvata sveukupnog čovjeka i sveukupnost njegovu u svijetu, da ga na svoj jedinstveni način otkriva i spoznaje za nas, sa svim mijenama i preobražajima kroz koje ona neumitno prolazi i mora da prođe u vremenu i sa vremenom u kome nastaje i traje, u jednome, u onome što je najbitnije po nju (i po nas), u svojoj ljudskoj funkciji ostaje nezamjenjiva, postojana. Rečeno je već: neprekidna svježina svijeta. Po tome, za mene, ne dolazi uopšte u sumnju i pod pitanje društvena, moralna svijest i uloga poezije, ako se već mora da mijenja, i uveliko i mijenja, njena prolazna struktura, njen izražajni oblik i stil. Savremeni pjesnik neće, razumljivo, ni pomišljati da njeguje, na primjer, rodoljubivost svoje inspiracije na način njegovih romantičarskih predaka. Danas bismo mu se svakako ironično podsmjehovali. I veliko je pitanje da li bi neko takvu »poeziju« uopšte i štampao. Bio bi to već rdav ukus. Egzaltiranost romantičarska definitivno pripada nepovratnoj prošlosti. Kao i epski, ubojiti deseterac. S guslarskim, diskriptivnim vremenima, međutim, nije prošao i nije prevaziđen i patriotski duh poezije. On, vidimo, i dalje bujno živi. Ali na svoj način, drugačije (ako to uopšte nešto znači). Naime, savremenoj poeziji, savremenom ukusu i osjećanju poezije strano je u suštini svako manje-više egzaltirano i retorički zapaljeno blistanje, taj nenadmašni ukras stihova prošlog vijeka i uopšte predašnjih, bivših vremena. Danas piše svoju poetsku ispovijest kao da se najintimnije istražuje, kao da povjerava nekakvu ličnu istinu nekome sebi najbližem. Bez lažne patetike i poze, bez puke samouvjerenosti i emfaze. Današnji pjesnik razmišlja. Jedan dio te poezije, onaj intelektualistički prije svega, negira svaku mogućnost patosa i retorske vatre. Međutim, kao što rekoh, to sve ipak ne znači da se savremena poezija lišava i svoje tradicionalne i naslijeđene rodoljubne preokupacije. Ona je samo boji drugačijim bojama. Neke pjesme Vaska Pope, ranijeg O. Davića, »Kadinjaca« S. Vukosavljevića, poznata poema Miljkovića — Šćepanovića »Smrcu protiv smrti«, mnoge pjesme Izeta Sarajlića, neke iz vojničkog ciklusa Branka V. Radičevića, itd. itd., nedvosmisleno svjedoče da rodoljubiva tema kao tema naše novije poezije nije rashodovana i bagatelisana, da ona ima svoje darovite tumače i gorljive za-

ozarila osmjehom i susrela dobrodošlicom maternjeg jezika na putu u život, više je nego izvjesno da rodoljubiva poezija ima svoj prostor u ljudskom srcu. Taj prostor i to mjesto jeste i biće zelena oaza sreće, susret ratnika i druga, zanos ideje, tih šapat ljubavi, predeo u suncu, čovjekova moralna veličina, bol za nestalima, bratska ljubav i so lidarnost sa svim ljudima svijeta, trenutak opojstva, prožimanje vječnog vječnim i hrabrosti sa hrabrostima — to je veliki podstrek poezije rodoljublja da čovjek bude i ostane slobodan i čovjek slobode. Da to nije prazna i milokrvna prigodna fraza, posvjedočiće uzgred vrlo vjerodostojno primjer mladih i najmladih pjesnika koji mucavo i zagrcnuo tek što ulaze u poeziju. Prelistajte njihove prve zbirke, Sunca, mnogo sunca. I rodnog neba. I nemira. I ljubavi. Ali i tog prvorođnog zanosa pred likom zemlje koja otkriva svoje čudesne predjele. Mlad pjesnik pjeva tu zemlju danas kao najprisniji, kao najintimniji dio i doživljaj sebe. No promijenilo se nešto, odista. Promijenio se sam pristup temi. Mlad pjesnik ne pjeva više jer nema potrebe da pjeva himne, parole i koračnice. On svoju odanost bilježi drugačijom sintaksom: kao čvrst prijateljski stisak ruke, kao jedno novo, bodro osjećanje združenosti, povjerenja, uzajamnosti i prijateljstva.

Imajući na umu prirodno osjećanje vezanosti čovjeka za rodnu zemlju koja ga je prva

Staru, vječnu temu, nov poetski doživljaj, nov kvalitet.

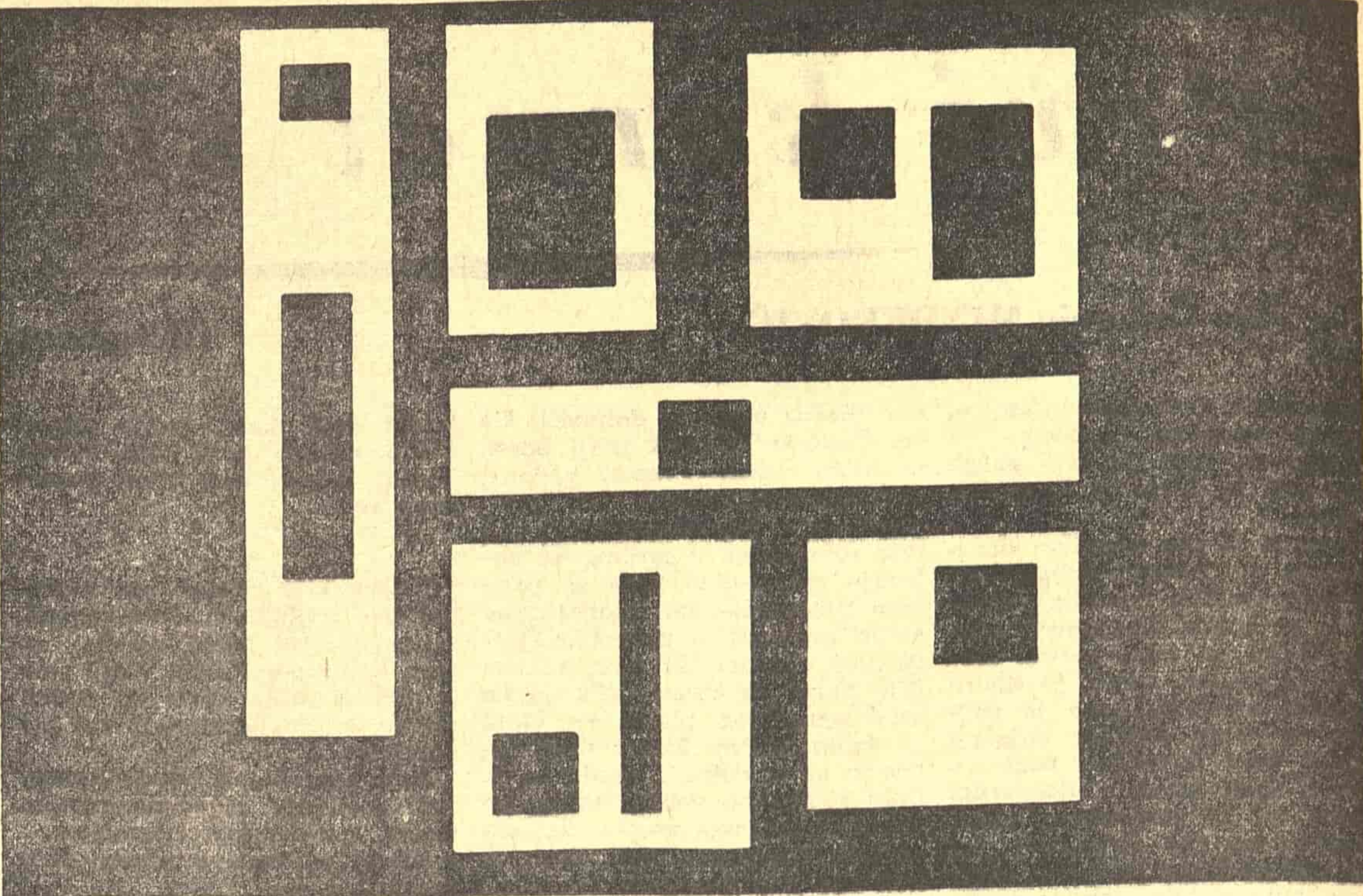
NIKOLA DRENOVAC:

RODOLJUBLJE SE RASPLAMSAVA KAD NACIJI PRETI OPASNOST

Svaka prava, svaka autentična poezija je i rodoljubiva. Zar pesma koja peva o lepoti našeg pejzaža nije rodoljubiva u jednom si rem smislu? Zar nije, u krajnjoj liniji, i to rodoljublje kad pesnik, kroz svoje lirске intime, kroz svoja najličnija osećanja, peva o ljubavi, travi ili moru? Sve što pravi pesnik kaže svojim stihovima u suštini je rodoljubivo, iz rodne zemlje proklijalo, zavičajnim podnebljem nadahnuo. Ali vas interesuje nešto drugo. Vidim to iz pitanja koja ste mi uputili. Položaj i karakter naše rodoljubive poezije danas. To je prvo pitanje. I drugo: Na koji način savremena patriotska poezija može da održi kontinuitet sa našim tradicionalnim rodoljubivim pesništvo? Da, to su sasvim konkretna, jasna, nedvosmi slena pitanja i na njih treba konkretno, jasno i nedvosmisleno i odgovoriti.

Sta da vam odgovorim na prvo pitanje? Mislim da je naša rodoljubiva poezija, ako taj pojam shvatimo u najužem i najodređenijem smislu, danas u stagnaciji, opadanju. U današnjoj našoj poeziji je veoma malo izražilo rodoljubivih tema i motiva. Ono što je ispevano u periodu neposredno posle oslobođenja, uglavnom je deklarativnog, parolaškog karaktera, sa malo ili bez književne vrednosti. Izuzetak su pesnička ostvarenja koja su umetnički značajna, data u trenutku autentične nadahnutosti i iskrenog, dubokog osećanja i saosećanja.

Dosadašnja naša rodoljubiva poezija? Da li se o njoj, kao o negovanoj i permanentnoj vrsti pesništva, može uopšte govoriti? Postoji li ona kao rod koji raste i cveta danas? Mislim da se pojam rodoljubive poezije danas znatno proširio. Karakter te poezije drukčiji je nego onaj od pre i posle prvog svetskog rata. Drukčiji je čak i od karaktera poezije koja je nastala neposredno posle drugog svetskog rata. I to je sasvim razumljivo. Današnji pesnik gotovo i ne prilazi rodoljubivim temama i motivima. Zavirite samo u arsenal naše savremene poezije. Svega tu ima samo ne rodoljubivih tema i motiva u onom striktnom, bukvalmom smislu. I zato bi se možda moglo govoriti o krizi naše rodoljubive poezije. Ne bih želeo da ulazim u uzroke te pojave. Možda to tako mora da bude. Bilo je jedno a sada je drugo vreme. Rodoljublje, ono tradicionalno, možda je sada dobilo drugi vid, drugi oblik i sadržaj. Drukčije se danas manifestuju pesnička osećanja.

KOMPOZICIJA 59

U odgovoru na drugo pitanje jednostavno bih nastavio ono što sam rekao u početku: da je svaka dobra poezija u isti mah i rodoljubiva. Obzirom na prilike u kojima danas živimo rodoljubiva poezija zaista se preobražava u jedan novi kvalitet. Naše društvo danas krupnim koracima ide napred. Mi živimo i radimo u miru i slobodi. Nismo ni nacionalno ni socijalno ugroženi. Pred nama su ogromne mogućnosti slobodnog i svestranog razvika. U takvoj konstelaciji našeg društvenog života ona izražita, naglašena rodoljubiva poezija ne nalazi najpogodnije tle za svoj rast. Rodoljublje se rasplamsava kad naciji pretil opasnost. Naša stara rodoljubiva poezija se javila kao posledica nacionalnog tlačenja, kao živ i duboko nadahnut otpor protiv nasilja. Pa i naša savremena rodoljubiva poezija suštinski je vezana za narodnooslobodilačku borbu, za njene težnje i njene velike tekovine. Ukoliko se više udaljavamo od onih ratnih dana, utoliko je tiši i prigušeniji glas naše rodoljubive poezije. Ne znam na koji bi način savremena patriotska poezija mogla da održi kontinuitet sa našim tradicionalnim rodoljubivim pesništvom, ali osećam da je glas tog tradicionalnog rodoljublja i danas prisutan u našoj poeziji. Mada tih i prigušen, on vibrira, on živi u našem savremenom pesništvu. Dakle, kontinuitet se stalno održava. Kroz nove oblike i nove sadržaje provlači se crvena nit uvek živog i uvek prisutnog, našeg patriotizma.

IZET SARAJLIĆ:

POJAM RODOLJUBIVE POEZIJE MOGAO SE SAMO PROŠIRITI

Ako se složimo da danas svet sve više teži svetu i da poezija nema nikakvog razloga, pa ni prava da bude ma kakva prepreka na tom putu zbližavanja, onda ćemo se složiti i s tim da se pojam rodoljubive poezije mogao samo proširiti, suziti nikako. Rađe Drainac, čije bi pesme verovatno vrlo rado čitali i Francuzi i Rusi, za mene je neuporedivo veći primer rodoljubivog pesnika od autora »Ko-

sovskih božura« i, naravno, ne samo zato što je u pitanju daleko veći pesnički temperament već i savremenost njegovog rodoljublja lišenog svakog šovinizma. Bundžija s crtama anarhiste, on nije mogao bez većito nekog šamaranja koje je prelazilo i u pozu, ali Toplica je na jedan način bila uvek ono nešto sveto, zbog čega se i u Parizu javljala ona nama tako svojstvena žal za rodnim nebom. Možda on i nije najsvređniji primer, ali ja ga uzimam zato što se o njemu, čini mi se, iz tog aspekta vrlo malo pisalo i piše. Uostalom, on je već prošlost i, zato, požurimo u ovo naše danas. Naravno, meni ni na kraj pameti nije da rodoljubivom poezijom nazovem sva ona silna koketovanja s prošlošću iz Nemanjinih vremena koja su tako u modi kod nekih naših najmladih. Tako je, s pasošem diplomate, u jednoj državi za koju se najmanje moglo reći da nije bolovala od nacionalizma, pisao Milan Rakić. Da se razumemo: ja cenim mnoge njegove pesme, ali ne cenim njihovu poziciju. Još manje mogu da je cenim u nekim tobož istorijskim

(s istorijskom pozadinom) pesmama pojedinih predstavnika najnovije generacije. Verujem da je to prolazno kao bolest, a kao vrednost prolazno svakako! Primere istinski patriotske poezije kod nas u novije vreme, posle veličanstvene »Stojanke« i uvek uzbuđujuće »Jame«, imamo u pojedinim pesmama Slobodana Markovića, Miodraga Pavlovića, Jure Kaštelana i svakako Branka V. Radičevića, koji i kad se vraća prošlom zna da ostane ovovremeno i aktuelan u najboljem smislu te reči. Ali vi ne tražite spisak primera koji će uostalom uvek biti nepotpun. Budućnost rodoljubive poezije svakako ne može da bude ista kao njena sadašnjost u vreme balkanskih ratova. Verujem da ne treba objašnjavati zašto.

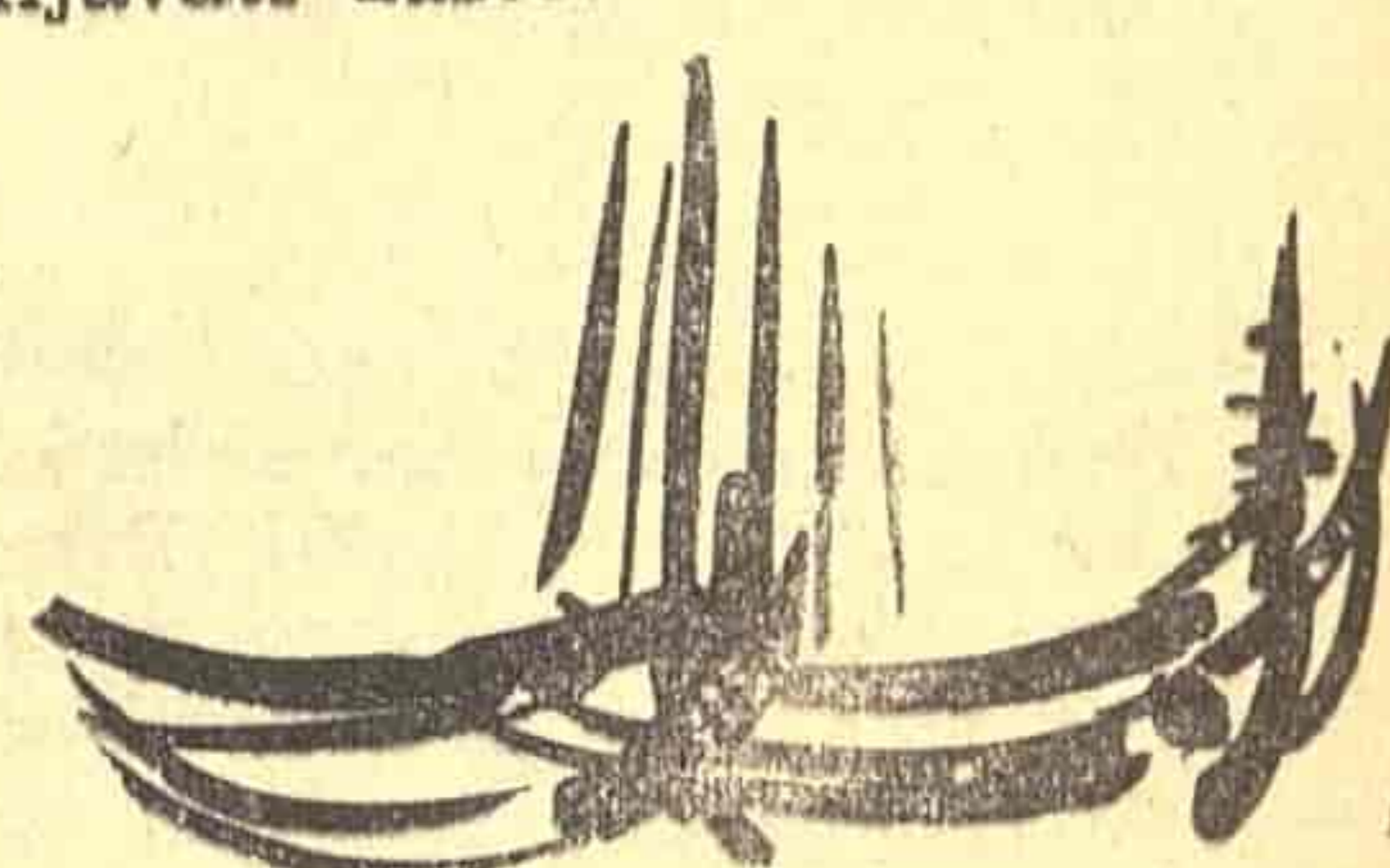
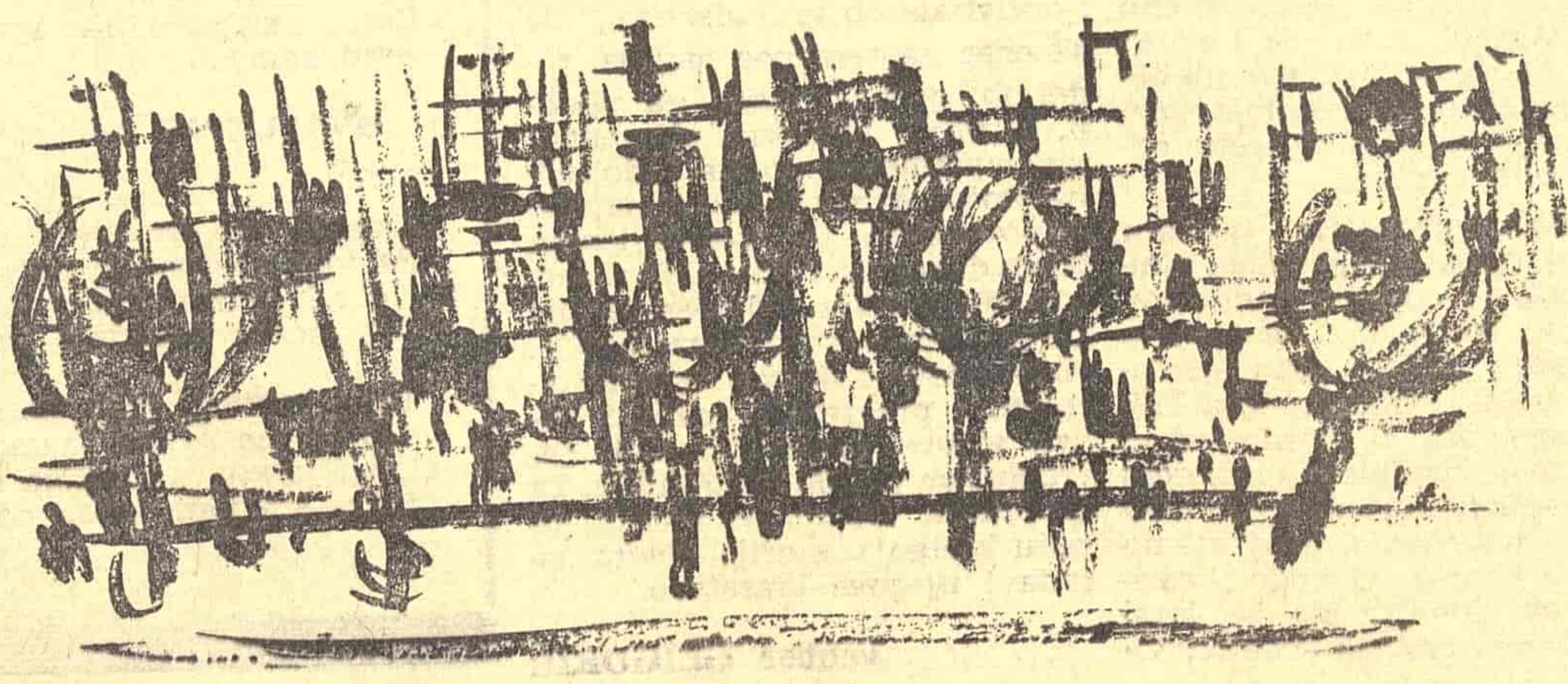
GANJE TODOROVSKI:

RODOLJUBIVA POEZIJA JE POTREBA I ZAHTEV NAŠEG DOBA

Sudeći po onome što se na planu naših književnosti u ovo doba dešava, reklo bi se da postoji neko šire nastojanje obnavljanja rodoljubive poezije. U potrazi za savremenijom definicijom ovog pesničkog žanra, naše misli bi se sasvim hotimice zaustavile ispred nužnosti jedne preciznije i dublje konverzacije o značaju, mestu i ulozi rodoljubive poezije danas, jeste DANAS, kada se umetnosti sve više oduzima njena socijalna funkcija i estetski se kriterijum sve više i sve sigurnije nalaze kao jedino i meritorno načelo!

Treba li se mnogo podsećati da se baš u ovom žanru pojam poezije ponajviše uprošćavao! Da li je uopšte potrebno pozivati se na primere krajnjih površnosti i šablona, mutnih apstrakcija i gole versifikacije, u potrebu deklarativno-verbalnih sredstava izražavanja i podredivanju uskim političko-praktičkim potrebama pri stvaranju ove vrste pesništva! Sasvim je sigurno da je Gete odvrtao mlade pisce od napadnog pri-

laženja objektivnoj građi i upućivao ih vraćanju k svom subjektu, zato što je bio svestan težeg zadatka koji se ima obaviti. Rečeno je već da je kudikamo teže postati i ostati pesnik u okvirima ovog žanra! Egzistencija rodoljubive poezije uslovljena je životnom i umetničkom zrelošću njenoga kreatora, njegovom polivalentnošću.

PESMU NE MOŽETE NAMENITI...

Umetnost pesništva je okrug u kome je svaki mogući, u kome je svaki budući žanr relativno samostalan. Samostalnost je moguća unutar okruženja čiji se osnovni naglasak, kroz poevest, osećno menja. Žanr tzv. rodoljubive pesničke umetnosti relativno je samostalan. I u ovom trenutku savremenog jugoslovenskog pesništva, jednako kao i juče, jednako kao i sutra, treba držati na pameti glasovitu opomenu Miroslava Krležu po kojoj pesma da bi bila ovo ili ono — mora pre svega da bude pesma. Glasovitost ove opomene — misli, za mene je od dvostrukog značenja i značaja:

1. Kad god to jeste, kad god je pro-izvedena vrednota, pesma je objektivirana i živi svojim vlastitim životom ne u ovom ili u onom vremenu već u biti vremena.

2. Ono što se nadaže već objektiviranom (rodoljubive ili nešto drugo i treće, svejedno) nije nešto izvanjsko, nije etiketa; to što se nadaže imanentno je konačnom obliku pesme; nešto što ona nije mogla da izbegne.

Pesma, po mom osećanju za samu stvar, ne može ništa da tematizira. Ono rodoljubivo što ispunjava određene vremensko-prostorne koordinate i što publicistička ili esejistička mogu tematizirati, za pesmu je svagda samo moguće stanje, atmosfera i pritisak (u smislu emotivnog opterećenja i angažmana), nešto što je popalo i po samim rečima, bez kojih je pesma kao pesma nemoguća.

Stotinu godina traje već zalazak poslednjeg građanskog (bitno klasnog) sveta koji se pojavio u povesti ljudi i prirode. Puke aktuelnosti tog i takvog sveta, pa i onda kad su po diktatu same povesti bile na strani progressa, pa i onda kad su obeležavale rodoljubivost, danas su na puću u rasulo. Jedan novi svet, smešten u horizontu budućnosti, jest ono jedino čemu pesništvo ne može izbeći, ako mu je stalo da pre svega drugog bude pesništvo. Taj svet prolazi danas i ovde kroz bol i grč rađanja. On postaje. On u sebi ima svoj zakon. Pesma je u njegovoj prethodnici.

Ako produkciju savremenog jugoslovenskog pesništva pokušamo klasificirati, sefovati i žanrovati po pojmovima sačinjenim u jednom svetu koji je na putu u rasulo — onda je ta produkcija oskudna »rodoljubivom pezijskom«, onda je taj uslovno samostalni žanr u »krizi«.

Stari pojam, koji znamo, o tzv. rodoljubivom pesništvu gotovo da se raspao i još koliko sutra od njega neće ostati ništa živo za umetnost pesništva. On danas ne samo da je širi već se poklapa sa čitavim okrugom umetnosti pesništva. Ne, ja ne tvrdim da je naša današnja jugoslovenska pesma (svejedno ko je sve potpisuje) nazdravičarska, da je leporečiva, da je slatkorečiva, da je svima »jasna« i za srce prirasla. Ne, to ni danas ni sutra. Ako ono novo, ono po čemu jesmo to što jesmo i kako jesmo, dolazi kroz sve: kroz ljubav, kroz porodicu, kroz platni spisak, kroz obrazovanje, kroz glasačke kuglice, kroz potrošačke kredite, onda je irrelevantno šta se nadaže novosačinjenoj pesmi koja to jest. I onda kad je »ljubavna« — ona je neizmerno rodoljubiva, ako je njen pesnik upućen na povesnu bit vremena, na neizbežno.

Žarko ĐUROVIĆ

Suočenje

Noć je u mom telu.
Modra šuma ispruža jezik u pravcu sećanja.
Da isteram muškost iz ove planine, to moram,
iz ove planine koja spava u postelji meseca.
O planino obuzeta sumnjom, gde nisi tu jesam
sricao slova bela. Bolan mi leži žar na usni cveta,
bol rovašen ljubaviju a pun zebnji,
bol skupčan u čvor nemogućih vetrova.
Planine, želje bez okana,
reke bez sprudova,
planino prekinuta u podnožju zbraćenih razloga,
noćas si udenula haos u neposlušna čula.
Glad klasa u tvojoj postojećoj mašti, o planino,
glad sa bezbroj šavova uvek prevrtljive smrti,
glad sevnule munje, glad šrapnela.
Iz tvojih usta zeva po jedna smrt,
po jedan nepomičan talas krika,
izvađen srcu iz utrobe.
O planino — legla u sumoru noćnih ogledala,
gde su ti ptice, krtičnjaci,
gde su ti trave?
Što smeriš to činiš,
Što činiš to je izraslo iz školjke bola.
Da si dobra, planino, ti bi mrtve borce
skrila u oko cveća.
Ovako — svaki je tvoj perivoj premaglen,
svaki puteljak dotučen tifusom.
A opet smo te pobedili — tmurnu i surovu,
opet smo s tvojih nogu skinuli negve tame.
Ti si ostala sećanje utkano u ovaj mirni dan,
u ove reči:
boja rumene ruže
i sna.

TRAJANJE U ISTORIJI

Premijera „Otkrića“ Dobrice Ćosica u Jugoslovenskom dramskom pozorištu

Ima u novom romanu Dobrice Ćosica jedan strahotan apokaliptičan prizor, beskrajno dirljiv i patetičan u opisivanju ljudske patnje i u isto vreme zasićen nekom gotovo antičkom tragikom: taj prizor — umorstvo stanovnika jednog malog srpskog sela u prvim danima okupacije — dramatično je oživljen u vodnom poglavlju »Deoba«. Ako na trenutak prigušimo svoje saudešće i prividno ravnodušni potražimo neki trajniji smisao »Otkrića«, fasciniraće nas neočekivana složenost i dubina ovog fragmenta Ćosićevog romana.

Kad završi poslednju stranu »Otkrića«, čovek instinktivno sklapa oči i beži iz tog sveta užasa i grozote u samoću, u varljivu bezbednost noći; ali i u toj izmišljenoj bezbednosti, u mentalnoj i emocionalnoj otupljenosti koja se nudi kao jedino moguće rešenje, sustiže ga crvena plima krvi: pojavljuje se ona u mreži pred očima, koja je, poput podokanog reljefa na nekom starom zidu, i bezoblična i nastanjena simboličnim utvarama; onda, kao podmukli bljesak noža u mrkloj noći, zatreperi u vazduhu sumorno uznemirujuće pitanje: šta je čovekova sudbina? Očigledno, centralna zagonetka je: da li je ovo pitanje slučajna asocijacija, izazvana slikom jednog pokolja, ili logična posledica smišljenog piščevog traganja za smislom ljudske egzistencije; drukčije rečeno: da li je »Otkriće« samo jedna lokalna (iako stravična) istorija, ili, možda, priča puna prikrivene universalnosti, bez koje jedno umetničko delo ne može da traje u vremenu? U prvi mah, opažamo jedino da Ćosić na stotinak strana »Otkrića« precizno oživljava duh, podneblje i atmosferu Srbije, da pažljivo evocira jedan niz pojedinosti, dostupnih samo ljudima koji su bezbrojnim nitima vezani za ovu zemlju. Tu universalnost delu* ne daruje ni osnovna situacija: ogoljena, uprošćena i istorijski dosledno konkretizovana, ona u najboljem slučaju mobilizuje naš revolt i rasplamsava čeznju za svetom. Konačno, sve te pojedinačne patnje i posmatrana situacija zavise od našeg sećanja i osuđene su da neumoljivo blede sa proticanjem vremena, koje donosi aktualnije probleme, drukčija iskustva i nove sentimentalne odnose u životu. Kako onda odrediti odnos ovih individualnih tragedija prema večnosti? Trag razumevanja se nagoveštava kad uočimo da u ovom delu istorija figurira kao večnost; s tim u vezi je i Ćosićeva želja da pojam tragičnog i sudbinskog bude određen

u istorijskim okvirima. Čitaocu pažnja zadržava se potom na jednoj strukturalnoj osobenosti: »Otkriće« počinje kao poetska metafora o strahu i ubrzo se preobražava u jednu konkretnu situaciju, u kojoj dolazi do izvesnog diferenciranja među učesnicima zblivanja (u stvari, ovaj proces predstavlja jedini kontinuirani tok koji sa pouzdanošću možemo indentifikovati u »Otkriću«). Ali upravo ova reč »diferencijacija« upućuje nas u pravom smeru i mi postepeno shvatamo da je Dobrica Ćosić izbegavao striktnu individualizaciju zato što je želeo da organičena i strogo kontrolisana karakterizacija postane jezgro stvaralačkog metoda, koji je pogodan za uobličavanje kompleksnih obrisa jednog kolektivnog protagonista. Ćosić je, naime, upotrebljavao dva suprotna postupka: s jedne strane, kad je slikao pojedinačne istorije, on je davao prevagu lokalnim momentima, ali je s druge strane nastojao da se te lokalne karakteristike zgusnu u jednu simboličnu sliku, koja će rečito govoriti o čovekovom po-

ločaju u istoriji. Kakva je, najzad, krajnja svrha ovog kretanja? Da nam pruži jedan konačno određen tragičan fakt u istoriji, u kome se iscrpljuje i sam pojam sudbine. Jedan takav tragičan fakt su bezuspešna nastojanja pojedinaca da izbegnu kolektivnu sudbinu, koju im istorija nameće kao iskušenje kroz koje će biti revalorizirane sve vrednosti individualne egzistencije. U sukobu sa večnošću, dakle istorijom, blede tragovi naših beznačajnih ljudskih patnji i nesreća; istorija, dakle večnost, pamti samo tipične akcije, u ovom slučaju slom uzaludnih nastojanja individue da bude izbegnuta kolektivna sudbina, i trijumfalno realizovanje te sudbine. Ovakva ideja zahteva kolektivnog protagonista i ujedno objašnjava romansijerski postupak, u kome su sva delanja samo prividno postupci određenih ličnosti, a u stvari deo jednog mehanizma, koji čemo u nedostatku boljeg termina, i inspirisani psihoanalitičkim teorijama do kojih je autoru toliko stalo, nazvati ko-

lektivnom egzistencijom jedne nacije. Na ovaj način smo, verujem, tačnije odredili odnos pojedinačnog i opšteg u »Otkriću«, i bolje objasnili potencijalnu dramatičnost ovog fragmenta Ćosićevog romana.

Scenska verzija »Otkrića« pokazala nam je kako jedna na oko nevažna promena u ritmu zblivanja može da dovede do izneveravanja suštine nekog umetničkog dela na pozornici. Dok je u romanu ovo poglavje realizovano u grozničavom halucinantom ritmu, koji kondenzuje zblivanje i koncentriše pažnju na osnovnu ideju, na sceni je preovladavala logična i povezana dramska naracija, smiren postupak pedantnog ocrtanja dvadesetak karaktera i nagoveštavanja mnogobrojnih sukoba sa izrazito socijalnom pozadinom (napomenimo, da su sociološki podaci gotovo sasvim nevažni u ovom delu romana, što se ne bi moglo tvrditi i za »Deobe« posmatrane u celini). Adapteri Miroslav Belović i Jovan Čirilov težili su, dakle, jednoj konvencionalnoj vrsti dramatičnosti i pritom bitno osiromašili autorovu centralnu ideju (tezu o kolektivnoj sudbini oni nisu tretirali na muzički način, već su se koncentrisali na naturalističko-realističko slikanje jedne izuzetne situacije, u kojoj se dramatično sukobljavaju različite psihologije i suprotni ljudski interesi).

Reditelji Mata Milošević i Predrag Bajčetić još više su pojačali ovaj nesporazum i pomoću grafički opredeljenog mizansena i karakterističnog osvetljenja stavljali u fokus pojedine karaktere, grupe ličnosti i razorne dramske konflikte. Ćosićovo delo dobilo je tako dimenzije upečatljivog rodoljubivog scenskog plakata, u kome su komplikovani potezi autorovog postupka uzimali krajnje simplifikovan oblik: ili vid doslovnih scenskih radnji, ili vid monumentalnih patetičnih parola o nesalomljivom duhu naroda.

Najzad, veoma je teško objasniti zašto se u našem pozorištu tako panično izbegava koncertan način izvođenja, čak i u slučajevima kad je očigledno da je to jedini adekvatan oblik za prikazivanje nekog dela na pozornici.

U svakom slučaju bilo bi nepravedno ne naglasiti da se ansambl Jugoslovenskog dramskog pozorišta — kako reditelji tako i glumci — neočekivano našao pred teškim zadatkom, i da je uložio mnogo poštenog umetničkog napora da jedno izuzetno delo naše literature uspešno oživi na sceni.

»Otkrića« su prikazana u dekoru Milenka Šerbana, a muziku za ovu predstavu komponovao je Vasilije Mokranjac.

Vladimir STAMENKOVIĆ

Radoslav VOJVODIĆ

O, daj nam tvoj san

Tvoj mir, revolucijo,

tvoja krila
o, najmilija zubijsko godina,
revolucijo,na vrhu gde prošlost nije shvatila sebe ili zaboravila druge
gde još ideje nisu kao razderana nada ili ognjevito snivanje
gde su neimari zakopali svoj ostvareni nemir i vidovitu tugu

besanu bujicu koja ne dolazi sama sistem straha koji ne bude sam pokret proloma koji ne buja sam koren klasja koje još nije pokoseno žito života koje će uvek biti i sporazum i mit o trajanju na tom nepoznatom a datom na toru oštrom zubu vrha o, juriši u meni, juriši u nama, još stražari cvet, crveno uvek crveno!

O iz tog brda, iz tog loma, iz tog groma, izbija vulkan ovaj, izbija ognjena vizija.
Neka iz ovog groma, neka iz ovog loma, poraste dan slobode, poraste buna svetova.

O iz tog krša, iz tog vrha, iz tog soka, izrasta poklič klika, izrasta bura nova, za one koji će doći ili su već ovde žedni:
o daj nam tvoje ime, o daj nam tvoj san jer ga munje nisu progutale a oluje krvonosile o iz tog sveta iz tog visa iz tog mirisa za nas buja bunt za nas krilati borba.

Vidim ih kako pitaju i kako dolaze.

Nose li moj san na ramenima?

Govorim.

O vi koji ćete biti,

pustili ste da vam u žilama umore kolanja,

zar moj zov nije vaš san?

Gde vam je: crveno uvek crveno!

Crveno što volim crveno.

(Odlomak)

Rodoljubiva lirika nekad i sad

Nastavak sa 1. strane

građanskog patriotskog mita, ali još pre Laze K. Lazarevića romantičarima je palo u deo da intimno-poetski, diskretno najave njegovu likvidaciju. Duboka kolebanja Branka Radičevića i lutanja između narodne pesme vukovskog tipa, što će reći onog tipa koji je uglavnom već bio preuđen za potrebe građanske ideologije, i tamnih, prenapetih i korozivnih uticaja bajronovog pesništva ne mogu se potpuno sagledati niti osvetliti: ako se ne uzme u obzir i ovaj moment krize patriotskog ideala kao i samog pojma patriotizma. Silna patriotska retorika i patetika Đure Jakšića ne može se potpuno shvatiti ni objasniti samo kao izraz njegovog umetničkog temperamenta tamne boje i tonovi njegovog slikarstva upravo negiraju verbalnu retoričnost njegove rodoljubive lirike ili kao prisustvo poetske tradicije. Tom razjašnjenju mora se dodati i črna dimenzija unutarnje podvojenosti: retorika je nesvesna, iracionalna funkcija praznoće samog nacionalnog ideala i programa u čiju je službu stavljena poezija, ona je uopšte poetska negacija, samorazobličenje pesnika, simptom za lažan odnos prema sadržaju ili simptom za lažnost samog sadržaja. Ona je u ovom slučaju pokušaj da se zvučnim rečima

i frazama, dakle jednom prostorom dimenzijom vapaja, zaglušni očajni zev praznoće i nedovoljnosti građanskog patriotskog ideala. Pesnik ne može a da ne oda, makar samo i zvukom, lažnost ili unutrašnju protivurečnost jednog motiva, jednog zanosa. Nije nimalo slučajno Laza Kostić, u poemi Santa Maria Della Salute, integrirao jedan patriotski moment u svoju mitologiju i psihoanalizu ljubavi. Time možda prvi put u našoj lirici patriotizam gubi svoju motivsku autonomiju, svoju ekstatičku neprikosnovenost i podređuje se jednoj subjektivnoj psihološkoj dramati. Takvo degradiranje patriotskog motiva od strane jednog punokrvnog romantičara može se pojmiti samo kao rezultat jedne dugotrajne krize, kao poslednji romantični čin u agoniji našeg građanskog patriotizma.

Savremeni razvoj prilika u svetu i kod nas nužno je doveo do promena u samom pojmu patriotizma i patriotske lirike. U prvom redu potpuno sve sno i sistematski izgrađena je nova dimenzija pojma rodoljubivog: sociološka, Rodoljubive već odavno ne može više da bude samo etnički a još manje zamaskirani usko-klasni pojam. Pomeranja i novi sadržaji i prelivi u značenju pojma rodoljubive lirike izražavaju jedno kompleksno preobražavanje i oboga-

ćavanje samog pojma patriotske svesti koje donosi sa sobom savremeni društveni, politički, kulturni i naučni razvoj. Prvi put u istoriji sveta odnos nacionalnog i kosmopolitkog dobija presudno političko obeležje savremene drame čovečanstva. Više no ikada ranije ti se pojmovi danas dopunjuju i uslovljavaju. Danas je nemoguće biti patriota a ne raspolagati savremenim naprednim pogledom na razvoj prilika u svetu. Sve to

nesumnjivo mora da dođe do zraza u poetskoj praksi savremene rodoljubive lirike. Na koji će način savremeni pesnik moći da se koristi iskustvima tradicionalne rodoljubive lirike, šta od tih tradicionalnih tema može da koristi savremena patriotska svest — to je pitanje na koje konačan odgovor može da da jedino poetska produkcija.

Zoran GLUŠČEVIĆ

Petar PAJIĆ

More

Elementi vazduha i vode...

Ovde je voda starija od samog vremena. Vreme ne stari među ovim krećnim stenama, potopljenim kamenim gradovima, na ulazu u luku odakle vetar kida more...

Jedini Odisej koji je sedeo na obali i čeznuo za rodnim Itakom. Jedino neki išibani mornar, privezan užadima za palubu lađe koja tone. Zvezde su mirne i čiste kao dečje molitve. Dubrovačko zlato je predaleko...

Slutnja o promeni ovde prestaje. Ostaju samo elementi vazduha i vode.

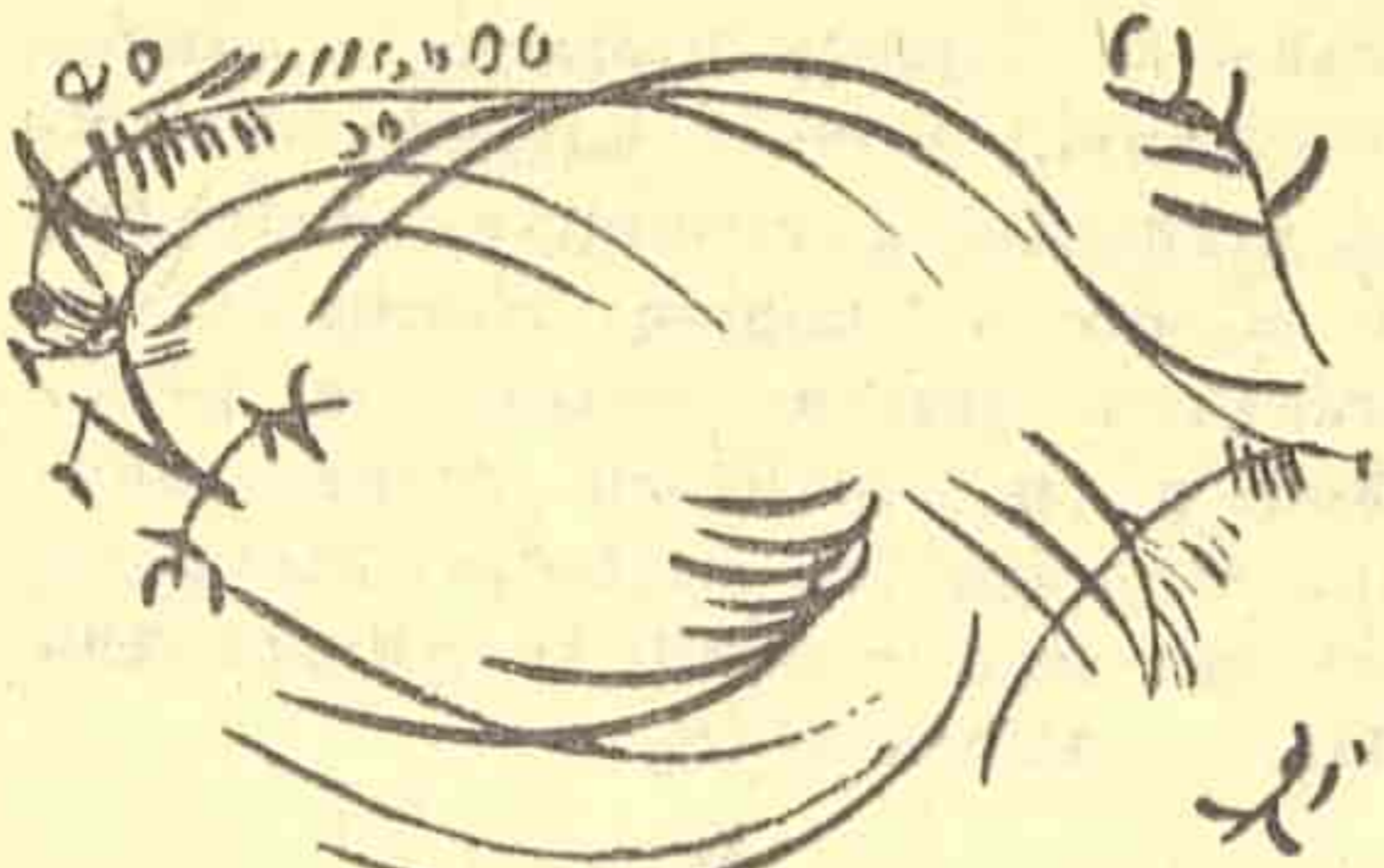
Dime se horizonti mada pravih vatri još nismo videli. Većita starost mora...

MIROSLAV S. MADER

U čovjeku

(*Zora, Zagreb, 1961)

Nosi ova zbirka pesama u sebi nešto što je prisutno u svakoj pesmi, što je objedinjuje u jednu prirodnu celinu, što je čini osobitom. To je, po svojoj prilici, ličnost njenoga autora. U tome su sve njene vrline i mane. Jer, osetljiv pesnikov senzibilitet vrlo precizno registruje poetsku materiju, on je iskreno uzbuđen konfliktima življenja, tragikom nesigurnosti i prolaznosti. Njegova poezija je, prema tome, vrlo iskrena i spontana. Ali, s druge strane, ona retko kad uspe da ne bude lična, ispovedačka, samosažaljevačka. Retko kad postane samostalni živi organizam koji uključuje u sebe sve pojavne oblike svoje vrste. Pesnik ponekad više misli nego što oseća, više objašnjava nego što doživljava, njegova poezija se doživljava više kao opis određenog psihološkog stanja nego

kao živa umetnička slika toga psihološkog stanja. I, verovatno zbog toga, mnoge su pesme heterogene, nepoetirane, neubedljive, opterećene dugim nabrajanjima, deskripcijom, retorikom. Iz te umetničke neubedljivosti, vrlo zahvalne, poetske materije samo pokađak šikne prava pesnička inspiracija, toliko snažna da ne uzme da se uobliči u jasne, pravilne kristale stiha:

„kao da su se svi raspali dani
pa sada je ono što preostaje...“

Pesnik, kao da je nedovoljno odgovoran prema svome talentu, vrlo značajne mogućnosti ostavlja neiskorišćene do kraja završavajući se u rimum, filozofiranjem i propovedanjem. U pesmi »Vodopad«, na primer, on je svoj istinski pesnički doživljaj ove nesvakidašnje prirodne pojave opteretio jednom sasvim suvišnom banalnom deskripcijom i tako pesmu lišio neposrednosti i snage. Iz svega toga proizilazi da je pesnik opterećen težinom pesničkog poziva i to smeta da se prepusti da ga njegove struje ponese. (S. B.)

GRIGOR VITEZ

Jednog jutra u gaju

(*Mlado pokolenje, Beograd, 1961)

Poetsko stvaranje Grigora Viteza dvojak je: u jednom ispoveda sebe, svoja intimna osećanja i preokupacije, a u drugom, namenjenom deci, peva o svetu detinjstva i dečjim interesovanjima. U pesmama u kojima govori o svojim unutrašnjim proživljavanjima sveta i života ima dosta verbalnog i nametljivog, dosta ugledanja i pozajmljenog; one su blede i bezlične, prazne. Stoga ono što Viteza danas čini pesnikom, u prvom redu je njegova poezija za decu, i u tom poslu on je izuzetno plodan. Nova knjiga stihova »Jednog jutra u gaju« znači, ne najrećnije izvršen, izbor iz celokupnog njegovog stvaralaštva te vrste.

U pesmama za decu Vitez ne teži ka neobičnostima i nepoznatom, nemogućem i neverljivom, a ako tome

ponekad i pribegne, on to čini više zbog tona i boje, zbog duha i duhovitosti, kojim želi protkati svoju pesmu («Kako živi Antuntun»). Inače, on je uvek u svetu realnosti, u svetu onoga što decu okružuje, čime su zainteresovana. Zveri i sve što je u vezi s njima gotovo su uvek prisutne, u čemu nije teško primetiti izvestan uticaj Zmajev, ali Vitez osavremenjuje taj poetski dečji svet, stih mu nije ukalupljen određenim brojem slogova, elastičniji je, a misao je uvek do kraja iskazana. Novina naročita, na žalost, u tom dečjem svetu nema: uspavanke, igre, šale, i t. sl. — odatno su poznati, no on ih — što nije nikakva pokuda — jednostavno prepeva, daje im novo poetsko ruho, kaziva ih novim poetskim izrazom, modernijim i današnjom dečjim razumljivijim. Njegov stih je jednostavan i neposredan, topao i nenametljiv, lišto ga je grube didaktičnosti, frazerstva i nameštenosti. I u tome baš leže nesumnjive vrednosti pesama za decu Grigora Viteza. (E. T. K.)

NEDO PAREŽANIN

Strankinja

(*Svetlost, Sarajevo, 1960)

Parežanina u prvom redu interesuje problem čovekove otuđenosti i usamljenosti. U svetu koji ga okružuje, čovek je, za Parežanina, sam, stranac, udaljen od ljudi u onoj istoj meri u kojoj su i oni udaljeni od njega. Borba za humanije ljudske odnose znači u prvom redu borbu za povratak čoveka ljudima i ljudi čoveku, za prestanak čovekove usamljenosti i otuđenosti. Ovu, ne naročito originalnu tezu, pisac je pokušao da dokaže u romanu »Strankinja«. Ali, dokazivanje te teze, svelo se na jedan u priličnoj meri sablonski postupak, krajnje uprošćen i shematičan, na knjiško psihologiziranje i, u priličnoj meri, naivno moralisanje. Da takav postupak nije bio pogodan da se bilo šta dokaže i potvrdi, nije potrebno posebno naglašavati. Ličnosti su ostajale blede, papirnate i nezrazite, više nosioci različitih shvatanja i određenih pogleda, nego dejstvujuća lica romana. Osećajući sam nezrazitost i shema-

DŽON PRISTLI

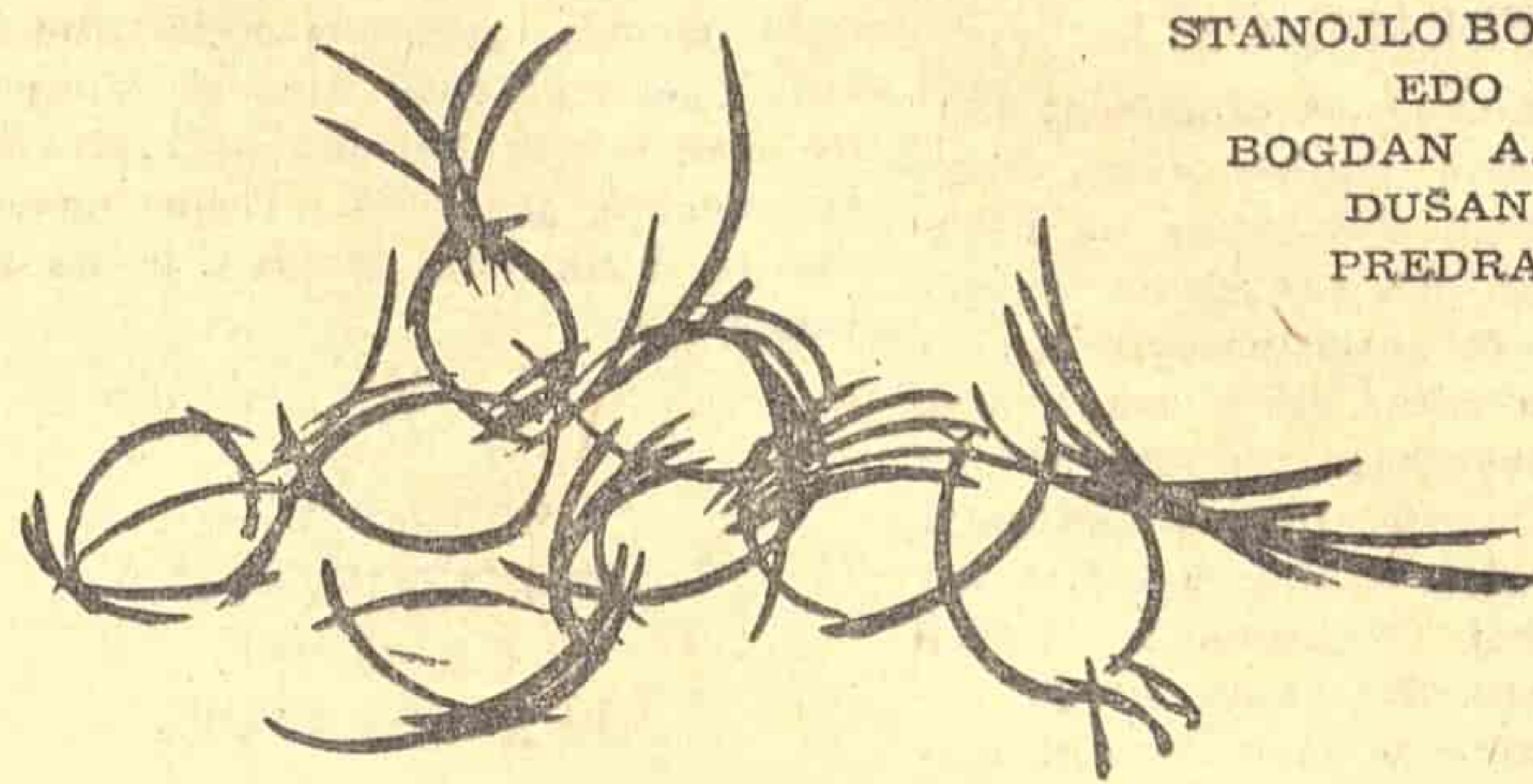
Andeosko sokače

(*Minerva, Subotica-Beograd, 1961)

Svojim romanom »Andeosko sokače« Džon Pristli vodi čitaoca u svet malih ljudi londonskog Sitija, u njihove prisilno opustele unutrašnje i spoljne svetove, u njihovo trajanje, neprivačno i nesigurno, od jedne do druge subote, od jedne do druge mršave i nedovoljne plate. Polumračno, vlažno, čadavo, prljavo, zaboravljeno Andeosko sokače simbol je njihovih života koji još u mnogo čemu nisu došli pravi život, njihovih jadnih iluzija i nedozivljenih snevanja. Pišući svoj roman o tome svetu koji živi od danas do sutra, napadno opsednut mislju i željom da ipak može da dođe i dan snevani i očekivani dan, Pristli je u mnogome ostao u dobroj, staroj dikensovskoj tradiciji. Stiše se utisak da je on verovao da tom svetu i takvim životima najbolje odgovara književni postupak koji je davno veoma uspešno primenio čuveni engleski klasik pišući o gotovo istovetnom načinu bitisanja u velikoj meri iste vrste ljudi.

Mada je u prvom redu svojim junacima pristupio kao psiholog koji želi da razjasni skrivite polutaje njihovih malih svetova, on je posredno osvetlio izvesne vidove poslovnog života londonskog Sitija, onog nje-

PIŠU:
STANOJLO BOGDANOVIĆ,
EDO T. KALOČ,
BOGDAN A. POPOVIĆ,
DUSAN PUVACIĆ,
PREDRAG PROTIC,

Poezija Eskima

(*Bagdala, Kruševac, 1961)

Kada čovek pročita ovu zbirčicu stihova »naroda u kome je svaki čovek pesnik«, ne može a da se ne seti izjave velikog umetnika Ajzenštajna o tome kako je učio kineski jezik da bi mu se otvorili novi aspekti gledanja na svet i život... ili još pre, pitanja koje je sebi postavio jedan savremeni filozof: Koliko bi se život izmenio, koliko bi se na čitav niz egzistencijalnih problema drukčije gledalo, kada bi čovek umesto u četvorougaoj živeo u petougaoj sobi, ili u sobi oblika valjka? Jer, koliko god da je čovekov circulus vitiosus, u kome se uvek podjednako kreće od života ka smrti, na svim mestima zemljine kugle jednak, čini se da je i to da nebrojeno mnogo uslova, istorijskih, geografskih (u slučaju o kome je reč neverovatno izuzetnih) itd., formiraju njegovo shvatanje života, tradiciju, kulturu, jednom reći sve što taj krug ispušnja na planu duha. Eskimska lirika, budući sublimat nacionalnog duha (kao i svaka narodna poezija) eklatantan je primer koji očitovano ilustriuje značaj rečenih uslova. Ona je to tim pre što je reč o narodu koji nekoliko vekova živi tako reći neizmenjenim životom, okružen prirodom koja mu vrlo škrto pruža svoje darove da bi ih često vrlo surovno otela.

Eskimska lirika i pored toga (onako kako se iz ove zbirke vidi) nije preplavljena očajanjem, borba za opstanak sa čudima prirode ne samo da nije njen glavni i jedini motiv, nego čini njen manje uočljiv deo.

Čovek Grenlanda je prevashodno vedar; na svoj izuzetan način on peva uspavaniku svom detetu, sanja o ženi koju voli, ide u lov, uživa u pticama i moru, poštujući foku harpuna jer se i ona raduje rečkom suncu, prepire se, očajava nad starošću i prolaznošću, a iznad svega voli svoje folklorno bogatstvo koje uz muzičku pratnju prenosi iz generacije u generaciju. Kada je narativna, kada pesnik bez jedinstva motiva kazuje sukcesivne događaje, ili, naročito, kada priča legende, Eskimska lirika nosi u sebi elemente mističnog i iracionalnog, tako karakteristične za sve duhovno bogatstvo Severa.

Izuzetnost prirodnog miljea, manje više ustaljeni način života, kretanje istim putevima i u krugu malog broja istih predmeta, odražava se, ipak, vrlo jasno u izboru pesničkih metafora koji je vrlo ograničen: Majka upoređuje svoje dete sa okruglim, blistavim komadom leda, čovek želi ženu kao što lovac želi sasvim mladu foku, kad se severno nebo nablaci sve je mračno kao u mornarskoj bluzi, a da bi pesma bila ispevana potreban je dobar lov...

Ako na kraju treba iskazati reč pohvale i zahvalnosti malom kruševaćkom izdavačkom preduzeću — koja neće biti ni prva ni jedina, a nadamo se, još manje poslednja — za dragocene knjige koje u poslednje vreme izdaje, neka ovim povodom bude udružena sa dobromerim prigovorom: štampanje bez mnoštva slovnih, pravopisnih, gramatičkih i stilskih grešaka (naročito u predgovoru prevodilca M. Sijakovića) učinilo bi produkt nesumnjivih napora kvalitetnijim, a čitaocu u živanju mnogo većim. (B. A. P.)

govog dela koji, kao i junaci koji u njemu zarađuju svoj gorak hleb, pre vegetira nego što živi. Mada, dakle, pre tumač psihe nego izobilježitelj izvesnih ustaljenih istina, mada u mnogo većoj meri blago ironični i, na tipično engleski način, sarkastični posmatrač svojih junaka nego rešiti zaštitnik nemoćnog i beskorisnog ljudskog grešaka, Pristli, ipak, s vremenom na vreme, deluje kao razneženi humanista koji doživljava i shvata, ali jedva приметно pokušava da brani ili leči.

Pristli je daleko manje uspešan i u mnogo manjoj meri ubedljiv kad pokušava da planu svoga psihološkog portretisanja suprotstavi, upotpunjujući ga na taj način, sociološki plan. Dopadljiv i čitak kao lektira, ubedljiv i vredan kao studija karaktera, bojažljivo neostar kao podatak o društvu u njegovom suštinskom sagledavanju, jedva приметno, ali, ipak potmešljivo zamišljen kao slika jednog sveta koji pre nastoji da počne da živi nego što živi, ovaj roman Džona Pristlija u jednom koštucu sa malo strožijim književnim sudom ne može da izdrži kao umetnički vredna literatura.

Čini se da se prevodilac, dr Ljuba Popović, držao doslovno izvorne engleske rečenice malo više nego što je to bilo potrebno, tako da je njegov tekst često neuglađen i više nego što bi bilo dopušteno, u neskladu sa duhom našeg jezika. (D. P.)

to je bila istina. Njegovo obrazovanje bilo je svesno negovanje pojmova. Ona nije donosila sudove o svetu koji je videla; ona ga je samo videla. »Ideje« sadržane u svetu koji je u njoj živeo pojavljivale su se koncentrisane u njenoj neposrednoj percepciji.

Taj svet ima danas za nas nečeg od čari pokopanog grada. Ništa nije kao to. Kad postoje takvi svetovi, kad takve kulture cvetaju, oni su oslonac ne samo za pesnike već i za sve članove društva. Jer od njih se pesnik razlikuje samo po svom daru da prikaže strukturu, unutrašnje crte svoje kulture, pretnjom da će ih raskomadati — proces koji koncentriše simbolična osećanja društva dok izgleda da ih napada. Pesnik može mrzeti svoje doba. Može biti otpadnik kao Vijon; ali ovaj svet je uvek prisutan kao pozadina onom što on ima da kaže. On je sočivo kroz koje pesnik dobija jasnu sliku prirode i stavlja je pod kontrolu — rasvetljavajući medijum koji koncentriše njegova osećanja. On je već gotov i pesnik ga ne može stvarati. Sa njim njegova poezija poseduje emotivnost i siguran pravac. Bez njega ih ne bi imala. Nijedan pesnik ne bi mogao da izmisli ideje »Kočijek«; samo veliki pesnik je mogao da pronade poetske ekvivalente tih ideja. E. Dikinson je bila dubok duh koji je pisao iz jedne duboke kulture, a kad je došla do poezije, došla je nepogrešivo.

Nepogrešivo u svojim najboljim pesmama; jer nijedan pesnik nije uvek savršen pa ni E. Dikinson. Preciznost njenog izlaganja potiče od neposrednosti sa kojom pojmovni okvir njene misli dejstvuje na svoj neorganizovani materijal. Dva elementa njenog stila, uzeti kao tačke gledišta, jesu besmrtnost ili ideja trajanja i fizički proces smrti ili propadanja. Njena dikcija ima odgovarajuće osobine: reči grčkog i latinskog porekla, i u oštroj suprotnosti sa njima, konkretan saksionski elemenat. Taj verbalni konflikt daje njenom stihu napetost. Ali to kod nje nije namerna majstorija, već osećanje jezika koje shvata dve osnovne komponente engleskog i njihov metafizički odnos: latinski za ideje a saksionski za percepcije — osobita vrлина engleskog kao poetskog jezika.

Kao i većina pesnika, E. Dikinson često piše iz navike; stil koji je proizišao iz dubokog ispitivanja neke misli ona upotrebljava kao verbalnu naviku kad nema šta da kaže.

Nikad je nije ni najmanje interesovala javnost. Da li je četiri ili pet pesama objavljeno u toku njenog života? Nikad nije osetila iskušenje da dotera pesmu za javno prikazivanje. Higinsonova ljubazna ponuda da joj »ispravi« stih bio je poziv da njen rad baci u krug javnosti — krug Lovela i Longfeloua. On nije uvideo da ima posla sa jednim od najredih literarnih integriteta svih vremena. Ona je bila pesnik kome nije bila potrebna podrška autorstva — laskanja i slave; novac joj nikad nije bio potreban.

Imala je sve elemente kulture koja se raspada, kulture koja u religioznom pogledu zauzima svoje mesto u muzeju duhovnih antikviteta. Puritanizam kao jednoobrazna verzija sveta, mrtav je? može se reći da su preživeli samo njegovi ostaci u načinu života. U istoriji puritanizma ona dolazi između Hotorna i Emersona. Ona ima Hotornovu suštinu koju isuviše neodgovorna ličnost teži da razvodni u formu kakva je Emersona; nju često obmanjuju reći. Ali ona nije pesnik lične osećajnosti; ima više da kaže no što može da napiše u jednoj pesmi. Kao Haridija i Vitmana treba je celu pročitati; kao Šekspir, nikad ne odaje svoje mišljenje ni u jednom jedinom retku.

Zbog toga je ona savršen predmet za onu vrstu kritike koja se uglavnom bavi opštim idejama. Ona pokazuje jednu od stalnih veza između ličnosti i objektivne istine, i zaslužuje posebno pažnju našeg doba kome nedostaje ta vrsta istine.

Ona ima Hotornovu intelektualnu čvrstinu, snažno, nedvosmisleno osećanje fizičkog sveta. Najviši uzlet ka Bogu, naježdravagantnije metafore o neobičnom i dalekom, vraćaju se na kazuistiku, na moralnu dilemu iskusnog sveta. Uprkos propovedničke sklonosti u izražavanju, nema apstraktnog teoretisanja, niti poruke društvu. Ona govori potpuno prema ličnom iskustvu. Onima bez mašte ona ne pruža raskoš osećanja doživljenog umesto njih; nema korisnih maksima za ljude od akcije. Do te je tačke njena sličnost sa Emersonom mala: poezija je dovoljan oblik izražavanja i njena odanost njoj čista je. Ali u E. Dikinson, puritanski svet nije više samodovoljan; nije više potpun. Njen senzibilitet premašuje njegove dimenzije. Ona je srezala njegove natprirodne proporcije; on je postao moralitet; umesto tragedije duha u pitanju je komentar o duhu. Njena poezija je veličanstvena lična ispovest, blasfemna i u svom samootkrovenju, svojoj iskrenosti, skoro bestidna. Ta poezija proizilazi iz jednog intelektualnog života prema kome ne oseća moralnu odgovornost. Koton Mater bi je spalio kao vešticu.

(Prevela Zora MINDEROVIĆ)

Dragoljub VLATKOVIĆ

„SUMNJIVOG LICA“

u red »najdragocenijih rukopisa« i za jedno s Nušićem krenulo na put »oko sveta«. Treba isto tako napomenuti da i ostale, »na smrt osuđene«, rukopise Nušić nije ostavio nezbrinute. Taj Siptar, u čijoj je kući bio odseo i sa kojim se sigurno sprijateljio još dok je bio konzul u Pristini, »razumeo je — kako kaže u jednom, danas malo poznatom, pismu — šta su to rukopisi« i sačuvao ih.

Nezgodе s Nušićevim rukopisima nastale su tek u Francuskoj. Iako je bežao s čitavom svojom porodicom (jedinac sin Strahinja-Ban bio je već, kao dobroljvac, poginuo!), rukopise je preko Albanije preneo bez ikakvih poteškoća i nezgoda. Ali u Parizu, kada je pisac »Narodnog poslanika« i »Pokojnika« krenuo u Svajcarsku, srpsko poslanstvo umalo nije izgubio »sve njegovo blago i sav njegov dvogodišnji trud«.

Pred polazak Nušić je zamolio Poslanstvo da mu se rukopisi, koje inače nije mogao preneti preko švajcarske granice, pošalju kao paket. Iz Poslanstva su mu pismeno odgovorili da će to učiniti »s daगे volje i sa naročitom pažnjom«. Međutim, paket je poslat nepreporučeno, kao najobičnija željeznička pošiljka. Prošlo je dvadeset dana, mesec dana, a rukopisi još

nisu stigli. Prošlo je tri meseca, a paketa ni od korovala! Bilo je više nego sigurno da su rukopisi zauvek propali, a za njima se, jer su bili poslati — kako Nušić kaže — »kao običan džak krompir«, nije ni moglo tragati.

Paket je zaista bio dragocen. U njemu se, osim »Sumnjivog lica«, nalazio i rukopis od preko četiri stotine stranica velikog tabaka — »Pod lavinom«. To je bio roman ili, bolje reći, pripovedački opis našeg povlačenja preko Albanije koji je Nušić kasnije objavio pod naslovom »Devetsto petnaesta« (Uz to su još bile i beleške iz povlačenja i dokumenta koja je Nušić prikupljao za ovaj rad). Tu je, pored toga, bila i Nušićeva »Knjeginja od Trivala«, i original i francuski prevod, zatim »potpuno izrađena i doradana« drama u četiri čina »Velika nedelja«, šala u jednom činu »Svetski rat«, tri komadića u po jednom činu — nastavak komada »Naša deca« i još šala iz francuskog života »Né désespéré jamé«. U paketu su se još nalazila i »Banova pisma pa i ono — kako kaže Nušić u već citiranom pismu — koje je napisao na bojnoin polju kada je već ležao u krvi i koje je bilo relikvija moje kuće i ikona pred kojom je moja žena palila kandilov«.

Zbog ovako nemarnog odnosa prema njegovim rukopisima, Nušić umalo da nije duševno oboleo. Lekari koji su ga pregledali konstatovali su »veliku duševnu depresiju«. Vrlo brižni, kaže Nušić, preporučivali su mu mir i zabranili alkohol, duvan, kafu (bez koje nije mogao), i svako uzbuđenje. Njegova žena, kojoj su, po Nušićevim rečima, »srpske birokrate oteli i uništili dečji grob, jedinčev grob«, bila je potpuno slomljena i čak se nosila — »zlim mislima«. Za taj gubitak, »osmi grob«, kako kaže Nušić (u njegovoj porodici sedam lica je poginulo u toku rata) bio je »rešen na sve«. U tom pismu se kune da »nikada više neće ni reći napisati, ali će pre toga objaviti jednu brošuru, na francuskom i srpskom jeziku, upućenu Vladi, narodnim poslanicima i svima pismenim i istinitim ljudima, u kojoj će »onakaziti Poslanstvo«. Rešen je bio još, po savetu prijatelja, da povede »veliku i ružnu parnicu za naknadu štete. »A rešen sam, veruj, kaže Nušić na kraju, i na gore stvari, na one koje u očajanju često bivaju, koje možda

nisu opravdane, nisu mudre, ali kad je čovek u tom položaju sasvim prirodne«.

Kada sve ovo znamo biće nam čudnovato zašto je Nušić prečutao ovu drugu, težu i goru, istoriju »Sumnjivog lica«. Zar mu ona nije pružala i te kako interesantan, ali i istinit, materijal za predgovor? Zar mu ona, osim toga, nije mogla poslužiti i kao gradnja za još jednu »gogolijjadu« o srpskoj birokratiji?

Bilo je sigurno razloga što je Nušić tako postupio. Nažalost, o praviim uzrocima ovog zaobilazanja i prećutivanja istine ne možemo ništa određenije reći. Po našem mišljenju dva su razloga što Nušić ovu »naknadnu istoriju« »Sumnjivog lica« nije izneo na javnost. Prvi, — što je rukopis, zajedno s drugima, ipak pronađen, možda i na za uzimanje vlade. A kada je došao od onoga što je smatrao već izgubljenim, Nušić je zaboravio na odmazdu i začeo da se sve to zagladi i zaboravi. I drugi, — što Nušić već krajem osamdesetih godina prošlog veka, odmah posle izlaska iz zatvora (u kome je odležao godinu dana zbog pesme »Pogreb dva raba« u kojoj je napao kralja Milana), nije više bio onaj beskompromisni borac koji »u lice« kreše istinu. A može biti da je imao i ličnih obzira prema pojedincima koji su bili krivi za ovakva stradanja njegovih rukopisa.

Bilo kako bilo, tek na nama je da utvrdimo i kažemo istinu o »sudbini« ove Nušićeve komedije, koja će, kao i gotovo sva druga njegova dela, ostati nesumnjivi dokaz Nušićeve progresivnosti i pored njegovih povremenih političkih padova.

DESETOGODIŠNJICA
»SOVREMENOSTI«

»Skopski časopis «Sovremenost» ulazi u jedanaestu godinu svoga izdanja. Od maja 1951. kada se pojavio prvi broj, do danas, na stranicama ovog časopisa pojavile su se pesme, pripovetke, eseji, manje-više svih makedonskih pisaca. Zbog toga je časopis ubrzo postao najbolja književna revija u Makedoniji i zauzeo u našem književnom životu ugledno mesto. Značajnu ulogu časopis je odigrao u upoznavanju makedonske čitalačke publike sa ostalim književnostima jugoslovenskih naroda. Ugled koji ovaj časopis uživa najbolje ilustruje činjenica da je za proteklih deset godina na njegovim stranicama objavilo radove oko 250 savremenih jugoslovenskih pisaca.

PARISKI ČASOPIS
»EVROPA« I MOLIJER

Pariski časopis »Evropa« posvetio je dvobroj maj — juni Molijerovoj mladosti, jer se ove godine navršava tri stotine godina od prvog pariskog uspeha Molijerovog, po njegovom povratku iz provincije u Parizu. U uvodnoj reči urednik »Evrope« saopštava da je redakcija časopisa odlučila da drugu svesku posvećenu Molijeru objavi 1965. godine, kad pada godišnjica premijere »Don Zuan«. Ta će sveska biti posvećena zrelim godinama Molijerovim i njegovim najvećim komedijama, kao »Tartuf«, »Mizantrop« i »Don Zuan«. Treća sveska, posvećena Molijerovim poslednjim godinama života, biće objavljena 1970. godine, i u njoj će biti govora o njegovim komedijama iz poslednjih godina života.

Tih istih godina biće priredene velike pozorišne svečanosti u Parizu i po čitavoj Francuskoj u čast Molijerove uspomene. Kao uvek, i danas Francuzi smatraju Molijera svojim najvećim narodnim genijem i personifikacijom francuskog i galskog duha.

JUBILEJ ČASOPISA
»AL-MANHAL«

Ovaj časopis, čije ime u prevodu znači »izvor«, jedna je od znamenitosti drevnoga grada Meke, koji i danas spada u najznačajnije kulturne centre Saudijske Arabije. Nedavno se navršilo 25. godina otkako on obaveštava svoje čitaoce o zbivanjima u domaćoj i stranoj literaturi. Značaj njegovog postojanja je ogroman i zbog toga što drugi časopis te vrste u zemlji ne postoji.

LINGVISTICKA ISPITIVANJA
U GANI

List »Dejli grafik«, koji izlazi u Akri, piše o četrdesetogodišnjem radu na ispitivanju nacionalnih jezičkih područja Gane, koje je izvršio jedan od najvećih ganskih naučnika, K. A. Akrofi. Njegovom peru, kaže se u listu, pripadaju brojni lingvistički radovi; on je tvorac prve gramatike jezika tvi i hiljada poslova (prevedenih na engleski jezik i prapraćenih komentarima). Na jezik tvi preveo je mnoge engleske romane, ali ističe da za razvoj jednog jezika nije dovoljno ono što je on učinio: »Lingvisti stvaraju samo temelj jezika, a život mogu da mu udahnu samo pesnici. Bez svojih

KNJIŽEVNE
NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST,
UMETNOST I DRUŠTVENA
PITANJA

Redakcioni odbor:
Miloš I. Bandić, dr Milan
Damić, Zoran Gluš-
čević, Slavko Janevski,
Velimir Lukić, Slavko Miha-
lić, Vladimir Petrić, Izet
Sarajlić, Vladimir Stamen-
ković, Pavle Stefanović,
Dragoslav Stojanović-Stip
Direktor
i odgovorni urednik:
TANASIJE MLADENOVIC
Urednik:
PREDRAG PALAVESTRA
Sekretar redakcije:
BOGDAN A. POPOVIC

List izdaje Novinsko-izda-
vačko preduzeće »Književ-
ne novine«, Beograd, Fran-
cuska 7. Redakcija: Fran-
cuska 7, tel. 21-000, tekući
račun: 101-201-208

List izlazi svakog drugog
petka. Pojedini broj Din.
30. Godišnja pretplata Din.
600, polugodišnja Din. 300,
za inostranstvo dvostruko.
Tehničko-umetnička
oprema:
DRAGOMIR DIMITRIJEVIĆ
Štampa »GLAS«. Beograd,
Vlajkovićevo 8.

Sekspira, Cosera i Vitmena, koji pričaju narodu njegovim materinim jezikom o lepotama njegove domovine, bez svojih Miliona koji stvaraju speveve o prošlosti svojih naroda, sav trud lingvisti osuđen je na neuspah.

ANKETA
O POZORISTU
U ČASOPISU
»PERSPEKTIVE«

Skoro ceo majski broj ovog ljubljanskog časopisa posvećen je problemima savremene pozorišne umetnosti. Pored produžetka članka Janka Kosa o savremenoj drami i početka eseja Tarasa Kermaunera o nekim problemima savremenog pozorišta, časopis donosi vrlo zanimljivu anketu o savremenom slovenačkom pozorištu. Učesnici ankete raspravljali su pitanja o društvenom i moralnom smislu dramske literature, o funkciji savremenog pozorišta, o savremenim shvatanjima pozorišta, o pozorišnom stilu, o stanju savremenog slovenačkog scenskog izraza itd. Ova anketa u kojoj su učestvovali Draga Ahačić, Polde Bišič, Petar Božič, Primož Kozak, Niko Matul, Branko Miklavc, Marjan Rožanc, Jurij Souček, Mire Stefanac, Igor Torkar i Mirko Zupančič, donela je dosta zanimljivih problema i može da posluži kao podsticaj za raspravljanje aktuelnih pozorišnih pitanja. Na neki način u tu problematiku se uklapa i članak Janka Kosa »Slovenačke pozorišne perspektive«.

NEUSPEH
FRANCUSKOG MODERNOG
TEATRA U AMERICI

Sudeći po članku reditelja Haroldda Klarmana, objavljenom u jednom od poslednjih brojeva časopisa »The New York Times Book Review« povodom nedavnog izdanja knjige Zaka Gišarnea »Moderni francuski teatar« — od Zirodua do Beketa — francusko savremeno pozorište je za američkog gledaoca, a i za mnoge

ZAN KOKTO

kritičare, zagonetka. Zirodu i Anuju — po Klarmanu — postigli delimičan uspeh u Americi; Sartr i Kama baš nikakav. Od Joneskovih komada uspeo je samo »Nosorog«; Beket je bio primljen, kao i Zene, samo van Brodveja, a Kokto je i tamo doživio krah. Klodet, Monterlan, Salakru, ostali su nepoznati izvan posebnih društvenih i fakultetskih krugova.

Razlozi koje Klarman za taj tako reći potpun neuspeh pronalazi veoma su kompleksni: činjenica da je francuski teatar uglavnom »teatar jezika« samo unekoliko objašnjava stvar. Osnovni je problem u tome što najznačajnija dela savremenog francuskog teatra imaju za cilj, kako kaže jedan od njegovih profeta, »da potrese gledaoca«. Američka publika često — naročito u bioskopu — voli da bude »potresena«, ali francuski dramatičari »potresaju« i »razaraju« i d e j a m a. Mnogo strašnije stvari dograđuju se u Kamiljevom »Kalgulu« nego u bilo kom Vilijemsovom komadu, ali kod njega gledalac je prisiljen da veruje u njihovu realističnost, dok se kod Kamilja stiče utisak da su one prisutne samo da bi reprezentovale misao.

Iz toga proizilazi drugi razlog: moderni francuski teatar je antipsihološki. Da bi se pozorišna drama bavila psihološkim problemom trebalo bi da bude obuzeta ličnošću i ubedena da posebni tipovi mogu da predstavljaju čoveka kao manje ili više poznati fenomen. Novi francuski dramatičari, naprotiv, malo su zainteresovani ličnostima i njihovim posebnim egzistencijama, a mnogo više kosmičkim silama i uticajem koji one vrše na čovekovo delovanje u oblasti »ideja« i »univerzuma« i otkrićem osnovnih moralnih (ili »moralnih«) istina.

Suštinu neuspeha francuskog pozorišta u Americi Klarman nalazi u okolnosti da je koncepcija čoveka, onakva kakva je kod francuskih

dramskih pisaca, strana, neprihvatljiva, čak i odvratna američkom gledaocu. Jer, čovek — ili kako Amerikanci imaju običaj da kažu — »obična ljudska priroda«, ne smatra se više tako savršeno poznatim. Staviše, mnogi francuski dramatičari uveravaju da ne postoji stvar koja bi se mogla nazvati osnovnom »ljudskom prirodom« i da su »humane situacije«, one kojima se Amerikanci bave, trivijalne, apsurdne, prijava i beznačajne... Sve ovo, ako i nagoveštava pesimizam, svakako nije pesimizam koji bi se mogao shvatiti kao perezvaja. To je samo visoka svest, mada i iznurenost stanjem u kome se svet danas nalazi, reakcija na univerzalnu moralnu kataklizmu.

U dubokom nemiru francuskog pozorišta, zaključuje Klarman, postoji izvesna plemenitost i, možda, konačno, obećanje zdravlja. To su razlozi zbog kojih je američka publika nesprena da prihvati estetske i etičke poglede francuskog modernog teatra. Vreme kada ona za to bude spremna označavaće kraj američke pozorišne i intelektualne provincije.

O »USAMLJENOM PUTNIKU«
DZEKA KERUAKA

DZEK KERUAK

Nova knjiga Džeka Keruaka, »Usamljeni putnik« pisana je u istom maniru u kome je pisan i roman »Na putu« i mnoge priče o njegovim putovanjima po raznim krajevima i gradovima Amerike.

Ova knjiga, piše »Njujork tajms buk revju«, ne može se nazvati ni dnevnikom ni umetničkim delom; ali to je tipičan Keruak, koji se suprotstavlja čitavoj vasioni... On i u ovoj prilici ostaje zanimljiv posmatrač života koji ume kritički da izrazi svoje utiske. On ne posmatra površno, on se trudi da pronikne unutrašnjost ljudi, pojava i situacija.

PABLO NERUDA
O KUBANSKOJ REVOLUCIJI

Čileanski pesnik Pablo Neruda, čija je »Pesma o podvigu« za vreme njegovog boravka na Kubi štampana kao posebno izdanje, izjavio je pred skupom predstavnika kubanske štampe u Havani: »Umetnici i kulturni radnici dužni su da budu u duhu vremena, što znači da podržavaju ideale kubanske revolucije«.

NEDELJA
ARAPSKJE KNJIGE

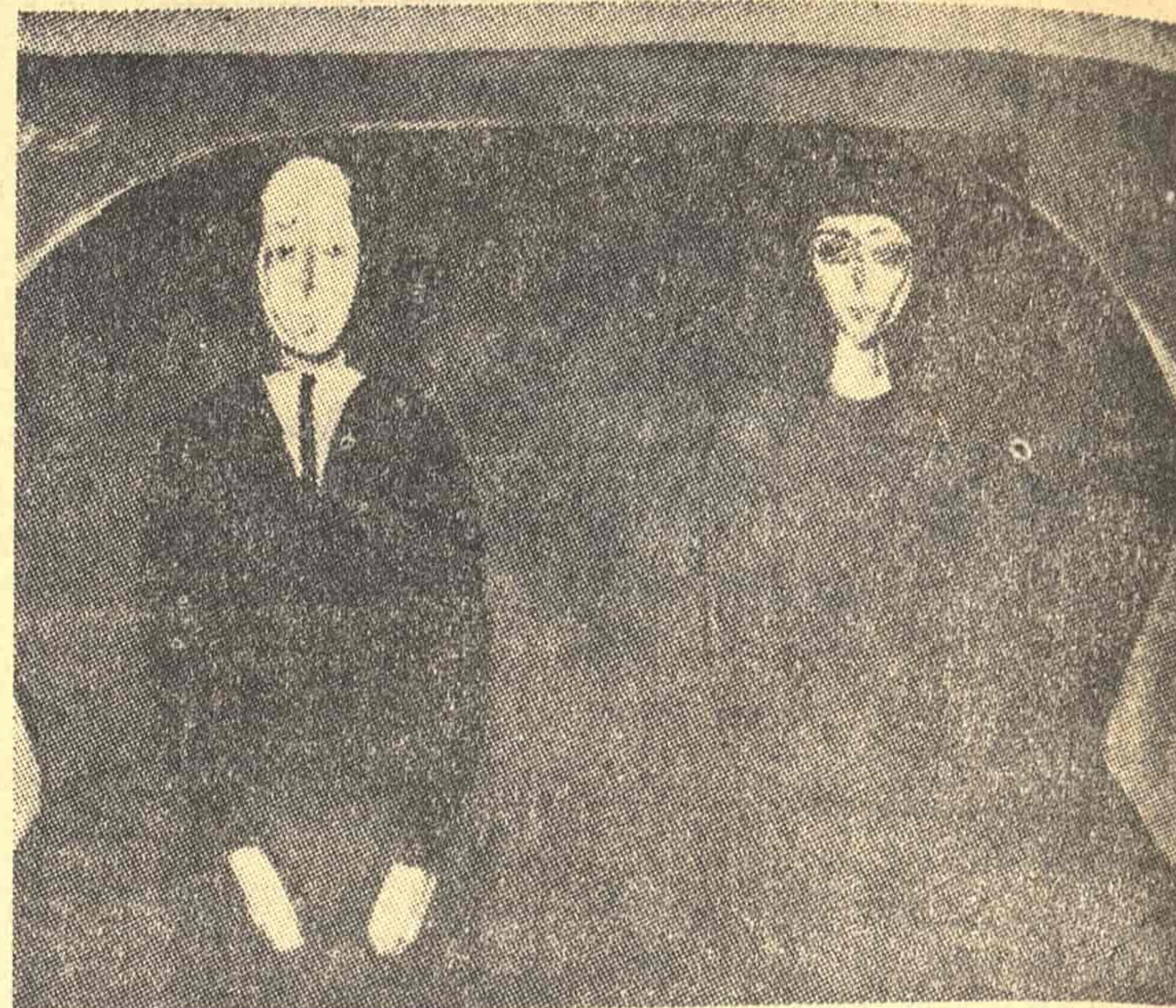
Nedavno je u Libanu, zemlji s bogatom izdavačkom delatnošću, održana nedelja arapske knjige u čijoj su organizaciji učestvovala mnoge društvene organizacije i državne institucije. »Dom nacionalne knjige« organizovao je tim povodom izložbu starih rukopisa, a »Klub arapske kulture« veliku izložbu knjiga. Radio i televizija su ovoj kulturnoj manifestaciji posvetile mnoge svoje emisije.

Tim povodom dodeljene su i nagrade za najveća literarna i naučna ostvarenja. Najveća nagrada »Premija predsednika republike« dodeljena je za »divno i bogato stvaralaštvo na arapskom jeziku« značajnom libanonskom piscu i kritičaru Marunu Abudu. Premiju za najbolje literarno-kritičke studije dobili su Ahmad Abu Haka i Alfred Huri.

HUAN GOJTIŠOLO
O SPANSKOJ LITERATURI

U specijalnom intervjuu za pariski »Liberason« mladi španski književnik Huan Gojtišolo je o mladoj generaciji književnika njegove zemlje između ostaloga rekao: »Prvo što je odlikuje od prethodnih generacija, to je — realizam. Svi pripadnici moje generacije su zabrinuti sadašnjom svetovnom situacijom, svi se odlikuju objektivnošću i bogatstvom izražajnih sredstava, svi se vraćaju živom narodnom jeziku i svi se služe kinematografskim načinom slikanja bez komentara i analiza. To proizilazi otuda što je uskraćena mogućnost da stvari nazivaju pravim imenom. Ali stvarnost je takva da su realne slike ravne najznačajnijem protestu.«

Od savremenih književnika Gojtišolo je pomenio Ana-Mariju Motute, Armando Lopes Salinasa, Antonia

MIRJANA MIHAC: DUPLI PORTRET 60

Ferasa i pesnike Blasa de Otero, Euhenio de Noru i Gabriela Selaju. »Španska literatura, završio je Gojtišolo, proživljava jedan od najsvećelijih svojih perioda. Nikad ona nije bila nezavisna i borbeno kao sada«.

STAMPANJE KNJIGA
MLADIH PISACA

Izdavačko preduzeće »Mlado pokolenje« obnovilo je svoju biblioteku »Alfa« u kojoj izlaze prve knjige mladih pesnika i pripovedača. U prvoj seriji koja će izići, kako se predviđa, do kraja septembra, pojavice se četiri zbirke pesama i tri knjige pripovedaka: »Epifit za jedan svet« Rajka Cukića, »Na sunčanoj strani ulice« Vladimira V. Predića, »Rub zaborava« Zvezdana Jovića, »Pesme o drugom« Tomislava Cvetkovića, »Sest koraka na pesku« Branimira Šćepanovića, »Izgnanik« Nikole Kolakovića i »Senke vetrovima« odnesene Zorana Joksimovića.

POEZIJA
ANDRESA BLANKOA

Nedavno su u izdanju »Editorijal kordiljera« izišla iz štampe sabrana dela u deset tomova jednoga od najznačajnijih pesnika Venecuele, Andresa Eloja Blankoa, koji je umro

1955. godine u Meksiku, gde se bio sklonio od progona reakcionarne diktature. U ovo izdanje ušlo je sve što je pesnik napisao u otadžbini i u izgnanstvu.

Svet njegovih poema je ispunjen problemima ljudi koji se bore za mesto pod suncem, za goli opstanak jedan od njegovih heroja, stari seljak Teobaldo postao je inkarnacija narodne mudrosti i narodnih stremljenja.

ARGENTINSKO
NARODNO STVARALASTVO

U poslednje vreme u Argentini je štampano nekoliko knjiga narodnog stvaralaštva. Zbornik »Stare argentinske narodne priče« koji je izdao »Nacionalni institut filologije i folklor«, i u koji su ušle priče zaplone u raznim krajevima zemlje, treba, po rečima recenzenta lista »Prensa« da ga uvid u argentinsku tradiciju i kulturu prošlosti koja se očuvala do naših dana.

Izdavačka kuća »Ašete« iz Buenos Ajresa je u ediciji »Prošlost Argentine« štampala zbirku »Stari argentinski stihovi i pesma« koja sadrži oko hiljadu narodnih pesama, kupleta, romansi i drugih pesničkih tvorina.

KOMENTARI

RAZGOVORO OPERI

Beogradska opera nedavno se vratila sa jedne od svojih turneja. Već se unapred zna njeno mesto na evropskim festivalima. Vremenom, talentom i naporima stvorena je reputacija, kakvu zaista naše operске kuće nikad ranije nisu imale. Još pre šest ili sedam godina gostovanja naših opera u svetu završavala su se, u najboljem slučaju, sasvim bleedom kritikom. To je promena koja vrlo laskavo govori o našoj glavnoj operскоj kući. Stoga je možda momenat da se razmisli da li je ova linija uspona, koja ju je dosta visoko dovela, i dalje u razvoju. Šta dalje predstoji? Iduće godine beogradska Opera treba da gostuje na Edinburškom festivalu, nesumnjivo najznačajnijem od svih. Da li će Beograđani biti otkriće i za Edinburg kao što su bili za Pariz, Visbaden, Lozanu, i druge evropske gradove?

Sasvim nezavisno od ovog pitanja, stoji drugo jedno. U ovoj operi sa predstavama svetskog ranga ima i drugih koje se, i po shvatanju i po izvođenju, nisu mnogo izdigle iznad nivoa koji pamtimmo od ranije. Postoje, u neku ruku, dva repertoara, onaj koji je, uz mnogo rada, ostvaren na nov način i novim umetničkim, pa i radnim, shvatanjima i onaj »zaostali«, od ranije. U poslednje vreme čine se napori da to dvojestvo nivoa nestane, da se ceo repertoar podigne na manje-više isti režijski, izvođački pa i stilski stepen. Verovatno najsrećniji primer te vrste je »Evgenije Onjegin«. Ta nesumnjivo veoma popularna opera (iako nije deo italijanskog, najviše gledanog repertoara), postavljena je na način zaista savremen. Šabloni su razbijeni, učinjen je korak ka izvesnoj scenskoj integraciji elementa (uverljivija gluma, mestimično, makar i samo simbolično, uklapanje aktera u koreografiju). Trasiran je jedan put ka obnovi repertoara u vidu koji će biti prihvatljiv današnjem gledaocu, a umetnički svakako opravdani. Ali se njime nije daleko odma-

klo, za sada. Akcenat kao da nije na tome.

Sve ovo, naravno, ne retko je predmet raspravljanja među publikom. Među onom najvernijom, najrevnosnijom, onom koja bezbroj puta gleda istu predstavu, iz ljubavi prema muzici, ponekad i prema umetniku. Prema publici koja voli »svoj«, to jest klasičan repertoar. Ukratko prema publici koja je, svuda, glavni ošobito u našoj sredini, glavni ošlonac operске umetnosti — jer puni kuću. Što znači, pogotovu u novim uslovima, daje joj ono pravo na opstanak i napredak. Ta je publika, izgleda, najmanje zadovoljna današnjom repertoarskom politikom, a i savremenijim stilom izvođenja. Po svemu sudeći, to svoje nezadovoljstvo — bez obzira na to u kojoj je meri zaista opravdano — ova publika manifestuje i time što manje dolazi u operu. I na operskim predstavama pojavljuju se prazna sedišta; ne tako davno, na karte se čekalo i bila je ponekad sreća dobiti mesto.

Sva ova pitanja imaju među sobom veze. Možda je i opera zahvaćena u izvesnoj meri istim onim talasom koji je pogodio pozorišnom uopšte, talasom koji je uglavnom sociološke prirode, i koji je interesovanje ljudi u našem tako ekspanzivnom društvu usmerio, verujemo privremeno, na druge strane. »Pak je opera imala stalniju i verniju publiku od dramskih kuća, pa je možda ovde još ponajviše reč o izvesnom sukobu između shvatanja — i navika — publike i politike koja se u Operi vodi.

Prigovor ovakve publike uglavnom je sledeći: forsiraju se dela koja nisu popularna, a osim toga nova shvatanja u režiji i scenografiji nisu u skladu sa tradicijom. Po rečima jednog tipičnog predstavnika ove publike, »sve izgleda tamno, pozornica je u mraku, ništa se ne vidi, nema ve drine«. U takvim ocenama ima veoma mnogo konzervativizma, ali ima i nečeg drugog. Nema ničeg ni tamnog ni mračnog u »Evgeniju Onjeginu«, naprotiv vrlo sveže, svetlo, postavljenom. Uti-

sak tamne scene diktira onaj drugi deo repertoara.

Verovatno je neostvarivo ići na dva koloseka. Za to ipak nema dovoljno snaga. Ali je činjenica da u delu takozvanog klasičnog repertoara, ona najomiljenije italijanske opere koje su za mnoge identične s pojmom OPERE, do danas nije uloženo toliko energije i talenta koliko u neka dela koja su čak, sa gledišta većine publike, dubiozne vrednosti kao deo stalnog repertoara (iako su neka od njih možda veće muzičke vrednosti). Ni od jedne »velike« opere kakvu publika traži nije načinjen spektakl kakav bi, po svemu sudeći, beogradski ansambl mogao da načini, kad bi se na to koncentrirao.

Sporni slučaj je naročito »Kockar« Prokofjeva. Po mišljenju publike to nije osobito zanimljivo delo; očigledno je da ne će godinama privlačiti publiku i puniti kuću. Po mišljenju nekih umetničkih krugova u Beogradu, to je delo postavljeno uglavnom radi Visbadena, čiji je direktor, kao gost, režirao ovu predstavu. Zamerka je implicitna da je to nedovoljno opravdan utrošak talenta, energije, vremena i novca po narodžbini, utrošak koji se, stoga, neće isplatiti. Po našem mišljenju, ta je predstava bez krivice izvođača koji je majstorski nose na svojim leđima, ipak promašena, jer je samo delo takvo.

»Kockar« ne bi bio problem, i pored ovakvih zamerki, da je istovremeno repertoar obogaćen nekim istinskim, nedvosmislenim uspehom. To se, međutim, ne bi moglo reći, iako su predstave koje su istovremeno pripremane — »Seviljski berberin« i »Pikova dama« — neuporedivo iznad onog što je u svoje vreme moglo da se pojavi na našoj operскоj sceni. Ali publika, čak i ako u sebi ponekad ima žicu konzervativizma, i ne mora uvek biti, u prvom trenutku, najbolji sudija vrednosti, traži stalno sve viši nivo: što joj kriterijum raste — »kriva« je uspešna politika Operne poslednjih godina. Poliuspesi se sve teže primaju.

Ne verujemo da se od Beogradske opere može tražiti da jednim širokim repertoarom klasičnog pravca postigne nivo koji bi je mogao staviti među dve ili tri vodeće u svetu. Za to nema snaga ni sredstava; takve opere mogu nastati samo zbitom (odnosno kupovinom) najboljih svetskih umetnika u jedan ansambl. A Beogradska opera je, u najboljem slučaju, glavna nacionalna opera jedne ne velike zemlje. Šta onda od nje očekivati? Nekoliko podviga-predstava na najvišem nivou, ili samo standardan repertoar na solidnom? Prvo bi bilo neprihvatljivo za našu sredinu koja ipak ima pravo da diktira politiku prema svojim potrebama. Drugo bi značilo nepravednu degradaciju talentovanih i predanih umetnika kakvih u Beogradskoj operi ima. Problem, ovako postavljen — a svakako da je postavljen, i na kompetentniji način, u samoj Operi — ukazuje na kompromis kao jedinu mogućnost. Sporno je samo — kakav.

Ako je ova sezona bila manje uspešna od nekih ranijih, to ne mora značiti da je linija uspeha prekinuta. Ako je »Kockar« bio, u neku ruku, promašaj, slično je mišljenje (pre premijere) u svoje vreme moglo da vlada i o »Don Kihotu«, možda najvećoj predstavi Beogradske opere, utoliko većoj što je ostvarena na relativno tankom muzičkom tkivu. Iskustva se akumuliraju.

Nama se čini da bi ipak front trebalo proširiti. Iduća sezona biće, htelo se to ili ne, u izvesnom smislu pod senkom Edinburga. Može se imati poverenja u Beogradski ansambl da pronade najbolji način da nas najbolje re prezentuje. A nezavisno od toga, ostaje potreba da se posveti sve više svojoj najvernijoj publici, ne da bi joj činila ustupke u pogledu stila i načina, već da bi joj omiljen repertoar donela u novom, još privlačnijem ruhu. Tavom, još odgovara i budućoj, potencijalnoj, stalnoj publici među mladima, čiji su ukusi formirani u naše vreme i pod novim uticajima.

Božidar BOŽOVIĆ